

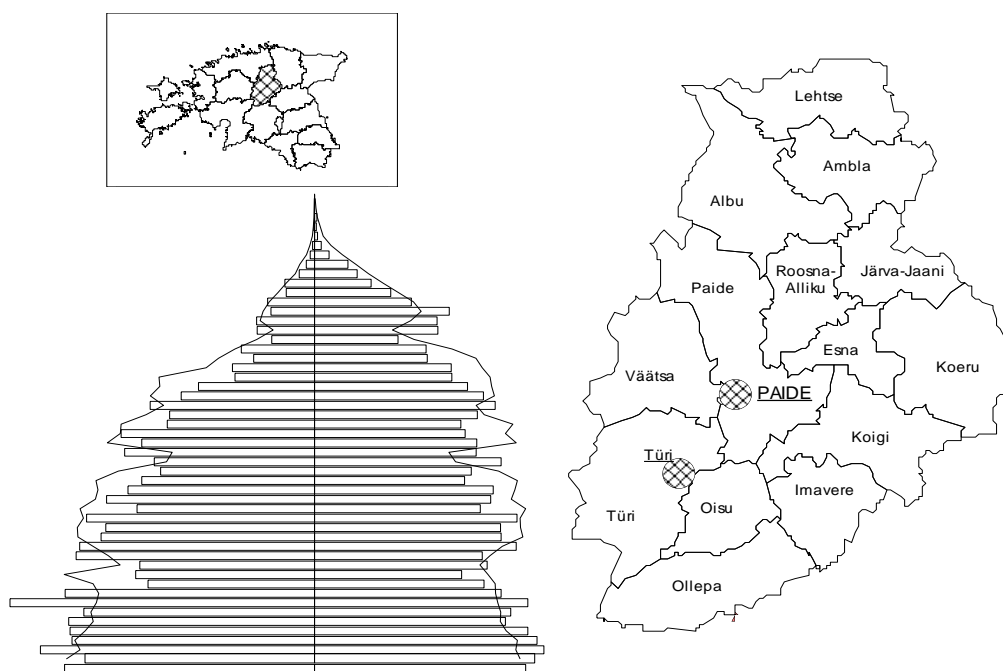
EESTI RAHVASTIKUSTATISTIKA
POPULATION STATISTICS OF ESTONIA

RAHVASTIKU ÜHTLUSARVUTATUD
SÜNDMUS- JA LOENDUSSTATISTIKA

REVIEWED POPULATION VITAL AND
CENSUS STATISTICS

Järvamaa 1965-1990

Kalev Katus Allan Puur
Asta Põldma Luule Sakkeus

Tallinn 1996

EESTI KÕRGKOOIIDEVAHELINE DEMOUURINGUTE KESKUS
ESTONIAN INTERUNIVERSITY POPULATION RESEARCH CENTRE

**RAHVASTIKU ÜHTLUSARVUTATUD
SÜNDMUS- JA LOENDUSSTATISTIKA**

**REVIEWED POPULATION VITAL AND
CENSUS STATISTICS**

Järvamaa 1965-1990

Kalev Katus Allan Puur
Asta Põldma Luule Sakkeus

RU Seeria C No 10

Tallinn 1996

© Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus
Estonian Interuniversity Population Research Centre

Kogumikuga on kaasas diskett Järvamaa rahvastikuarengut kajastavate joonisfailidega, © Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus.

The issue is accompanied by the diskette with charts on demographic development of Järvamaa population,

© Estonian Interuniversity Population Research Centre.

ISBN 9985-820-22-3

EESTI KÕRGKOOIIDEVAHELINE DEMOUURINGUTE KESKUS
ESTONIAN INTERUNIVERSITY POPULATION RESEARCH CENTRE

Postkast 3012, Tallinn EE0090, Eesti

Käesolev kogumik on autorikaitse objekt. Autoriõiguse valdaja eelneva kirjaliku nõusolekuta on keelatud seda väljaannet või selle mistahes osa reprodutseerida, avaldada või jätta avaldamiseks infovõrgus, ümber kirjutada mistahes viisil või vahendiga elektrooniliselt, mehhaaniliselt, fotokopeerimise, salvestamise või muul teel.

Kogumikus esitatud arvandmeid on võimalik tellida ka elektroonilisel kujul *Lotus*- või *ASCII*-formaadis. Soovijail palun pöörduda Eesti Kõrgkoolidevahelise Demouuringute Keskuse poole.

Tables presented in the issue on diskettes in *Lotus* or *ASCII* format could be requested from Estonian Interuniversity Population Research Centre.

EESSÕNA

Eesti rahvastiku-uuringute hoogustumine eelmise aastakümne keskpaiku põrkus lihtsategi eesmärkide seadmisel andmestiku ebaadekvaatsusele. Iseseisvuse taastamiseni oli esmatähtsuseks rahvastikuandmete raske kättesaadavus ja avaldamisvõimaluse pea täielik puudumine. Nii kippus suure osa ametnikkonna ja mõneti ka teadlaste hulgas levima kujutus, et salastatus ongi peamine või koguni ainuke rahvastikuandmetega seotud probleem. Kui sügisel 1991 otsekeelud kadusid, selgus paraku, et Eesti Statistikaameti andmestik on äärmiselt puudulik ning olemasolev pisku vajab sihiteadlikku korrastustööd. Läbivaks, arvatavalt peamureks üldse, on sõjajärgse rahvastikuteabe ebapiisav võrreldavus ajas ja ruumis, mis aastakümnete jooksul kuhjununa on Eesti andmestiku madala kvaliteedi põhjuseks ning välistab isegi lihtsate demograafiliste analüüsivõtete kasutamise.

Andmevõrreldavust kahandanud asjaolud, olgu omaette või koostoiminult, moodustavad kopsaka sasipuntra: sagedasti muudetud andmedefinitsioonide ja arvutusmetoodika kirjeldused on puudulikud ning nende rakendamisaeg selgepiirilisel fikseerimata; Moskvas tehtud arvutuste metoodika on reeglina hoopis teadmata, sest tollase kirjavahetuse tõendusel pole Eestis enama kui arvutustulemusi ametlikustava kaaskirja vastu huvi jagunud; väiksemate haldusüksuste suunas liikudes kahaneb andmemahht hüppeliselt, mistõttu omavalitsuste rahvastikustatistika on eriti auklik ega ühti pealegi asjaomaste Eesti koondnäitajatega; statistilise territoriaalsuse pidevuspõhimõtet pole järgitud ja halduspiiride vähegi olulisem muutus katkestab rahvastikunäitajate aegread; andmeallikate kooskasutamine piirdub sündmus- ja loendusstatistika haruharvade ühilduskatsetega, küsitlusstatistika puudub aga täielikult. Loetletu ja palju muud sarnast viitab ju lihtsalt suure hulga töö tegematajätmisele ja pole-minu-asi mentaliteedile. Viie aastakümne kuhjuvtulemusena on meil sõna otseses mõttes oblastile või asumaale, mitte iseseisvale riigile kohane rahvastikustatistika.

Eesti Demograafia Assotsiatsiooni koondunud teadlased on rahvastikustatistika olukorda päris põhjalikult analüüsinud. Arupidamiste ühe tulemusena sündis otsus korrastada Eesti sõjajärgne rahvastikustatistika viisil, et kujuneks varasema ajaperioodiga ühilduv tervikandmestik. Mitmesuunaliste tööde korraldamine ja teostus, mille ühishimetus on kinnistunud *Eesti Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programm*, on jäänud peamiselt Eesti Kõrgkoolidevahelise Demouuringute Keskuse ning Ajalooliste Isikuandmete Töörühma koondunud rahvastikuloolaste kanda. Korrastustööde ulatus määrab Programmi teostusviisi ja -kiiruse rippuma majanduslikest võimalusist ning koostöö laabumisest asjaomaste riigiasutustega. Muidugi on kõnealune Programm olnud arutlusaineks Valitsuse Isikuandmenõukogus. Pooldavaid seisukohti on välja öeldud omajagu, kuid tööde ladus kulgemine on ikka jäänud ametnike soovimatuse taha käsitleda Programmist johtuvaid eesmärke iseseisva riigi loomupärase ülesandena. Siiski, seoses Maailma Rahvastiku- ja Arengukonverentsi ettevalmistusega pidas Isikuandmenõukogu tarvilikuks paari osaprojekti oma võimaluste piires rahastada. Programmi raames on avaldatud kogumikud (EKDK RU, Seeria C) rahvastiku soovanuskoostise, elutabelite ja imikusuremuse ühtlusarvutustega ning ülevaade rahvastikuandmete ajalooallikatest. Niiöelda ühiskondlikus korras äratehtu on hoopis mahukam, selle hulgast väärub esiletõstmist 1989 aasta loendusandmestiku korrastamine ja uskodeerimine. Käesolevgi kogumik selle praegusel kujul tugineb suurel määral nimetatud tööle.

Omavalitsuste infovajaduse leevendamiseks eelistas Isikuandmenõukogu andmekorrastuse järgneva etapina maakonna sündmus- ja loendusstatistika ühtlusarvutusi. Töö algas 1995 aastal, kuid seiskus koos teiste sedalaadi ettevõtmistega Vähi-Savisaare valitsuse ajal. Tol ajal Isikuandmenõukogu juhtinud Ants Leemets kaasas otsustusprotsessi sovetiaegset informaatilist mõttelaadi kandvaid ametnikke, kellele andmevõrreldavust ja -kvaliteeti eesmärgistav ühtlusarvutuste valdkond mõjub tervikuna, ja õigusega, nende elupuu saagimisena. Just samal ajal kippus ka tugevema arusaam, et iga omavalitsuse andmevajadus on eelkõige tema enda mure, mis polnud kuidagi kooskõlas Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programmiga. Viimane tugineb vastupidist loogikat kandvale riigiandmekorralduse üldpõhimõttele: keskvoimu esmaülesanne on kindlustada iga omavalitsus ühtse riigistatistilise andmekogumiga, tagades sedaviisi võrreldavuse teiste omavalitsuste, kogu Eesti riigi ja välisriikidega.

Järvamaa kogumik on kolmas raamat maakonna sündmus- ja loendusstatistika ühtlusarvutuste sarjast. Kolme esimese töössearvatud maakonna - Viljandi-, Lääne-Viru- ja Järvamaa - valikul oli kindel osa kohapealse huvi ja koostöövaimu olemasolul. Maakonna asjatundjate kaasamine oli äärmiselt tarvilik, sest on ju esimeste kogumike määrata ka järgnevate sisu ja esituslaad. Pikaajaline koostöö Kesk-Eesti Statistika ja projekti Viljandi- ja Järvamaa, Lääne-Viru Maavalitsuse aktiivne huvi lisas nimetatud maakonna. Üheaegselt arhiivi- ja arvutustöödega toimusid pea üheksa kuu vältel tööseminarid, kus kogumikuandmestiku sisu ja kujundus põhjalikult läbi vaieldi. Seminarisarja lõpetas arutelu laiema ringi osavõtul. Töö teostajate meelehärmiks kasvatasid need arupidamised esitamisele kuuluva andmemahu lõpptulemusena enam kui kolmekordseks. Muuseas on seda hea jälgida loendusandmestiku uustöötamise näitel, kus tabelite arv numeratsiooniga hoopiski kokku ei lange: pea iga valdkonda esindab kaks või enamgi arvtabelit. Kuivõrd aga kogumiku kasutajad on eelkõige ikka asjaomaste omavalitsuste ja maakonna inimesed, kaalus nendepoolne argumenteeritud soov üles plaanitud rahastamise ja tööajaga seatud tingimused. Küll aga nihkus mahu ja sisu kasvades kogumiku valmistaamine esialgselt tähtsast mitu kuud hilisemaks.

Kogumik esitab Järvamaa rahvastiku ühtlusarvutatud sündmus- ja loendusstatistika 1965-1990. Sündmusstatistiline andmestik on toodud näitajate kaudu, mis allusid korrastamisele kogu ajavahemikku hõlmavaks aegreaks. Kõik uusrehkendused tuginevad Eesti rahvaarvu ja vanuskoostise varasemale ühtlusarvutusele. Loendusstatistikast on 1989 aasta individuaalandmed uustöödeldud ja tulemus esitatud maakonnakeskse standardtabelite komplektina. Varasemate loenduste andmevalik järgib nimetatud tabelikogumit: esitatud on kõik võrreldavad ja väikekerisusega, kõrvale jäetud võrreldamatu struktuuriga arvandmed. Kuivõrd 1979 aasta loendusandmestik oli samuti uustöötlemisega hõlmamatu, on vastavaid arvtabeleid hulga rohkem kui varasemate loenduste kohta, mil tuli piirduda vaid omaaegsete töötlustulemuste koondamise ja ühtlustamisega. Tabelikogum on eeskujuks ka järgmise Eesti rahvaloenduse töötlusplaanile, ja mis palju olulisem, koostatuna kõigi maakondade kohta annab 1989 rahvaloenduse Eesti-keskse töötlemise. Kus iganes võimalik, on valla/linna andmed esitatud vastavate maakonnaandmetega võrdväärses mahus; põhimõte oli täielikult rakendatav 1989 aasta standardtabelite komplekti osas. Kogumik sisaldab maakonna rahvastikuarengu lühikirjelduse ning selgitusi andmedefinitsioonide ja piirimuutuste kohta. Trükitud materjali täiendab maakonna rahvastikuarengut kajastav elektrooniline jooniskomplekt.

Käesoleva maakonnasarja väljakujundamisele on aidanud kaasa paljud toredad inimesed, kellele kõigile kuulub autorite siiras tänu. Asendamatu on olnud Taimi Parve entusiasm, kes maakonnamurede lahkamise kaudu selgitas rahvastikuandmete kasutamissuundi väljaspool Tallinna keskasutusi. Tema innustusel osalesid tööseminaridel Ants Merilo Lääne-Viru Statistika ja Anne Lindma sealsest Maavalitsusest. Viljandi- ja Järvamaa esindamise usaldas ühtlusarvutusi toetanud Mihkel Servinski Kesk-Eesti Statistika Piret Luige hoolde, kes lisaks oma tööloigu eeskujulikule täitmisele jõudis veel teistele kõvasti tööd juurde luua: paljuski lasub tema hingel kogumiku enam kui kolmekordne maht võrreldes esialgu plaanituga. Loendusandmete uustöötlemise ja ühtlusarvutused tegid Kalev Katus ja Allan Puur, keda andmeesituse ja kujunduse osas abistasid Piret Luik ja Asta Põldma. Kogumiku ülevaatekirjutised kirjutasid Kalev Katus, Allan Puur, Asta Põldma ja Luule Sakkeus. Põnevamad arvandmed valis välja ja koostas nende põhjal jooniskomplekti Kaire Alvet.

Rahvastiku loendus- ja sündmusstatistilised ühtlusarvutused on pikka aega toimunud Eesti Kõrgkoolidevahelise Demouuringute Keskuse vahendite arvel. Loodud andmepangad on käesoleva kogumiku koostamise tarvis olnud kasutada tasuta. Neist väärivad esiletõstmist korrastatud loendusandmestik, millelaadid oleksid olnud mitmekordselt suuremad. Kogumiku andmevaliku ja esituslaadi seisukohalt tuleb kahtlemata oluliselt pidada Laulasmaa andmekorraldusseminari (juuli 1993), mille läbiviimist toetas rahaliselt IREX. Järvamaa sündmus- ja loendusstatistika ühtlusarvutuste kogumik poleks saanud teostuda ilma Valitsuse Isikuandmenõukogu rahalise toetuseta. Eelarvevahendite kasutamist vahendas Eesti Statistikaamet.

Kalev Katus

FOREWORD

The advancement of demographic studies in the middle of the 1980s was encountered by the inadequacy of population data in Estonia, even in cases of simple analyses. Limited availability of population data and restrictions in publication provided the major obstacle for research until the restoration of Estonian independence. The secrecy of state statistics contributed to the general spread of the view, also among the research community, that the problems concerning the population data are mostly, or even exclusively, restrained to availability, while classified data were believed to be of high accuracy. Following the cessation of restrictions in the Fall 1991, it became apparent that the population data in Statistics Estonia are heavily deficient, and under existing conditions, worthless for analysis. The major complication of the deficient data turned to be the extremely poor comparability in time and in space.

During Soviet decades the data comparability requirements have been violated in several ways: applied definitions, calculation methods as well as time-span of their operation have not been properly documented; judging upon relevant correspondence, methods of calculations performed by Moscow have been of low interest to Statistics Estonia and therefore locally unavailable; sub-national data have been very sparse and often failing to make up the totals for the whole country; the concept of administrative rather than statistical territorial units have been applied which makes the time series, under frequent administrative transfers, inconsistent; vital and census statistics were kept isolated from each other and the third major source of population data, surveys, has been ignored as a part of official statistics at the country level.

Population scientists have addressed the state of population statistics and expressed their serious concern. Discussions held in the Estonian Demographic Association resulted in the conclusion that the quality of Soviet-period population statistics as well as the analysis has been non-adequate to serve for the needs of a nation. The major direction of quality improvement of post-war population data, which could be undertaken in current circumstances, are the recalculations in order to achieve the consistency in time and space, particularly to bridge the gap with the statistics of pre-war independence period. Multivarious tasks in order to harmonise different data sources over 50-year period have been brought together under the *Program for Estonian Population Data Comparability*.

The accomplishment of the Program has been until the present stage carried out by the Estonian Interuniversity Population Research Centre and Working Group on Historical Population Data. Due to the extent of the tasks, the realisation of the Program is, of course, dependent on funding and the cooperation of relevant governmental institutions. Also, the Program has been addressed by the Governmental Commission for Population and Social Statistics. Aside the general support expressed, the progress has encountered the unwillingness of relevant institutions to consider the objectives of the Program as the common part of national statistical system. Nevertheless, in the framework of the preparations to Cairo Conference on Population and Development, the Governmental Commission supported a couple of sub-projects of the Program. The results concerning consistent regional time series of age structures, life tables, infant mortality, and the inventory of historical sources on Estonian population have been published (EKDK RU, Series C). The work accomplished under the initiative of the research community has been of much wider range, particularly concerning bringing into use the 1989 census microdata by recoding, verifying and documenting it. Among other applications, a noticeable part of the current publication largely builds upon this effort.

Given the urgent need for population data on the municipality level, the Governmental Commission for Population and Social Statistics has considered the Program's sub-project *Reviewed Population Census and Vital Statistics* for support. The project started at the beginning of 1995 but, together with other similar undertakings, was halted under Vähi-Savisaar government. At that time, under the chairmanship of Mr. Ants Leemets, the business-oriented computer personnel were integrated into decision-making process, who regards the quality requirements in statistics like cutting off their feeding line. Additionally, the voluntarist ideas arose to leave the data issues including funding to the municipalities, unintendedly undermining the

integrity of national statistical system. The Program's emphasis on the comparability over time and space were in clear conflict with these ideas.

The volume on Järvamaa is the third in the series of *Reviewed Population Census and Vital Statistics*. The selection of the first three counties to start the series, Viljandimaa, Lääne-Virumaa and Järvamaa considered the active local interest. Involvement of local authorities as principal data users was rather important at the beginning stage, particularly as the first volumes define the scope and specification of data for the entire series. The long-term cooperation with the Kesk-Eesti Statistical Bureau brought in Viljandi and Järva counties, active concern of local government added Lääne-Viru. The series of workshops were arranged to discuss the data requirements and corresponding possibilities to present the regional vital and census statistics in a consistent way. The results were introduced at the Seminar held in September 1995. To a certain embarrassment of those responsible, expressed and well-argued needs of local partners led to an almost threefold increase of the amount of the present volume. This development is visible from the list of census tables where the original numeration has been supplemented by additional tables. Justifiably, the wishes of data users outweighed the constraints of the planned budget and time schedule.

The volume presents vital and census statistics for Järva county 1965-1990. Vital statistics include indicators which could be subjected to recalculation resulting in consistent time series covering the whole period. Regarding census statistics, the 1989 microdata is newly processed to produce a set of regional standard tabulations, covering all municipalities in an equal amount. The data for earlier censuses follows the same standard set, providing all the comparable data and discarding non-comparable tabulations. Due to the access to microdata, the 1979 census is noticeably better represented than two earlier censuses for which only aggregate tabulations were available. When prepared for all counties, the set will provide the 1989 national census publication. Furthermore, the set also considered the view to serve as a model for the next census, its application would secure the data consistency over time. In addition to tables, the volume discusses the relevant statistical concepts and definitions, administrative transfers as well as presents a short review on Järvamaa population development. The volume is accompanied with the diskette including a set of computerized graphs to illustrate the main features of the county population.

The authors are indebted to enthusiastic contribution of the partners from Viljandi and Lääne-Viru counties. Indispensable has been the insight of Ms. Taimi Parve who carefully considered the applications of the data from the viewpoint of local needs. Encouraged by her, Mr. Ants Merilo from Lääne-Viru Statistical Bureau and Ms. Anne Lindma from Lääne-Viru County Government have also efficiently participated at workshops. Mr. Mihkel Servinski from Kesk-Eesti Statistical Bureau was the regional promoter of the project, who suggested Ms. Piret Luik to participate and represent Viljandi and Järva counties. Her persistence bears the main responsibility for such an expansion of the volume. The processing of the census data was performed by Kalev Katus and Allan Puur, assisted by Piret Luik and Asta Põldma. The overview of applied concepts and definitions, as well as of the demographic development in Järva county were prepared by Kalev Katus, Allan Puur, Asta Põldma and Luule Sakkeus. Kaire Alvet composed the set of graphs.

Estonian Interuniversity Population Research Centre has financed the *Program for Estonian Population Data Comparability* from its beginning. Results of this nearly decade-long work have been provided for the Project free of charge, particularly the availability of the 1989 census microdata has been important for this volume. The encouragement for the publication as well as the current project outline date back to the Seminar of Baltic Population Statisticians at Laulasmaa (July 1993), partially funded by IREX. This volume has been financially supported by the Governmental Commission for Population and Social Statistics, the funding has been allocated via the Statistics Estonia.

Kalev Katus

SISUKORD

1. JÄRVAMAA RAHVASTIKUARENGU PÕHIJONED 1965-1990	XI
1.1. Rahvastikutaaste	XII
1.2. Südimus	XVI
1.3. Suremus	XVII
1.4. Abielu ja perekond	XX
1.5. Ränne ja paiksus	XXII
1.6. Rahvastiku vananemine	XXIV
1.7. Rahvus ja keel	XXVI
1.8. Haridus	XXVIII
1.9. Majandustegevus	XXX
1.10. Eluase	XXXI
2. ANDMEALLIKAD JA MÄÄRATLUSED	XXXIV
2.1. Sündmusstatistika	XXXIV
2.1.1. Rahvastikusündmused	XXXIV
2.1.2. Iive ja rahvaarv	XLI
2.1.3. Sündmus- ja iibekordajad	XLIII
2.2. Loendusstatistika	XLV
3. ANDMEESITUS	LI
4. PIIRIMUUTUSED	LIV
5. VIITED	LXVI
6. JOONISFAILIDE NIMEKIRI	LXVIII

TABELID

SÜNDMUSSTATISTIKA	1
Tabel 1. Rahvaarv ja muutuskomponendid 1965-1990.....	3
Tabel 2. Rahvastikusündmused 1965-1990	8
Tabel 3. Rahvastiku sündmuskordajad 1965-1990	12
Tabel 4. Rahvastiku soovanuskoostis 1965-1990	14
LOENDUSSTATISTIKA	21
RAHVALOENDUS 15.01.1959	22
Tabel 1A. Rahvastiku soovanuskoostis 1959	22
Tabel 2. Rahvastiku perekonnaseis 1959.....	23
Tabel 3. Rahvastiku haridus 1959.....	25
Tabel 5. Rahvastiku rahvus 1959.....	31
RAHVALOENDUS 15.01.1970	33
Tabel 1. Rahvastiku soovanuskoostis 1970	34
Tabel 1A. Rahvastiku soovanuskoostis 1970	35
Tabel 2. Rahvastiku perekonnaseis 1970	36
Tabel 3. Rahvastiku haridus 1970	39
Tabel 5A. Rahvastiku rahvus 1970	45
Tabel 8. Rahvastiku põhitegevus 1970.....	46

RAHVALOENDUS 17.01.1979	51
Tabel 1. Rahvastiku soovanuskoostis 1979	52
Tabel 2. Rahvastiku perekonnaseis 1979	53
Tabel 3. Rahvastiku haridus 1979	58
Tabel 4A. Rahvastiku paiksus 1979	64
Tabel 5. Rahvastiku rahvus 1979	68
Tabel 5A. Rahvastiku rahvus 1979	70
Tabel 6. Rahvastiku emakeel 1979	73
Tabel 6A. Rahvastiku eesti keele oskus 1979	80
Tabel 7. Rahvastiku lapsesus 1979	83
Tabel 7A. Rahvastiku lapsesus ema hariduseti 1979	85
Tabel 8. Rahvastiku põhitegevus 1979	86
Tabel 9A. Rahvastiku tööala (NRTAK) 1979	93
Tabel 10A. Rahvastiku amet (NRAK) 1979	99
RAHVA- JA ELUASEMELOENDUS 12.01.1989	103
Tabel 1. Rahvastiku soovanuskoostis 1989	104
Tabel 2. Rahvastiku perekonnaseis 1989	105
Tabel 3. Rahvastiku haridus 1989	110
Tabel 4. Rahvastiku põlisus 1989	115
Tabel 4A. Rahvastiku paiksus 1989	118
Tabel 5. Rahvastiku rahvus 1989	121
Tabel 5A. Rahvastiku rahvus 1989	123
Tabel 6. Rahvastiku emakeel 1989	126
Tabel 6A. Rahvastiku eesti keele oskus 1989	132
Tabel 7. Rahvastiku lapsesus 1989	136
Tabel 7A. Rahvastiku lapsesus ema hariduseti 1989	138
Tabel 8. Rahvastiku põhitegevus 1989.....	139
Tabel 9. Rahvastiku tööala (RTAK) 1989	146
Tabel 9A. Rahvastiku tööala (NRTAK) 1989	152
Tabel 10. Rahvastiku amet (RASK) 1989	158
Tabel 10A. Rahvastiku amet (NRAK) 1989	161
Tabel 11. Rahvastiku eluasemetüüp 1989	165
Tabel 12. Rahvastiku eluase: tubade arv 1989	172
Tabel 12A. Rahvastiku eluase: üldpind 1989	179
Tabel 12B. Rahvastiku eluase: elamispind 1989	186
Tabel 13. Rahvastiku eluasememugavused 1989	193
Tabel 14. Tiheloleku aste: 1-liikmene leibkond 1989	198
Tabel 14A. Tiheloleku aste: 2-liikmene leibkond 1989	204
Tabel 14B. Tiheloleku aste: 3-liikmene leibkond 1989	210
Tabel 14C. Tiheloleku aste: 4-liikmene leibkond 1989	216
Tabel 14D. Tiheloleku aste: 5+liikmene leibkond 1989	223

CONTENTS

1. DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT OF JÄRVAMAA POPULATION 1965-1990	XI
1.1. Population Growth	XII
1.2. Fertility	XVI
1.3. Mortality	XVII
1.4. Marriage and Family	XX
1.5. Migration and Residence	XXII
1.6. Population Ageing	XXIV
1.7. Ethnicity and Language	XXVI
1.8. Education	XXVIII
1.9. Economic Activity	XXX
1.10. Housing Conditions	XXXI
2. DATA SOURCES AND DEFINITIONS	XXXIV
2.1. Vital Statistics	XXXIV
2.1.1. Vital Events	XXXIV
2.1.2. Number of Population and Population Growth	XLI
2.1.3. Vital Rates	XLIII
2.2. Census Statistics	XLV
3. DATA PRESENTATION	LII
4. ADMINISTRATIVE TRANSFERS	LIV
5. REFERENCES	LXVI
6. LIST OF ELECTRONIC CHARTS	LXVIII

TABLES

VITAL STATISTICS	1
Table 1. Components of Population Change 1965-1990	3
Table 2. Vital Events 1965-1990	8
Table 3. Vital Rates 1965-1990	12
Table 4. Age Composition 1965-1990	14
CENSUS STATISTICS	21
POPULATION CENSUS 15.01.1959	22
Table 1A. Age Composition 1959	22
Table 2. Marital Status 1959	23
Table 3. Educational Attainment 1959	25
Table 5. Ethnicity 1959	31
POPULATION CENSUS 15.01.1970	33
Table 1. Age Composition 1970	34
Table 1A. Age Composition 1970	35
Table 2. Marital Status 1970	36
Table 3. Educational Attainment 1970	39
Table 5A. Ethnicity 1970	45
Table 8. Main Activity 1970	46

POPULATION CENSUS 17.01.1979	51
Table 1. Age Composition 1979	52
Table 2. Marital Status 1979	53
Table 3. Educational Attainment 1979	58
Table 4A. Duration of Residence 1979	64
Table 5. Ethnicity 1979	68
Table 5A. Ethnicity 1979	70
Table 6. Mother Tongue 1979	73
Table 6A. Estonian Language Ability 1979	80
Table 7. Parity 1979	83
Table 7A. Parity by Education of Mother 1979	85
Table 8. Main Activity 1979	86
Table 9A. Branch of Economic Activity (SCCI) 1979	93
Table 10A. Occupation (SCCO) 1979	99
POPULATION AND HOUSING CENSUS 12.01.1989	103
Table 1. Age Composition 1989	104
Table 2. Marital Status 1989	105
Table 3. Educational Attainment 1989	110
Table 4. Nativity 1989	115
Table 4A. Duration of Residence 1989	118
Table 5. Ethnicity 1989	121
Table 5A. Ethnicity 1989	123
Table 6. Mother Tongue 1989	126
Table 6A. Estonian Language Ability 1989	132
Table 7. Parity 1989	136
Table 7A. Parity by Education of Mother 1989	138
Table 8. Main Activity 1989	139
Table 9. Branch of Economic Activity (ISIC) 1989	146
Table 9A. Branch of Economic Activity (SCCI) 1989	152
Table 10. Occupation (ISCO) 1989	158
Table 10A. Occupation (SCCO) 1989	161
Table 11. Dwelling type 1989	165
Table 12. Housing Conditions: Number of Rooms 1989	172
Table 12A. Housing Conditions: Total Floor Area 1989	179
Table 12B. Housing Conditions: Living Floor Area 1989	186
Table 13. Dwelling Utilities 1989	193
Table 14. Degree of Crowdity: 1-Person Household 1989	198
Table 14A. Degree of Crowdity: 2-Person Household 1989	204
Table 14B. Degree of Crowdity: 3-Person Household 1989	210
Table 14C. Degree of Crowdity: 4-Person Household 1989	216
Table 14D. Degree of Crowdity: 5+Person Household 1989	223

SISSEJUHATUS

1. JÄRVAMAA RAHVASTIKUARENGU PÕHIJONED 1965-1990

Käesolev kogumik toob käibesse esimese poole sõjajärgse rahvastikustatistika ühtlusarvutustest, sedavõrd polnud alljärgnev tekstiosa esialgselt väljaandesse üldse plaanitud. Erinevalt tabelosast, mis praktiliseks kasutuseks mõelduna moodustab omaette tarvitatava terviku, saab Järvamaa rahvastikulooline ülevaade olulist täiendust, kui kogu sõjajärgne rahvastikustatistika on varasema perioodiga kokku viidud ning analüüsil kasutatav. Ometi soovisid maakonnainimesed väljaandes ka tekstilis-pildilist ülevaadet näha, millist soovi alljärgnev püüabki täita. Kogumikus hõlmatud ajavahemik 1965-1990 on lühikesevõitu, kuid annab siiski välja põlvkonnamõõdu, tehes rahvastikuarengu käsitlemise põhimõtteliselt võimalikuks. Samuti on tegemist vahetult nüüdisajaga haakuva, ehk teisisõnu, tänaste suundumuste alguspunktiks oleva andmestikuga. Nimetatud asjaolud lubavad eeldada, et järgnev kirjeldus suudab haarata lähimeneviku rahvastikuarengu põhitrendid.

Järgneva teksti, nagu kogu ülejäänud kogumiku puhul, on mõistlik tähele panna, et tegemist pole analüütilise väljaandega, vaid standardtabelite esitusega, mille tunnusjooneks on iga rahvastikuprotsessi ja -seisundi ülevaatlik, kõikvõimalikesse seostesse mittelaskuv käsitlus. Sellest tulenevalt ei saa kogumikus kirjeldatu teha panust toimunud arengu põhjuste väljatoomisele, pigem on rõhk asetatud Järvamaa rahvastikuarengu põhisuundumuste kirjeldamisele ühe põlvkonna kestel. Siinne tekstiosa võiks sobida ka sissejuhatajateks neile ametnikele, kes pole seni osanud rahvastikuandmeid otsustusprotsessis kasutada ega ka mitte lihtsatele näitajatele õiget rakendust leida, sooviksid seda aga teha edaspidi. Tekstiosa elavdamisel on kasutamist leidnud pisuke osa kogumikuga kaasas olevast joonisfailide komplektist.

Oma koht on käesoleval ülevaatel täita ka seetõttu, et viimase viiekümne aasta jooksul kitsendasid rahvastikuandmete avaldamist, isegi pildi kujul, ranged reeglid. Kui Eesti kohta tervikuna mõni tsenseeritud ülevaade aeg-ajalt ilmuski, siis maakonna rahvastikuarengust on ka artikli mahuga piirduvad kokkuvõtted peaaegu olematud. Siiski on käesolevaga samalaadset tööd Eestis ka varem tehtud. Pärast iseseisvuse saavutamist pani tollane Eesti Vabariik suurt rõhku ühiskonna vajadusi teeniva statistikakorralduse ülesehitamisele, esmakordselt Eesti ajaloos üleriigilise asutusena moodustatud Statistika Keskbüroo alustas ühe ulatuslikuma projektina varasema rahvastikustatistika korrastamist. Tollased ühtlusarvutused, mille tulemused avaldati koos 1922 aasta loendusmaterjalidega, haarasid samuti mõlemat varemtoimunud rahvaloendust (1881 ja 1897), kuigi igaüks kolmest oli läbi viidud erinevalt lähtepositsioonilt. Esimene Balti provintse haaranud loendus vastandus mõneti Vene impeeriumi keskvalitsuse taotlustele, rõhutades andmekorralduslikult kohalikku erikorda. Teine, üle-Venemaaline, vastuoksa, nivelleeris kohalikud eripärad ning alles kõnealustest loendustest viimane võttis lähtekohaks rippumatu rahvusriigi vajadused. Nii polnud ühtlustamistöö mõistagi lihtne, kuid oli ju noore riigi üheks esmavajaduseks luua arusaam omaenda pikemaajalisest rahvastikuarengust. Olukorras, kus varasemat andmestikku ei õnnestunud esitada hilisema struktuuris, siis toimiti vastupidi: aluseks võeti 1881 aasta loendusandmestik ja halduspiirid ning arvatati 1922 aasta andmed tolle järgi. Lõpptulemusena suudeti tagada kõigi kolme loenduse andmevõrreldavus.

Iseseisvusaegsed loendusandmed koos ühtlusarvutustega tulid ka peatselt publitseerimisele ning samal põhjusel kui praegu - statistiliste tööde ja kujuneva andmestiku suure mahu tõttu - korraldati tookordne avaldamine maakonnavihikude kaupa. Siinjuures on põhjust meenutada, et tolleaegne ühtlusarvutuse maakonnasari sai alguse just Järvamaast [RSKB 1923]. Lisaks sarnasele eesmärgipüstitusele seob toonast loendusandmete kogumikku käesoleva väljaandega veel see, et tabelite suure mahu tõttu ei tulnud mitte kõik tehtu avaldamisele trükikujul. Muidugi võimaldab tehnika tänapäeval produtseerida materjali mitmekesisemalt, mida käesoleva kogumiku puhul on ka rakendatud. Pealegi annab Järvamaa korrastatud

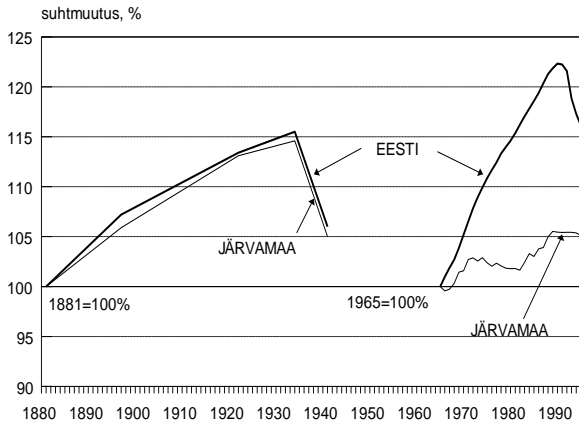
andmefailide olemasolu kahe viimase loenduse osas võimaluse teostada mitmesuguseid täiendavaid uustöötusi edaspidi.

Sõjaeelsesse aega tagasi minnes, hoidis Statistika Keskbüroo järgmise loenduse (1934) materjalid juba rutiinselt ajas võrreldavana ning omaette ümberarvutusülesande lahendamise tarvidust ei olnud; seetõttu puudus vajadus ka uue maakonnakogumike sarja järele. Teiseks tollaseks rahvastikuandmeid kajastavaks sarjaks oli professor Rammuli toimetamisel ilmunud maakonna tervishoiu-alased ülevaated, mis on tehtud ka Järvamaa kohta [Rammul 1934]. Väärrib märkimist, et rahvastikustatistika nagu ka muude valdkondade korrastamisjärgselt kättesaadavaks tehtud andmestik oli tõsiseltarvestatavaks aluseks Eesti sotsiaalteaduste arengule 1920-1930 aastatel. Ühe olulise väljundina leidis andmetervik kasutamist Eesti Kirjanduse Seltsi poolt toimetatud maakonnaülevaadete sarjas, kus rahvastikuarengut on käsitletud loodus-geograafilise keskkonna taustal koos teiste eluvaldkondadega. Sedalaadi süsteemsete ülevaadete valmimine osutus võimalikuks kümnekond ja enamgi aastat pärast põhiliste ühtlusarvutuste teostamist, loodetavasti ei jää ka nüüdis-Eestis ajavahemik ühtlusarvutustest ülevaateni palju pikemaks. Kuigi tösi ta on, praegune kogumik on alles esimene, sõjaeelse arenguga tervikut mittemoodustav osa ühtlusarvutustest, mistõttu aeg sisulise ülevaate kirjutamiseks pole veel tiksuma hakanud.

Tänapäeva Eestis väärrib äramärkimist kohalik ettevõtlikkus andmekorralduse vallas. Leevendamaks riigi hoolimatut suhtumist regionaalstatistikasse ja andmekvaliteeti, on maakonnad ise asunud oma aastaraamatute koostamisele, milles muuhulgas leiavad kajastamist ka rahvastikuandmed. Järvamaa Maavalitsuse initsiatiivil on maakonna aastaraamatut välja antud 1993 aastast [Järva Maavalitsus 1993; 1994; 1995].

1.1. Rahvastikutaaste

Sündimuse, suremuse, rände ja mõneti kaudsemalt teiste demograafiliste protsesside koosmõju integreerivat rahvastikutaastet iseloomustab kokkuvõtlikult rahvaarv ja selle muutumine. Ehkki Eesti loenduskorralduse areng jäi maha läänepoolsetest naabermaadest, on siiski ajavahemik, mille kestel siinmail toimus põhimõtteline pööre demograafilises arengus rahvaarvu kasvult kahanemisele, rahvaloendusandmetega kaetud. Esimene kogu praegust Eesti maa-ala hõlmanud rahvaloendus (1881) andis maakonna rahvaarvuks 50 tuhat inimest, millest täpisealt kaks tuhat elas Paides. Järgneva loenduse ajaks (1897) oli maakonna rahvastik kasvanud ligi kuue protsendi võrra, ulatudes pea 53 tuhandeni. Tollase Eesti keskmisest rahvaarvu kasvutempost jäi Järvamaa veidi maha, olles siiski keskmise lähedal. Kõrgeim kasvutempo oli tollal näiteks Harjumaal (14 protsenti), mis teistest maakondadest tuntavalt eristus, Järvamaad edestasid ka Tartu-, Võru- ja Saaremaa. Eesti keskmisest jäi samuti maha Järvamaa linnarahvastiku kasv: maakonna ainuke linn Paide suurenes rahvaarvult 25 protsenti ja jõudis 2500 elaniku piirimaile.

naaberriikidega nende vastavas arengujärgus. Järvamaa rahvaarvu kasvutempo sõltus täielikult maakonna seesmisest demograafilisest potentsiaalst, millest osa tuli pealegi loovutada linnarikkamatele naabritele - kasvas ju demograafilise ülemineku käigus plahvatuslikult just linnarahvastik. Miskipärast jäi ajaloolistest Eesti linnadest just Järvamaa pealinna Paide kasv kängu, mida ei saa seletada ei geograafilise asukoha ega maakonna jõukusmääraga. Just kõnesoleva ajavahemiku vältel määrati tänase Paide väikelinlik koht Eesti asustussüsteemis.

Esimene Eesti Vabariigis korraldatud rahvaloendus (1922) näitas Järvamaa rahvaarvu edasist tõusu, mis küündis eelmise loendusseisuga võrreldes ligi seitsme protsendini. Sellesse aega langesid sõjasündmused ja revolutsioonisegadused (1914-1920), ometi ei väärunud need asjaolud tollasele demograafilise arengu etapile omast rahvastiku pidevkasvu, mis tõsi küll, ilma nimetatud ajaloosündmuste mõjuta oleks hoopis suurem olnud. Edaspidi muutub tooniandvaks uuele demograafilisele arengufaasile iseloomuliku null-iibelise rahvastikutaaste kujunemine: 1920-1930 aastatel rahvaarvu kasv Järvamaal stabiliseerus ja järgmiseks loenduseks (1934) oli maakonna rahvaarv suurenenud vaid 1.3 protsendi võrra. Selline modernse taastetüübi kujunemisele viitav rahvaarvu dünaamika on küllalt sarnane tollase Eesti rahvastikuarenguga tervikuna. Maakondadest eristus demograafiliselt arenenum Viljandimaa, kus rahvaarvu kasv oli peatunud juba eelmise sajandi lõpus. Kokku oli Järvamaa rahvastik esimesest loendusest lugedes kasvanud pea 15 protsenti. Siinkohal väärib märkimist, et esitatud arvandmed käsitlevad Järvamaad 1881 aasta loenduspiires, so ilma Kärü vallata, mis iseseisvusaastatel kuulus juba maakonna koosseisu. Rahvaarvuliselt tähendab see piirierinevus ca kahte tuhandet inimest.

Uue rahvastikutaastetüübi juurdumise tõttu osutus Teise maailmasõja aegse kahe okupatsiooni- ja lahingutegevuse ning järgnenud sotsiaalsete ümberkorralduste mõju Järvamaa rahvaarvule Esimese maailmasõjaga võrreldes hoopis tõsisemaks. 1941 aasta detsembris läbiviidud rahvaloendus näitas juba rahvaarvu vähenemist, 1934 aasta loendusajaga võrreldes ligi kuue tuhande inimese võrra. Rahvastikukadu küündis kümne protsendini, olles lähedane Eesti keskmisele. Soo lõikes jagunes kadu suhtes 4:1 meeste kasuks, mis tähendas meesrahvastiku vähenemist 16 protsendi võrra. Sellega võrreldes pääsesid Järvamaa naised kergelt.

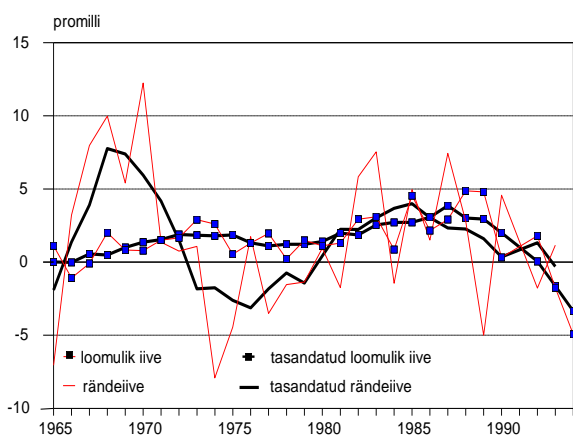
Sõjajärgsed nõukogudeaastad tõid maakonna piiridesse tõsiseid muutusi ja tänane Järvamaa on laienenud edelasse ja lõunasse, kuid taandunud idas ja kagus ning mõneti läänes. Kokku on maakonna pindala ajaloolisega võrreldes vähenenud üle kümne protsendi, mis välistab rahvaarvu otsevõrdlused. Idapoolne sisseränne on puudutanud Järvamaad suhteliselt vähe ja valdavaks kogu sõjajärgse aja jooksul on olnud maakonna rahvastiku siseareng, mis poolsajandi kokkuvõttes tähistab rahvaarvu kahanemist.

Kogumikus käsitletava ajavahemiku 1965-1990 jooksul on Järvamaa rahvaarv siiski tõusnud ca 42 tuhandelt 44 tuhande inimeseni. Rahvaarvu dünaamika kolme viimase aastakümne osas on olnud võrdlemisi ebahühtlane ja eestipärase rahvastikuarengu ilminguna on rahvaarvu kasvukõver kaheküüruline. Esimene küür moodustub rahvaarvu kasvust 1960 aastate keskpaigast 1970 esimese pooleni ja järgnenud, pea

Üldiselt iseloomustab loendusvahemik 1881-1897 rahvastiku traditsiooniliselt taastetüübilt kaasaegsele üleminekut, millega kaasneb pidev ja kokkuvõttes küllalt märkimisväärne rahvaarvu kasv ehk demograafiline plahvatus. Möödunud sajandi lõpul Eesti maa-alal toimunud rahvaloendused haaravad kõnealuse perioodi lõppjärku. Teatavasti toimus kogu Eestis ja sedavõrd ka Järvamaal demograafiline üleminek nn prantsuse tüübi kohaselt, mida iseloomustab rahvaarvu küllalt tagasihoidlik suurenemine sel perioodil. Nõnda tuleb maakonna rahvaarvu kasvutempot eelmise sajandi lõpus hinnata kaunis aeglaseks, võrreldes näiteks Eesti

kümnendi-pikkusest langusest. Uus kasvutrend 1980 aastate algupoolel kordab esimest nii kestuselt kui tõusunurgalt ja moodustab koos praeguse rahvaarvu langusega teise küüru. Käesolev Järvamaa langustrend on ebatüüpiliselt laugjas, jäädes senimaani alla koguni esimese küüru omale. Ühelt poolt põlis- ja teisalt maarahvastiku kõrge osakaal Järvamaal lubab prognoosida Eesti keskmisest laugjama, kuid püsivama langustrendi jätkumist järgmise põlvkonna jooksul.

LOOMULIKU- JA RÄNDEIIBE ÜLDKORDAJAD
Järvamaa 1965-1994

Rahvaarvu muutuskomponentide võrdlusest ilmneb, et demograafilise ülemineku järelperioodile tüüpiliselt on Järvamaa rändeiibe keskmisest madalamale tasemele vaatamata migratsioonikomponent ikka etendanud rahvaarvu kujunemisel dünaamilisemat osa. Üldjoontes jälgib koguiibe trend pigem hüpleva rändeiibe kui tasase loomuliku iibe kõverat. Kogu käsitusajaluse perioodi vältel iseloomustab Järvamaad rändeprotsesside märgatavalt kõrgem intensiivsus, mis on järjepidevalt 30-40 protsendi vahemikus ületanud Eesti keskmist. Rändeiive on aga olnud Eesti keskmisest sama järjepidevalt madalam, kusjuures iibetrend on olnud küllalt sarnane. Järvamaa erijoonena võib ehk nimetada suhteliselt kiiret rändeiibe tõusutrendi 1970 algusaastate tüüpilise languse järel, mis taastas

maakonna rahvastiku positiivse rändeiibe näiteks terve aastakümne võrra varem kui naabermaakonnas Viljandis. Absoluutarvuliselt lisas ränne Järvamaa rahvastikule aastakeskmisena ca kolmsada inimest 1960 aastate lõpul. Peale vahepealset, paarisaja inimeseni ulatunud negatiivset iivet, kasvatas rändeiive 1980 aastatel uuesti maakonna rahvaarvu ca kaheksa inimese võrra. Kindlasti paistab Järvamaa silma jätkuva positiivse rändeiibe poolest 1990 aastatel, olgu selle põhjuseks tegelik rändeareng või korrektsem rändearvestus.

Loomuliku iibe mõju Järvamaa rahvaarvule on olnud stabiliseeriv. Iseloomulik on olnud iibe järk-järguline kasv käsitusajaluse perioodi algusest kuni 1990 aastateni, esmalt sündide arvu tõusu, edasi ka surmade arvu vähenemise tulemusena. Absoluutarvuliselt suurenes rahvaarv loomuliku iibe mõjul aastakeskmiselt alla saja inimese, maksimaalne juurdekasv 1980 aastate lõpul ulatus kaheksajani. Muidugi kukkus seejärel iive negatiivseks, põhjustatuna sündimuse üldisest äkklangusest Eestis. Kindlalt võib prognoosida loomuliku iibe edasist langust Järvamaal isegi sündimuse stabiliseerumise korral, kuivõrd tõusu jätkab surmajuhtude arv. Piirimuutustest on maakonna rahvaarv käsitusajaluse perioodil mõjutatud vaid korra, kui paarsada järjamaalast virulasteks hakkas. Muus osas ühtib Järvamaa rahvaarvu kogumuutus koguiibega, kui kõrvale jätta korrigeerimismuutus. Viimane muuseas on mitte eriti tüüpiliselt olnud Järvamaal pea pidevalt negatiivne, mis osutab rändearvestuse keskmisest suuremale täpsusele.

Rahvaarvu dünaamika osutub küllalt erinevaks maa- ja linnarahvastiku lahuskäsitlusel. Kui linnarahvastiku osakaal maakonnas on aasta-aastalt tõusnud, siis maarahvastikku iseloomustab kuni 1980 aastate alguseni nii väljarändest kui negatiivsest loomulikust iibest põhjustatud kahanemine. Käsitusajaluse perioodi vältel tervikuna on Järvamaa maarahvastik vähenenud siiski vaid tuhande inimese võrra. 1980 aastate demograafilise kasvu kõrval tuleb arvestada maarahvastiku täiendamist Ambla ja Järva-Jaani elanikega, kes varem olid arvel linnarahvastikuna. Nii lisandus maarahvale kokku üle kahe tuhande inimese, mis väikese maakonna jaoks tähendas kasvu koguni üle kaheksa protsendi. Kahekümne aasta vältel püsinud surmade arvu ülekaal sündidest Järvamaa maapiirkondades ei tulenenud muidugi maarahvastiku madalamast sündimusest ega kõrgemast suremusest, vaid palju aastaid kestnud väljarände tõttu kumuleerunud rahvastiku liigvananemisest. Sellega võrreldes on käesolev negatiivne iive maal hoopis teistsuguse

iseloomuga, olles põhjustatud just liigmadalast sündimusest, mis esmakordselt sõjajärgsel ajal on taastetasandist allpool.

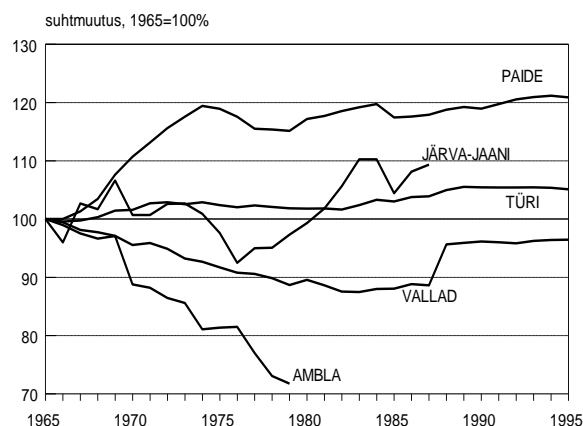
Ajalooliselt lühikese ja selgepiirilise ajavahemiku, nimelt demograafilise ülemineku jooksul kasvavad maarahvastiku äravoolu toel endised ning tekivad uued linnad, millist protsessi tuntakse linnastumisena. Türi ning endiste linnaasulate Ambla ja Järva-Jaani arengutee on alguse saanud just tollest perioodist, kuid nende kasv jäi küllalt tagasihoidlikuks. Ka ainsa ajaloolise linna, Paide rahvaarvu kasv on kujunenud samalaadseks. Veelkord tuleb tõdeda Järvamaa linnade ajalooliselt nõrgapoolset külgetõmmet. Enamik järvamaalasi on linnastumisperioodi jooksul pigem kaugemaid linnu eelistanud ega pole ka muud rahvast Järvamaa linnadesse märkimisväärselt tulnud, isegi nõukogude ajal kippus nii militaar- kui tsiviilimmigrant Järvamaad vältima. Ilmselt jääb ka edaspidi realiseerumata eesti majandusgeograafide soovitus teisaldada riigi administratiivkeskus Kesk-Eestisse. Kuigi maakonna kogurahvastiku kasvu lõppedes võib linnade kasv veel jätkuda, on Järvamaa linnad oma sisepotentsiaali peaaegu ammendanud ja olulist linnarahvastiku kasvu maakonnas pole ette näha.

Maakonna pealinna Paide elanikkond on käsitluseluse ajavahemiku jooksul kasvanud veidi rohkem kui nelja tuhande inimese võrra. Absoluutarvuliselt jääb see päris tagasihoidlikuks, võrdluseks suurenes samal ajavahemikul Tallinna ja Tartu rahvaarv vastavalt ca 150 ja 30 tuhande inimese võrra. Suhtarvuliselt pole kasv algse rahvaarvuga võrreldes olnud üldsegi väike ja ületab näiteks naabermaakondade pealinnade Viljandi ja Rakvere kasvutempo üle kolme korra. Ka maakonna teiste linnaasulatega võrreldes on Paide kasvanud hoopis kiiremini ja sellevõrra on aset leidnud linnarahvastiku märkimisväärne kontsentratsioon: paidelaste osakaal linnarahvastikus on tõusnud 45 protsendilt 61ni. Oma osa selles etendas samuti administratiivne ümberkorraldamine, mille käigus linnaasula staatuse kaotasid Ambla (1979) ja Järva-Jaani (1987). Ambla puhul on otsus küllalt arusaadav, sest tegemist oli järjekindlalt kahaneva linnaasulaga, mille rahvaarv otsuse hetkeks oli langenud juba alla pooletuhande inimese. Ka Järva-Jaanit iseloomustas kuni 1970 aastate keskpaigani rahvaarvu teatud langustrend, sealpeale aga küllalt selge kasv, seda nii loomuliku kui ka rändeibi mõjul. Tollane otsus kasvava linnaasula kohta tundub üpris ootamatu: omajagu teisi Eesti väiksemaid linnaasulaid, pealegi kahaneva rahvastikuga ja Järva-Jaaniga võrreldes kuni kolm korda väiksema rahvaarvuga jäeti puutumata. Väärrib märkimist, et sedalaadi otsus jäi ainukeseks Eestis kogu 1980 aastate vältel. Ettevõtmise taga tundub tõenäoliselt olevat kellegi poliitiline tahe, kogumiku koostajatele pole aga teada selle päritolu Tallinnast või kohapealsetelt organitelt.

Ümberkorralduste järel on Paide kõrvale jäänud maakonda vaid üks linn, Türi. Käsitletava ajavahemiku algusesse langenud kasvu järel pole Türi rahvaarv pea veerandsajandi vältel oluliselt muutunud. Iseenesest pole see kuidagi ebatüüpiline Eesti väikelinnade hilisarengus, küll aga omapärane kümne kilomeetri kaugusel asuva Paide rahvaarvu dünaamika taustal. Alljärgnevast rahvastikukoostise ülevaatest on leida kinnitust Paide ilmselt administratiivsest eelistamisest nõukogudeperioodil.

Tulevikuvaatavalt on käsikäes teiste maakondadega ka Järvamaal oodata rahvaarvu kahanemist, eeskätt 1990 aastal alanud sündimuse äkklanguse ning suremuse stagneerumise mõjul. Linnarahvastiku kasvufaas on seljataha jäänud, kasvupotentsiaali ammendudes hakkavad domineerima kahanemist soodustavad tegurid. Taastetasandist kõrgem sündimustase, paari viimase aastakümne vältel korrastunud vanuskoostis

RAHVAARV
Järvamaa linnaasulad 1965-1995

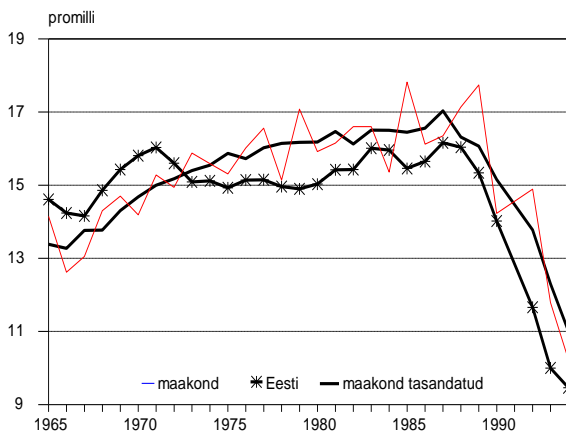

ning paljuski säilunud asustusstruktuur lubavad Järva maarahvastiku demograafilise taaste tulevikutrendi hinnata linnarahvastikust ühtlasemaks.

1.2. Sünnimus

Maakonna elussünnide koguarv on käsitlusajal näidanud võrdlemisi ühtlast suurenemistendentsi, kasvades keskel läbi 550 elussünnilt 1960 aastate keskel kuni seitsmesajani 1980 aastate lõpul. Vastsünnide soosuhe on kõikunud küllalt suurtes piirides 0.9-1.20, mis eelkõige seletub maakonna rahvastiku väiksusest tulenevate juhuõnnetega; liikuvkeskmisega silutud soosuhe langeb kokku rahvusvaheliselt tavapärase tasemega 1.05. Nii sündide arv kui sündimuse üldkordaja väljendavad Eesti põlisrahvastikule iseloomulikke ja Euroopa kontekstis ainulaadset sündimuse tõusu 1960 aastate lõpul [Katus 1989a]. Järvamaal paistab sündimuse tõus olevat olnud mõneti ühtlasem ega katkenud veel 1970 aastatel, mil Eesti põlisrahvastikku tervikuna iseloomustas juba sündimustaseme stabilisatsioon või koguni langus. Sünnimuse üldnäitajate puhul tuleb muidugi tähele panna rahvastiku vanuskoostise mõju, mis Järvamaal samal kümnendil alanud noorenemise tõttu laseb sündide arvul täiendavalt kasvada ka struktuuriteguri mõjul. Nõnda läks Järvamaa sündimuse üldkordaja eestikeskmisest 1970 aastate algul mööda ja on jäänud kõrgemaks senini. Üleriigiline sündimuse äkklangus 1990 aastatel kajastub muidugi ka Järvamaal ja on käesoleval ajal peamiseks trendikujundavaks teguriks.

SÜNNIMUSE ÜLDKORDAJA
Järvamaa 1965-1994

Maakonna sündimuse arengu käsitlemisel pakub pealiskaudsele sündmusstatistikale olulist täiendust rahvaloendusandmestik. Sünnitatud laste arvu küsimuse kaudu võimaldab kahe viimase loenduse andmestik heita asjakohase tagasipilgu maakonna sündimustrendile enam kui poolsajandi vältel. Sünnitatud laste arv, ehk rahvastikustatistiliselt summaarne põlvkonnasündimuskordaja, on sisutihe näitaja, kuivõrd toob esile sündimustaseme seose rahvastikutaastega. Teatavasti on rahvaarvu püsimiseks tarvis, et laste põlvkond on vähemalt sama arvukas kui vanemate oma. Summaarse kordajaga mõõdetuna vastab sellele keskmiselt 2.1 elussünni naise kohta, vanemates rahvastikupõlvkondades tänasest kõrgema imikusuremuse tõttu veidi enam. Peegeldades demograafilise ülemineku varast ajastust

ja peresise sündimusreguleerimise kasutuseletulekut üheaegselt rahvastiku arengu pioneerriikidega Põhja- ja Lääne-Euroopas, iseloomustab ka kõige eakamaid Järvamaa põlvkondi taastetasandi lähedane või sellest madalam sündimus. Muidugi tuleb tähele panna märkimisväärset erisust linna- ja maarahvastiku vanemate põlvkondade sündimustaseme vahel ning sellevõrra on maakonna kogunäitaja mõjutatud linnarahvastiku omaaegsest osakaalust. Eestile tavapäraselt pole taastepiirini küündinud ükski linnapõlvkond, maarahvastikku on kuni viimase ajani iseloomustanud püsivalt vastupidine olukord.

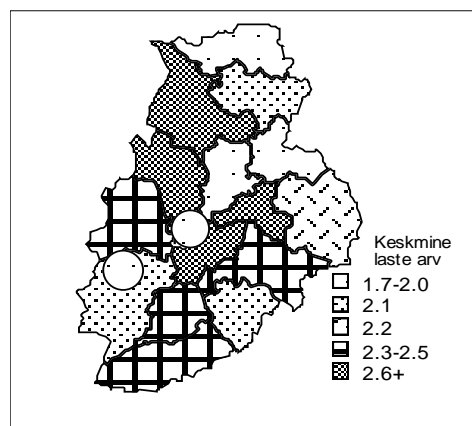
Võrreldes Eestit naabermaadega tuleb sündimustaseme pikaajalise madaluse kõrval tõdeda Eesti põlvkonnasündimuse märkimisväärset ajalist stabiilsust, mis ühelt poolt tuleneb siinsast varajasest demograafilisest üleminekust, teisalt aga sõjajärgse *baby-boom*'i ning 1970-1980 aastate sündimuslanguse puudumisest. Samuti ilmneb sündimuskäitumises selge sarnastumistendents. Kogumiku andmetel on

Järvamaal järjekindlalt kasvanud selle naisrühma osakaal, kes omab fertiilse ea lõpuks kahte last. Vanematest nooremate põlvkondade poole liikudes on olnud kasv kahekordne, kuid tase jääb Eesti keskmisest siiski veel maha. Järvamaa lapsesusnäitajate puhul tuleb rõhutada kolme- ja enamalapseliste naiste suhteliselt kõrget osakaalu, mis ületab veerandi. Kui neli ja enam last sünnitanud naiste osakaal kohorditi väheneb, siis kolmelapseliste osakaal on vanemast kohordist alates üsna järjekindlalt tõusnud. Enam kui kahekordselt on vähenenud lastetute osa põlvkondade noorenedes. Nõnda iseloomustab eakaid põlvkondi ühelt poolt kõrgem lastetus ja teisalt arvestatav paljulapseliste hulk. Nooremate naiste lapsesusjaotus on tuntavalt koondunud, peegeldades rahvastikuarengu suundumust sündimus- ja abielukäitumise omavahelise seose nõrgenemisele ning kummagi iseväärtustatuse kasvule. Nimetatud areng avaldub muuhulgas vallassündimuse suurenemises, erinevalt varasemast ei eelda tänapäeval ju lapse saamine seadusliku abielu sõlmimist. Kuivõrd põlisrahvastiku nooremates põlvkondades algab enam kui üheksa kümnendikku esmasrasedustest väljaspool juriidilist abielu, siis paistab seos lapse sünni ja abiellumise vahel olevat paljudel juhtudel pigem vastupidine. Muidugi ei tähenda see, et lapsed sünniksivad kasvavas jões üsikumadele, millise järelduse poole juriidikaga piirduv sündmusstatistika andmekasutajat tahtmatult suunab. Tegelikult elab ligikaudu 90 protsenti vallassündidena registreeritud lastest mõlema vanemaga [Katus, Puur, Sakkeus 1995a].

Sündimuse piirkondlikud erisused Järvamaa üldise sünnijärjestuse homogeniseerumise taustal näivad olevat küllalt püsivad. Maarahvastiku sündimus on põlvkondade lõikes olnud keskeltläbi 25 protsenti võrra kõrgem linnarahvastiku sündimusest. Rahvastikutaaste seisukohast on maarahvastiku sündimus olnud põlvkondade asendumiseks piisav. Linnaelanikest seevastu ei ole taastepiirini jõudnud ükski selle sajandi kohort. Peamiselt on kõnealuse erisuse taga ühelapseliste ning kolme- ja enamalapseliste vahekord. Nimelt on linnarahvastiku kolme- ja enamalapseliste naiste alla viiendikku jääv osakaal maarahvastikus ligikaudu kaks korda suurem. Jäägu siinkohal kõrvale arutus kõnealuse sündimuserisuse võimalikest põhjustest, igatahes on niisugune olukord eeldanud pidevat ühesuunalise saldoga maa-linn rändeotsustuse rahvastikukao ärahoidmiseks linnas. Valdadest on Järvamaa lapserikkamad Koigi ja Väätša, kus kolme- ja enamalapselisi naisi on koguni üle 40 protsenti. Need kaks valda eristuvad kõrgema lapsesuse poolest ülejäänutest märgatavalt, samal ajal jäävad maakonnakeskmisest allapoole koos Paide ja Türi linnaga ka Albu, Oisu ja Paide vald. Haridustunnuse kaudu kogumiku andmestikus kajastatud lapsesuse sotsiaalerisus on järjekindlalt vähenenud. Eakamates põlvkondades on algharidusega naised eelkõige kõrgharitudeta võrreldes olnud märksa lasterikkamad, samas ei ole lastetute osakaalus suurt erisust märgata. Kõrgharitud naisi iseloomustab suurim koondumus kahelapsesusele.

Eestis tervikuna, sealhulgas ka Järvamaal, langes sündimus üheksakümnendatel aastatel tuntavalt. Järgnevad viis kuni seitse aastat annavad vastuse, kas tänaseks sünnitusikka jõudnud põlvkonnad toovad viimasel poolsajandil valitsenud sündimustrendi stabiilsusse pöörde või mitte. Seejuures määrab lähiajal sündimuse peajoone mitte niivõrd noorte ega paljulapseliste, vaid juba üht last omavate perede edasine käitumine. Olles loobunud teisest lapsest oma elu kahekümnendatel aastatel võivad nad selle hiljem tasa taha, kuid võivad sellest ka lõplikult loobuda. Sõltumata edasisest arengust on 1990 aastate sündimuslangus juba rahvastiku sünnipõlvkondade omavahelise ebaühtluse fikseerunud ja jääb kestma järgneva 70-80 aasta vältel või kauemgi.

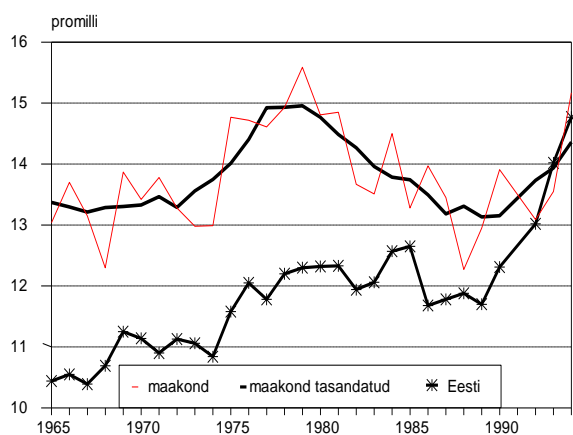
PÕLVKONNA 1940-1949 LAPSESUS
Järvamaa 1989

1.3. Suremus

Surmajuhtude arvu ja üldkordaja dünaamika seisukohalt jaguneb käsitletav ajavahemik eriilmelisteks osaperioodideks. Seitsmekümnendate alguseni iseloomustas maakonna rahvastiku surmajuhtude arvu suhteline stabiilsus. Edaspidi surmade arv kasvas küllalt kiiresti, ulatudes absoluutväljenduses ligikaudu kuue ja poolesaja juhuni. Lühiajaline kõrgpunkt 1970 aastate teisel poolel asendus eelnenud kasvuga võrreldes sama kiire alanemistrendiga, mis taastas käsitletava ajavahemiku algusele iseloomuliku taseme. Kirjeldatud ja jooniselt jälgitav kühm on Järvamaa suremustrendi dominandiks ning eristab selgelt maakonda eestikeskmisest. Teistes põlisrahvastiku kõrge osakaaluga maakondades on kühm samuti jälgitav, kuid hoopis vähem esiletungiv nagu näiteks Viljandimaal. Käesolev kümnend tõi Järvamaal kaasa surmajuhtude arvu ja üldkordaja kiire suurenemise, milline trend on säilinud tänini. Siiski ei saa nimetatud üldnäitajate kasvust teha järeldust nagu oleks rahvastiku tervises seisund maakonnas tingimata halvenenud;

SUREMUSE ÜLDKORDAJA
Järvamaa 1965-1994

teadupärast sõltub suremuse üldkordaja lisaks käsitletavale protsessile veel rahvastiku vanuskoostisest. Viimase osas on eeskätt tähtis vanemaaliste osakaal, kelle hulgas suremisintensiivsus on mitmekordselt kõrgem. Just rahvastiku vanuskoostisest tingituna on Järvamaa suremuse üldkordaja püsinud märkimisväärselt kõrgem näiteks Eesti keskmisest kogu käsitlusaluse perioodi vältel. Käesoleval ajal see enam nii ei ole, kuivõrd viimase kümnekonna aasta jooksul on Eesti rahvastiku üldine vananemistrend edestanud vastavat arengut maakonnas. Samuti on eelkõige vanuskoostise tõttu suhteliselt vähe surmajuhte rände toel kasvanud Paines, kuid edaspidi on oodata pikka aega püsinud vahe kahanemist.

Tugeva vanussõltuvuse tõttu kasutatakse rahvastikuteaduses suremuse iseloomustamiseks tavapäraselt elutabelimeetodit, mis võimaldab kõrvale jätta rahvastikukoostise mõju. õnnetuseks oli omaaegne NLiit liiga suur, et Moskvast oleks jõutud elutabeleid rajooniti teha (vabariigi statistikas ei osatud ning teadlaskond hoiti arvandmetest eemal). Nõnda on käsitletava ajavahemiku piires Järvamaa kohta koostatud elutabel vaid ühel korral [EKDK 1994a]. Selle tabeli kohaselt oli keskmine eluiga Järvamaa meestel 64.8 ja naistel 74.6 aastat (1986-1991), jäädes Eesti niigi kurvavõitu keskmisest lühemaks meeste osas aasta, naiste osas poole aasta võrra. Maakondade pingereas paikneb Järvamaa keskmise eeldatava eluea pikkuse poolest keskmiste hulgas. Kogu riigile tüüpiliselt paistab ka Järvamaal eluea lühiduse poolest eriti silma maarahvastik: 63.4 aastat meestel ja 73.8 aastat naistel. Ometi kuulub Järvamaa nendegi näitajate poolest pigem keskmiste hulka. Maapiirkondadega võrreldes on Järvamaa linnarahvastiku keskmine eluiga mõnevõrra kõrgem, vastavalt 67.1 ja 76.1 aastat. Need arvud on nii naiste kui meeste osas Eesti keskmisest poole aasta võrra kõrgemad.

Rahvastiku tervises seisundist tausta loomiseks olgu siinkohal näite korras ära toodud Järvamaa võrdlus Urugaiga, mis esindab edukamale poolele kuuluvat arengumaad. Meelega pole võrdluseks valitud arenenud riiki, et vältida lihtsakoelist eneselohtust Järvamaa asendi üle maailma suremuskaardil. Vahemärkusena olgu täheldatud, et Järvamaa elutabeli arvutamisel on kasutatud ÜRO standardmeetodikat nagu ka Uruguai puhul [UN 1995], mistõttu kaks tabelikomplekti on mõõndusteta võrreldavad. Kõrvalolev joonis selgitab, et Järvamaa naiste sünnieluiga ei erine olulisel määral sookaaslastest Uruguais, jäädes maha vaid aasta võrra. Meeste puhul tuleb tõdeda Järvamaa allajäämist sünnieluea pikkuses juba pea neli aastat. Silma torkab võrdluskõverate järsk jõnks alla, mis muudab imikueast väljakasvanud järvalase ja uruguailase veelgi ebavõrdsemaks. Nimelt ületab Uruguai imikusuremus ligikaudu kahekordselt Järvamaa vastava taseme, mis sünnielueas väljendub aasta-pooleteise erisusena. Edaspidi toimub vanuse kasvades keskmise eluea vahe kahanemine ligikaudu lineaarselt. Muidugi on kahanemine ise tingitud asjaolust, et nii järvalaane kui uruguailane on kõigele vaatamata surma ees kokkuvõttes võrdne. Vanusskaala lõpuosas on

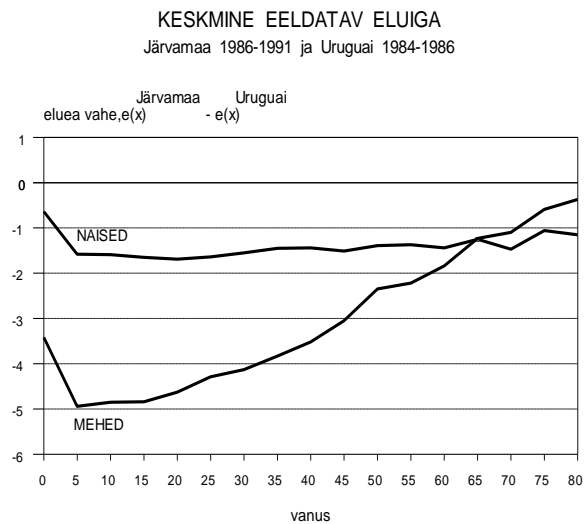
eluea vahed juba üsna väikesed, probleem seisneb aga selles, et noorema ea suremustaseme kumulatiiviefektina elab Uruguais selle vanuseni märksa rohkem inimesi. Kõige murettekitavam on keskealiste Järva meeste liigsuremus, millega samaväärse suremustaseme leidmiseks tuleb minna tagasi sõjaaega.

Eesti piirkondlikule suremusandmestikule iseloomuliku vanustunnuse puudumise kiuste on ühe earühma, nimelt imikuea suremusarengut võimalik siiski ka trendina jälgida. Üldsotsiaalse progressi ilminguna langes imikusuremuse tase demograafilise ülemineku käigus mitmekümnekordselt ja tänaseks on sellest kujunenud suhteliselt harvaesinev sündmus. Maakonna tasandil omandavad juhuvõnked küllalt arvestatava mõju, mis teeb trendi leidmise ja jälgimise tülikaks. Olukorrast ülesaamiseks on Järvamaa imikusuremuskordajat viieaastase liikuvkeskmisega tasandatud, kuid sellele vaatamata jääb juhuvõngete amplituud maakonna puhul, väiksematest haldusüksustest rääkimata järelduste tegemiseks vahel liiga suureks.

Üldjoontes järgib Järvamaa imikusuremuskordaja eestikeskmist trendi, kuid käsitletava perioodi vältel asetleidnud langus on maakonnas olnud mõnevõrra suurem. Kuuekümnendate aastate keskpaigast tänaseni on kordaja vähenenud 20 promilli ületavalt tasemelt 10 promilli piirimaile. 1970 aastate teise pooleni jäi Järvamaa imikusuremuskordaja enam-vähem eestikeskmise tasemele, sealtpeale on paari erandaastat arvestamata olnud tase pidevalt madalam. Rahvusvahelise sünnimääratluse rakendamise järel Eestis arvatati 1992 ja 1993 aasta imikusuremusnäitajad kaheselt. Nii uue kui vana määratluse kohaselt jäi Järvamaa imikusuremus maakondade madalaimaks, pealegi ei toonud definitsioonimuutus kaasa kordaja tõusu [EKDK 1994b]. Viimastel aastatel on sündimuslangus viinud imikusurmad Järvamaal alla 10 juhu, mis on arusaadavalt juhuvõngete mõju veelgi kasvatanud. Kaheldamatult tuleb imikusuremuse arengut hinnata üpris positiivseks stagneerunud üldsuremuse taustal, kuid see on jäänud ikkagi tagasihoidlikuks võrreldes Euroopa arenenud maadega.

Imikusuremuse maakonnasisese variatsiooni puhul pälvib kindlasti tähelepanu linna- ja maarahvastiku püsiv erisus. Muidugi on imikusuremuskordajaga koos kõikunud veelgi enam linna- ja maanäitajate vahe, küündides sealjuures tähelepanuväärselt sageli viiekümne protsendini. Iseenesest Eestile tavapärase vahe suurus on mõnevõrra ebatüüpilisena tingitud eelkõige linnarahvastiku kestvalt madalast tasemest, mille poolest Järvamaa eristubki koos Põlva ja Pärnu maakonnaga. Imikusuremuse linna-maa erisusest pole siiski põhjust järeldada nagu oleks valdades olukord eriliselt halb, on ju maarahvastiku imikusuremus Järvamaal olnud samuti eestikeskmisest pigem madalam ja langeva trendiga.

Paraku toimub kogu eestisisene ja kohapealne diferentsiatsioon rahvastiku halva terviseseisundi ning selle väljenduseks oleva kõrge suremuse raames. Rahvatervist tuleb pidada tõsiseks rahvastikuprobleemiks nii Järvamaal kui Eestis tervikuna. Sarnaselt paljude Ida-Euroopa riikidega pole keskmine eluiga Eestis alates 1950 aastate lõpust oluliselt pikenenud, meeste osas on vahepeal tegemist olnud koguni tagasilangusega. Võrdset mõtlemapanev peaks olema suremuskõvera muutus, mille käigus eelkõige meeste suremus on omandanud arengumaa tunnused [Katus, Puur 1991]. Viimaste aastate andmed räägivad koguni eluea täiendavast langusest 1990 aastatel, viies eelneva stagnatsiooni välja rahvastikukriisini. Surmapõhjuste struktuur Eestis ei erine põhimõtteliselt arenenud riikidele omasest, probleem taandub inimeste kiiremale läbikulumisele ning ühtede ja samade surmapõhjuste varasemale mõjulepääsemisele [Leinsalu 1993].

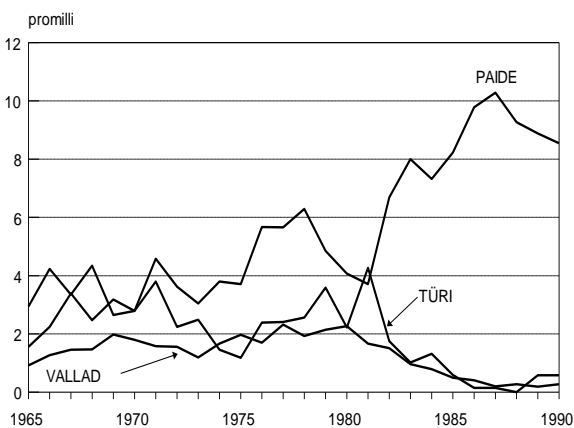
Surmapõhjustest on Eksperimentaalse ja Kliinilise Meditsiini Instituudi epidemioloogide poolt süstemaatilist maakonnakäsitlust leidnud vähisuremus [Thomson, Rahu, Aarelaid, Gornoi 1996].

Olukorra parandamiseks vaevalt lihtsaid retsepte leidub ning rahvastikuprotsesside suure inertsuse tõttu ei saa ka peatset edu loota. Tervise kumulatiivne iseloom lubab pööret paremusele oodata alles pärast seda, kui ühiskondlike olude stabiilsus ja saavutatud heaolu hakkab toimima läbi mitmekümneaastase põlvkondliku kogemuse. Seni tuleb osata arvestada liigsuremuse mõju ka suhteliselt tervishoiukaugetele eluvaldkondadele, mille näitena olgu toodud eluea soodisproportsioonist johtuv väga kõrge üksikute osakaal vanemaealiste naiste hulgas. Arusaadavalt ei luba tänased tervisenäitajad rääkida Eesti arengust Euroopa rütmis.

1.4. Abielu ja perekond

Järvamaal registreeritud esma- ja kordusabielude arv on käsitlusajal perioodil ilmutanud vähest muutlikkust. Jälgides rahvastiku vanuskoostise teisenemist, suurenes aastakeskmine abielude arv maakonnas kahelt ja poolt sajalt kuni kolmesajani 1970 aastate alguseks. Sealpeale püsis arv vaevumärgatava langustrendiga kaheksakümnendate aastate lõpuni, et siis mõne aastaga langeda pea kaks korda. Arusaadavalt iseloomustab samalaadne trend ka abiellumuse üldkordajat, mis läbi kahekümne viie aasta on liikunud kuue-seitsme promilli piires ja viimastel aastatel samuti järsult langenud, tänaseks juba alla nelja promilli. Kordaja dünaamika on jälginud eestikeskmist, jäädes järjekindlalt taseme poolest ligikaudu veerandi võrra allapoole. Abielude arvu ja üldkordaja trendi tõlgendamisel ei tohi muidugi unustada, et Eesti sündmusstatistikas leiab kajastuse üksnes registreeritud abielu, milline kooseluvorm on põlisrahvastiku nooremates põlvkondades teadaolevalt kiiresti asendumas vabaabieluga. Järvamaa, pealegi, kuulub uuringustatistika kohaselt kõrgeima vabaabielu levikuga maakondade hulka [Katus, Puur, Sakkeus 1995a]. Kuivõrd kõnealust kooseluvormi nõukogude praktika jätkuna ning teiste riikide kogemust eirates endiselt sündmusstatistikas ei kajastata, siis tuleb viimaste aastate abiellumuse näitajate languse taga näha ennekõike kooseluvormide mitmekesisuse suurenemist kui rahvastiku vallalisuse kasvu [Vikat 1994].

LAHUTUMUSE ÜLDKORDAJA
Järvamaa 1965-1990

Lahutuste aastakeskmine arv Järvamaal suurenes pea kaks korda käsitlusperioodi esimese viieteistkümne aasta vältel. Pärast kõrgseisu 1970 aastate teisel poolel, absoluutarvuliselt 130 juhu ja kordaja väärtuselt ligi 3 promilli piirimail, stabiliseerus arv saja lahutuse ümber, kuid kordajaga mõõdetuna Järvamaa lahutumus on langenud sujuvalt. Väärrib tähelepanu, et eelpoolviidatud abielude arvu oluline langus viimastel aastatel pole samalaadset vähenemist lahutuste arvus kaasa toonud. Tulevikus on lahutuste arvu kahanemine siiski paratamatu, kuivõrd abielu sõlmimata pole seda ka võimalik lahutada. Abielurahval tasub tähele panna, et perekond püsib Järvamaal Eesti keskmisest pea kaks korda kindlamini koos. Teisalt vaadates kuuluks Järvamaa Euroopa keskmisest kõrgema lahutumusega riikide hulka [Council of Europe 1996].

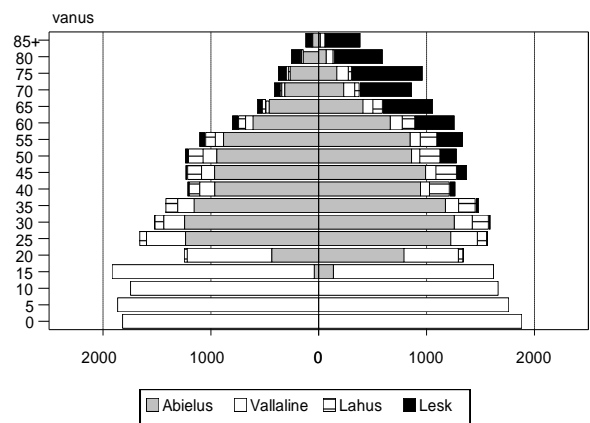
Nagu kahe ühtlusrarvutuste raames varemkäsitletud Viljandi ja Lääne-Viru puhul, nii on ka Järvamaal regionaalsed abiellumuse- ja lahutumuse näitajad moonutatud. Eriti torkab silma Paide linna lahutumuse näitajate äkiline tõus 1980 aastate alguses, mis napilt paari aastaga jõudis suurendada lahkumisevate paaride arvu enam kui kaks korda. Seda tegelikkuse pähe võttes, oleks põhjust teavitada

Guinnessi rekordiraamatu koostajaid erakordsest lahutumusepideemiast. Paraku ei saa märkamata jääda, et samal ajal kipuvad mujal Järvamaal, nii valdades kui isegi Türi linnas lahutamised päris otsa lõppema. Muidugi ei anna abiellumis- ja lahutusealiste rahvastikurühmade osakaalu erisused maakonnas sedavõrd ulatuslikuks trendimuutuseks kuidagi alust, mistõttu süveneb oletus juba eelpoolviidatud paidetsentrismist, sedapuhku küll kummalises väljenduses. Nali naljaks, üle jääb tõdeda kasutuseloleva juriidilise registreerimisprotseduuri sisutühisust regionaalse abielustatistika alusena. Ilmselt on statistikategijad lähtunud registreerimisasutuse paiknemisest, mitte rahvastiku elukohast. Ühtlasi esitab juuresolev joonis graafiliselt, mida tähendab juba Karl XI poolt siinsamal Eestimaal juurutatud moodsa riigiandmekorralduse põhimõtte asendamine tänapäevasega.

Regionaalse sündmusstatistika kasutamatus juures jääb võimalus pöörduda loendusandmestiku poole, mis annab pereprotsessidest rahvastikuseisundilise ülevaate. Viimase loenduse seisuga moodustasid abielu- ja vabaabieluinimesed Järvamaa kogurahvastikus peaaegu poole, vallalised kaks viiendikku, lesed üheksandiku ning lahutatud ja lahuselavad kokku kuus protsenti. Juuresolev rahvastikupuu näitab, et abieluinimeste osakaal saavutab kõrgtaseme kolmekümnendate eluaastate paiku. Pärast neljakümnendat eluaastat hakkab abielus olijate osatähtsus järk-järgult vähenema, esmalt lahutumuse, vanemas eas aga lesestumuse tõttu. Peegeldades sajandi keskpaigani Eestis valitsenud nn Euroopa abiellumustüübi ning sõja järelmõjude kadumist, näitab loenduspiilt kooselusehetest kõrvalejääva rahvastikuosa vähenemist põlvkonnast põlvkonda. Nagu mujalgi Eestis, nii võib ka Järvamaal tähele panna ebavõrdsest elueaväljavaatest tulenevat erisust meeste ja naiste perekonnaseisus. Et leskmehi on mitu korda vähem kui lesknaisi, tõstab see üsna tüüpiliselt ka Järvamaa valdavaks naisprobleemiks üksikvanuritega seonduva [Sakkeus 1995]. Pensioniealiste Järva naiste hulgas moodustavad üksielavad ligi poole, kusjuures mõnes vallas küünib üksikute osakaal koguni kahe kolmandikuni.

Järvamaa rahvastiku abielukäitumise piirkonnaerisustest tasub tähelepanu juhtida maarahvastiku kõrgemale abielulisusele nooremates vanusrühmades, mis peegeldab pisut varasemat abiellumisiga maal. Kolmekümnendate eluaastate keskpaigaks ajastuserisuse mõju lõpeb ning sealpeale võib maal täheldada hoopis abieluinimeste madalamat osakaalu. Samasuunaline vahe linna- ja maarahvastiku abielulisuses vanuse kasvades suureneb, liginedes näiteks 55-59 aastaste seas kaheteistkümnendale protsendile põlvkonnas. Kõnealusel olukorras on süüdi muidugi mehed, täpsemalt nende vanuskoostis. Nimelt ületab meeste absoluutarv maarahvastikus neljakümnendate eluaastate keskpaigani naiste arvu vaatamata meeste hoopis kõrgemale suremusele. Linnas on naised rohkem aga juba kahekümneaastaste seas. Selline soodisproportsioon peab arusaadavalt avalduma vallasusnäitajates: nii ulatubki vanusvahemikus 30-49 vallaliste osakaal meespõlvkonnas 12 protsendini ja ületab naiste vastava näitaja enam kui kolmekordselt. Eriti moonutatud paistab soosuhe olevat Albu, Koeru ja Ollepa vallas, kus poissmehed moodustavad mõnes põlvkonnas viiendiku või enamgi. Niisuguse olukorra tekkepõhjus võib olla kahesugune: sooselektiivne lahkumine maalt peremoodustuseelisel eluperioodil lootuste ajal või kolmekümnendate eluaastateni abielusuhetest kõrvalejäänud naiste linnasuundumine pettumuste ajal. Kuigi sedalaadi põhjused paistavad viimase 10-15 aasta jooksul olevat kadumas, kandub nende mõju varemtoimunu kajastusena veel järgmisse sajandissegi. Arvata, et tasakaalustamata soosuhe ei piirdu negatiivse toimega rahvastikutaastele, vaid avaldub piirkondliku arengu muudetski valdkondades. Järvamaal on tähelepanuväärsed ka regionaalsed erisused lesk- ja lahusrahvastiku osakaaludes, mis taanduvad aga suuresti haldusüksuste elanikkonna

RAHVASTIKU PEREKONNASEIS
Järvamaa 1989

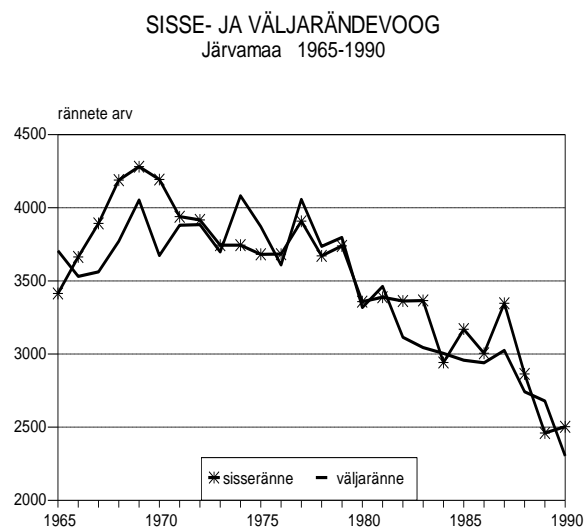

erinevale vanuskoostisele. Viimatinimetatud rahvastikurühmad väärivad maakonna tulevikuarengu seisukohalt siiski rohkem tähelepanu, kui neile on seni pööratud. Et üldjuhul on abieluinimeste toimetulek parem kui üksijäänutel, tuleb arvestada rahvastikukoostise sedalaadi mõju sotsiaalteenuste regionaalsele tarvidusele.

Kokkuvõtvalt võib tõdeda, et kooseluvormide mitmekesisuse suurenemisele vaatamata on perekond oma tähenduse säilitanud, poolsajanditagusesse minevikku vaadates seda koguni kasvatanud, ja omab jätkuvalt rahvastikutaastelist rolli. Endiselt pärinevad just perekonnaringist rahvast omanäoliseks vormiv kultuur, sotsiaalsed normid ja käitumiseelistused. Tänapäeva maailmas on perekonnateave oma kaugelt laiema sotsiaalse tähenduse tõttu pigem tähtsust veelgi suurendamas. Nii näiteks sõltub eelkõige rahvastiku perekonnastruktuurist eluaseme ning püsitarbeesemete tarvidus, mille osakaal on rahvuslikus koguproduktis järjekindlalt kasvanud kõikides arenenud riikides. Samuti on perekonnal asendamatu osa eakate inimeste, vaegurite ning mistahes teiste piiratud teovõimega rahvastikurühmade toimetuleku tagamisel, kelle kõigi osakaal vananemisprotsessi tulemusena paratamatult kasvab.

1.5. Ränne ja paiksus

Järvamaa rahvastikku kuuekümnendate aastate teisel poolel iseloomustab Eestimaale tüüpilisena rändevoogude kasv, maakonnas aastakeskmiselt ca 4000 inimese sisse- ja väljaliikumiseni. Rändevood jäävad suhteliselt kõrgele tasemele 1970 aastate lõpuni, et seejärel eestikeskmist trendi jälgides kahaneda kolmandiku võrra käsitlusperioodi lõpuks. Viidatud trendimuutused on kaasa teinud ühtmoodi nii sisse- kui väljarändevoog; nii ongi kõrvaloleval joonisel vood eristatavad vaid tänu märgistusele. Rände tasandatud üldkordaja rõhutab absoluutarvudest enam kahe osaperioodi olemasolu Järvamaa rändearengus: stabiilse migratsiooniintensiivsusega 1960-1970 aastad ja järgnev languskümnend. Samadele kordajatele tuginev võrdlus Eesti vastavate näitajatega toob esile Järvamaa kõrgema rändeintensiivsuse. Joonisel on esitatud võrdlus rändekäibe üldkordaja kaudu, mis on Järvamaal püsinud pidevalt eestikeskmisest poole kõrgemal,

säilitades kogu käsitlusperioodi vältel sarnase trendikuju. Võib tunduda mõneti üllatavana, et Järva kui eestilik ja suhteliselt väikese idamigrantide osakaaluga maakond omab sedavõrd kõrget rändeintensiivsust. Tegelikult on seos ootuspärane: mida rohkem välispäritolu rahvastikku, ja järelikult Eesti oludes kõrge sisseränne Ida poolt, seda madalam üldine rändeintensiivsus maakonnas. Eesti välisränne moodustas käsitlusperioodil küll kogurändest tervelt veerandi (koos erirändega kolmandiku), kuid ülejäänud kolm neljandikku langes ikka siserändele. Viimane on aga püsivalt olnud põlisrahvastiku hulgas kõrgem. Kirjeldatu selgitab samuti Järvamaa sisse- ja väljarändevoogude tasakaalustatust, mis ongi ju demograafiliselt arenenud rahvastikule iseloomulik.

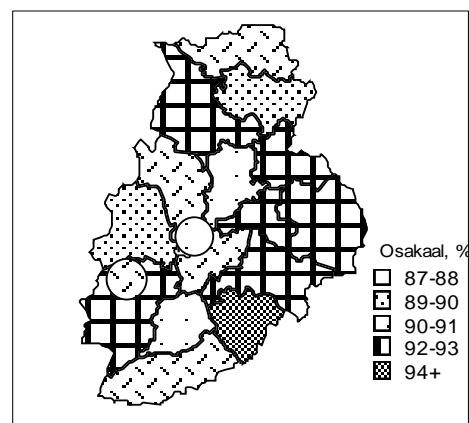
Kaheksakümnendate aastate lõpul algas ja üheksakümnendatel süvenes Eestis elukohavahetuste arvu langus. Tuleb tähele panna, et nimetatud langus on põhiliselt olnud statistilise iseloomuga ja trendina varasemaga mittevõrreldav. Muidugi on sissekirjutuse juriidilisele protseduurile põhinenud statistika lahknenu tegelikest rändeprotsessidest kogu käsitlusperioodi vältel, kuid üheksakümnendatel aastatel viis lahknemispõhjuste teisenemine vahe kvantitatiivselt suuremasse järku. Nii on juriidikale toetava rändeandmestiku kaudu mõõdetud Järvamaa rändeintensiivsus kogu aeg olnud tegelikult alandatud (ei ole arvestatud elukohavahetusi haldusüksuste piires ega ka maakonna maahaldusüksuste vahel). Ometi võib

rändeintensiivsuse muutused lugeda käsitlusperioodil võrreldavaks, kuivõrd 1990 aastateni kehtisid põhimõtteliselt ühesugused arvestusreeglid. Tänapäeval paraku ei ole rändeandmestikul sedagi positiivset joont säilinud. Riigikogu seaduspärane otsus, sissekirjutus kui nõutav lubatäht 1992 aastast tühistada, pole senini leidnud mingit täitmist elukohaarvestust korraldava ametnikkonna poolt, kes muu isetegevuse kõrval lähtub rändearvestuse pidamisel endiselt sissekirjutusest kui ainumõeldavast. Öeldut arvestades võib küll Järvamaa rändetrendi pidada käsitlusperioodil tõepäraseks, vaevalt aga rändeintensiivsuse taset; sealtpeale aga ei ole rändeandmestik üldse enam statistikana käsitletav. Selles võib igaüks piltlikult veenduda, täiendades asjakohast joonist järgnevate aastate libaandmetega.

Rõhutades veelkord rändeandmestiku võrreldavust käsitlusperioodi ulatuses, väärrib esiletoomist Järvamaa linna- ning maarahvastiku rändeerisus. Nagu eelpool öeldud, on perioodikeskmisena vähenenud nii linnakuu maarahvastiku sisse- ja väljarändevood. Trendianalüüs toob aga esile tasandussirge tõusunurkade süstemaatilise erisuse. Erinevus linna- ja maa vahel osutub koguni suuremaks kui sisse- ja väljarändevoos vahel. Nimelt on linnarahvastiku sisse- ja väljarände trendisirge tõusunurgad vastavalt -2.55 ja -1.72, maarahvastiku osas aga -0.6 ja -1.04. Muidugi torkab silma, et maarahvastiku puhul on kõrgem tõusunurk väljarändel, linnarahvastiku osas aga hoopis sisserändel. Kokkuvõttes tähendab see aga, et rändeiooni tõusunurgad on vastupidise märgiga: linnarahvastikul negatiivne ja maarahvastikul positiivne. Olemasolevatest rändeandmetest otse ei selgu, kas need trendisuunad on tingitud maakonnasisesest või välisest rändest, kuid andmestik viitab maakonna siserände domineerimisele. Nimetatud arengu tulemusena sajanede kestnud rändevoogude linnakasvatav ja maarahvastikku kahandav toime on just nüüd lakkamas.

Maakonna ja väiksemate haldusüksuste käsitlemisel omab sündmusstatistikaga võrreldes suuremat tähendust loendusandmestik. Eesti edasise käekäigu vaatenurgast on keskne rahvastiku põlisustunus, mis kätkeb endas sünni- ja elukohamaa vahet. Muidugi pole põlisuse puhul oluline niivõrd formaalne sünnikohafakt, vaid teatud kindlat tüüpi looduslik ja ühiskondlik keskkond, milles inimene lapseas sotsialiseerub. Kui hilisema elukohavahetusega kaasneb sattumine sünnijärgsest erinevasse keskkonda, seisab inimesel ees teistkordne sotsialiseerumine, mis pole lihtne kellelegi, aga teatud rahvastikurühmadele võib olla eriti vaearikas. Põlistumise eel kuulutakse sisserännanute ehk immigrantide hulka, kellel on säilinud tihedad sugukondlikud sidemed oma kodumaaga ja selle kaudu sünnijärgse sotsiaalse keskkonnaga.

RIIGISÜNDINUTE OSAKAAL
Järvamaa 1989

Käesolevas kogumikus mõõdetakse põlisust riigisündinu ja välissündinu tunnuse kaudu, mis juba nimetuse läbi viitab põlisuse arvestamisele paraku vaid ühe põlvkonna ulatuses. Järvamaa linnu ja valdu on sõjajärgsed sisserändelained ida-aladelt puudutanud suhteliselt vähesel määral ja maakond asub välissündinute 9.2-protsendise osakaaluga Võrumaa järel ja Põlvamaa ees üheteistkümnendal kohal. Sellest hoolimata ületab Järvamaa selle näitaja poolest enamikku Euroopa riike, näiteks Austriat, Hollandit ja Inglismaad enam kui kahekordselt [Council of Europe 1996]. Järvamaa juurde tagasi tulles, iseloomustab maakonnakeskmisest mõnevõrra kõrgem välissündinute osakaal mõlemat linna, aga ka Oisu, Roosna-Alliku, Ambla ja Väätša valda. Kõige madalama, Eestis peaaegu olematu 2.8-protsendise välissündinute osakaaluga paistab silma Imavere vald.

Järvamaa välissündinute vanuskoostis on omapäraselt kaheküüruline: kõige suurem on välissündinute osakaal 60-64 aastaste vanusrühmas ületades 15 protsendi künnise ning teine kõrgtase asetseb 30-34 aastaste seas. Sobilik on tähelepanu juhtida asjaolule, et noorema küüru puhul pole tegemist mitte esimese rändelaine järelpõlvga, vaid ikka sõltumatu immigratsioonikohordiga. Teadaolevalt peegeldab teine rändelaine Eesti nõukogudeaegse rändetagamaa, tegelikult kogu Euroopa-Venemaa rahvastiku

vanuskoostise ebahütlust. Kirjeldatud maakonnakeskmist välissündinute struktuuri jälgib eeskujulikult Paide linn ning samuti näiteks Ambla vald. Samas kajastub Türi rahvastikus kahest rändelainest ainult varasem, mis samuti on iseloomulik Roosna-Alliku ja Väätsa vallale. Oisu seevastu eristub aga kõigest maakonna omavalitsusüksustest vanema küüru puudumise poolest, mistõttu kõrgeim välissündinute osakaal (26 protsenti) langeb 30-34 aastaste vanusrühma.

Põlisusest lokaalsemalt käsitleb sünni- ja elukohta seost paiksus. Kuivõrd enamus inimesi on elu jooksul mingil põhjusel ikka elukohta vahetanud, moodustavad ühes ja samas paigas elavad inimesed tavaliselt vähemuse. Järvamaal ulatub sünnipaiksete osakaal täiskasvanute hulgas tervikuna veidi üle veerandi, kusjuures tänase keskealise rahvastiku paiksus on märgatavalt väiksem nende vanemate põlvkonnaga võrreldes. Lühipaiksete, antud paigas põlvkonnast lühema aja vältel elanute kontsentratsioon on tavapärastel suurim 20-40 aastaste seas; Järvamaal on see mõnevõrra nihkunud veelgi varasemasse vanusrühma, tõenäoliselt nii õpi- kui pererände peegeldusena.

Järgides rändeintensiivsuse elutsüklilist vähenemist, kasvab põlvkonnapaiksete osakaal liikudes eakamate vanusrühmade poole. Seejuures saavad põlvkonnapaiksed linnarahvastikus domineerivaks, maarahvastikus aga jääb ülekaal sünnipaiksetele. Viimase puhul on iseloomulik, et sünnipaiksete osakaal ei lange üheski vanusrühmas alla 20 protsendi. Samuti on Järvamaa maarahvastikus küllalt kõrge lühipaiksete osakaal ja nii on linnas valitsevad põlvkonnapaiksed maal vähemusrühmaks. Maakonnasisestest erisustest tuleks veel esile tõsta märkimisväärselt kõrget sünnipaiksete osakaalu Esna, Imavere, Koeru, Ollepa ja Oisu vallas. Seevastu lühipaikse rahvastiku kõrgema osakaaluga paistavad silma Türi, Ambla, Roosna-Alliku, Albu ja Lehtse vald. Loetletutest on Ambla ja Lehtse tõenäoliselt mõjutatud Tapa sõjaväelinnaku poolt. Põlvkonnapaiksete suurima osakaaluga paistavad ootuspärastel silma Järvamaa linnad ja vanad linnaasulad (Järva-Jaani, Paide, Türi), aga ka Lehtse ja Ollepa vald. Rahvastikutunnusele omase vanussõltuvuse tõttu seletub enamuse piirkondlikest paiksuserisustest muidugi kohaliku rahvastiku vanuskoostisega.

1.6. Rahvastiku vananemine

Sündimus, suremus ja ränne kujundavad aja jooksul rahvastiku vanuskoostise, mis tänapäevase taastetüübi juures akumuleerib vähemalt 70-80 aasta arengu. Sündimustase määrab terveks inimeaks ette põlvkondade proportsioonid, mida märkimisväärselt saab mõjutada üksnes sõda või muu demograafiline katastroof. Niisuguse järjepidevuse tõttu avaldavad näiteks tänased protsessid Järvamaa rahvastikuarengule mõju veel järgmise sajandi lõpupoolel. Olgugi muude sotsiaalprotsessidega võrreldes väga inertne, muutub ka rahvastiku vanuskoostis pikemas ajaperspektiivis. Koostise teisenemine allub tegelikult rangetele seaduspärasustele, mille toime on põhjus-tagajärje ajalise lahutatuse tõttu vahel raskesti hoomatav. Põhimõttelisim teisenemine vanuskoostises, tuntud rahvastiku vananemisena, kaasneb demograafilise ülemineku ja modernse taastetüübi kinnistumisega. Vananemise käigus saab pöördumatult uue kuju laste, täiskasvanute ning vanemaeliste vahekord rahvastikus. Kvantitatiivselt võib protsessi määratleda vanurite, tavapärastel 60- või 65-aastaste ja eakamate inimeste osakaalu ning rahvastikuvanuse suurenemisena. Peremoodustus, õpingud, töö, pensionilesiirdumine, sotsiaalne toevajadus, tegelikult inimese sotsiaalne roll ja koht ühiskonnas üldse on vanusstratifikatsioonid, mistõttu rahvastikuvananemine omandab puhtdemograafilisest kaugelt laiemat tähendust. Sotsiaalse progressi ilminguna loob rahvastiku kaasaegsele taastetüübile vastav vanusjaotus ning individuaalse elutsükli avardamine uusi võimalusi, teisalt tekitab seesama rahvastiku vanusjaotus aga senitundmatuid sotsiaalseid asetusi. Ütlema tagi on selge, et vananemisprotsessi süvenedes tähtsaks vajadus omada uuelaadset ühiskonnapoliitikat, mis aitaks eri eluvaldkondi muutunud olukorraga kohandada.

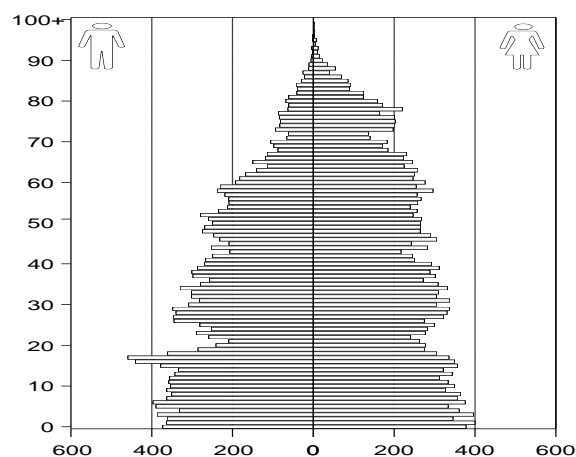
Nagu Eestis üldiselt, ulatub ka Järvamaa rahvastikuvananemise algperiood tagasi XIX sajandi keskpaika, mil sündimus ja suremus pikkamööda vähenema hakkasid. Nii leidsid varase demograafilise ülemineku tõttu

kõige kiiremad muutused rahvastiku vanusjaotuses aset juba eelmise sajandi teisel ning käesoleva sajandi esimesel poolel [Katus 1995]. 1881 aasta rahvaloendus andis vanurite osakaaluks Järvamaal 8.7 protsenti, järgnevatel aastatel üsna ühtlaselt suurenedes jõudis see 1934 aastaks 14.1 protsendini. Sündimusarengut peegeldavalt kaasus sellega laste osatähtsuse alanemine kolmandikult veerandini, suurearvuliste sünnipõlvkondade täisikka jõudmisega tööealiste osakaal rahvastikus samas suurenes. Maakondade seas on Järvamaa oma vananemisnäitajate poolest kuulunud keskmiste hulka, edestades protsessi ajastuselt mõnevõrra Harju-, Viru-, Valga-, Võru- ja Petserimaad. Järvamaal kestis vanurite osakaalu kasv jõudsalt kuuekümnendate lõpuni, vananemise kõrgpunkt saavutati seitsmekümnendate algupoolel, mil vanuriikka jõudis Eesti üle aegade arvukaim rahvastikupõlvkond. Nii moodustasid 1973 aastal 60-aastased ja vanemad maakonnarahvastikust 21.5 protsenti, millist vananemistaset leiab tänaseski Euroopas vaid vähestes riikides [Council of Europe 1996]. Sealtpeale asendus rahvastiku vananemine aeglase, kuid järjekindla noorenemisega, peegeldades nõnda sajandialguse sündimustrendi. 1979 aasta loendusel moodustasid eakad 19.7 protsenti Järvamaa elanikkonnast, 1989 aastaks oli nende osa langenud 17.4 protsendini. Absoluutarvuliselt oli siis kuuekümnenda eluaasta piiri ületanud 7637; vanavanureid, kelleks tinglikult loetakse 75-aastaseid ja vanemaid inimesi, elas Järvamaal 2678.

Juuresolev joonis esitab Järvamaa rahvastiku vanuspuu viimase rahvaloenduse seisuga, millel on kokkuvõtlikult kajastunud maakonna demograafiline areng sajandivahetusest alates. Omalaadsete tühikutena on pildil näha Esimese maailmasõja- ja Vabadussõja-aegne sündimuse madalseis, samuti sündimusülemineku lõppu tähistav kolmekümnendate aastate väikesearvuline sünnikohort. Järgmine suurem lünk püramiidis ei osuta siiski mitte Teisele maailmasõjale, vaid selle järelaastale 1945-1949, kus uus võim leidis osa rahvast (ja muidugi nende järeltulijad) uude ühiskonda mitesobiliku olevat. Selle lünga demograafiliseks kajaks on demograafilise puu kitsenemine kahekümnendate eluaastate kohal, mida on suurendada aidanud kõrgharidust nõutavate noorte (ajutine) lahkumine maakonnast.

Järvamaa vanuspuu kõneleb ka rahvastikuloo mitmest teisest tahust. Puu ülaosa ebasümmeetriline paistab silma tänaste meeste ja naiste eluea suur erisus. Vastsündinute hulgas tavapärase poisslaste ülekaal asendub kolmekümnendate eluaastate alguseks sugupoolte tasakaaluga, mispeale hakkab süvenema vastupidine suhe. Märkatavaks muutub see viiekümnete hulgas, kuuekümnendate eluaastate lõpust alates ületab naiste arv meeste oma juba pea kolmekordseks. Sedavõrd ulatusliku soosuhte deformatsiooni on tinginud maailmasõja ning jätkuva suremusstagnatsiooni kuhjumõju, eriti silmatorkavalt 1920 aastate algupoolel sündinud meespõlvkonnale. Hoopis erilaadse vanuskoostisega on Järvamaa välispäritolu rahvastik, kuid oma väikese osakaalu tõttu ta maakonna üldist vananemistrendi ega vanuspuu kuju oluliselt mõjutanud pole.

RAHVASTIKU VANUSKOOSTIS
Järvamaa 1989

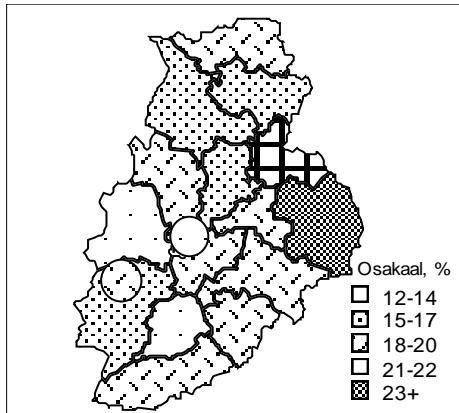

Rahvastikuvananemise maakonnasiseste erisuste juurde tulles tõi linnade kasvus olulist osa etendanud ränne ka Järvamaal endaga kaasa linna- ja maarahvastiku vanuskoostise eristumise. Elukohavahetajate hulgas domineerivad alati nooremad vanusrühmad, mistõttu väljarändepiirkonna rahvastik vananeb, sisserrändepiirkonnas aga nooreneb. Nii on kogu käsitlusperioodi vältel Järvamaa linnaelanikkonna püsivaks omapäraks olnud kõrgem tööealiste ning madalam vanurite, ning enamasti ka laste osakaal. Linna- ja maavahelise rändevahetuse iseloomu peegeldavalt oli vanuskoostise erisus linnade ja maapiirkondade vahel suurim käsitlusperioodi algaastatel. Edaspidi on linnarahvastiku järkjärguline vananemine ning

maarahvastiku tuntav noorenemine viinud vananemisastme ühtlustumisele linnas ja maal, mis käsitlusperioodi lõpuks ligilähedaselt võrdustus. Paaril viimasel aastal paistab kõrgem olevat juba linnarahvastiku vananemisaste, kuid rahvastikuarvestuse kahenenud täpsuse tõttu tuleb ka sellesse muidu tõepärasesse olukorda suhtuda reservatsiooniga.

VANURITE OSAKAAL

Järvamaa 1989

Järvamaa linnu omavahel võrreldes leiame mõnevõrra kõrgema vanurite osakaalu Türi l, mis peegeldab väiksemat sisserrännet ning tagasihoidlikumat kasvu käsitlusperioodi lõpupoolel. Olgu siinkohal öeldud, et 1920-1930 aastatel ning mõneti hiljemgi oli suhe vastupidine: uuslinnana intensiivses kasvujärgus asunud Türi rahvastikupilt oli sellal märksa noorem kui Paides. Praeguses arengujärgus ületab Türi rahvastiku vananemisaste aga isegi enamikku maavaldu. Muuseas, samas suunas on hakanud liikuma ka Paide. Käsitlusperioodi kõrgeima vanurite osakaalu leiame vahepeal linnaasulate hulka kuulunud Amblas, kus see alevistaatuse äravõtmise eel ulatus peaaegu kolmandikuni. Valdadest paistavad vanema rahvastiku poolest silma Esna, Imavere, Järva-Jaani, Koeru, noorem on rahvastik Albu, Oisu, Türi ja Väätša valdades. Äärmustena eristuvate Koeru valla ja Paide linna vahel on vanurikoormuse erisus ligi kahekordne.

Omavalitsuste jaoks tähendab rahvastiku vananemisseisund asjakohaseid rõhuasetusi hariduse, majandustegevuse, tervishoiu ja vanurihoolduse valdkonnas, sealhulgas kohalike eelarvete kujundamisel. Lisateavet piirkondliku rahvastikuvananemise kohta leiab asjajuhiline Eesti Vanuriuuringu väljaandest [Katus, Puur, Sakkeus 1995b].

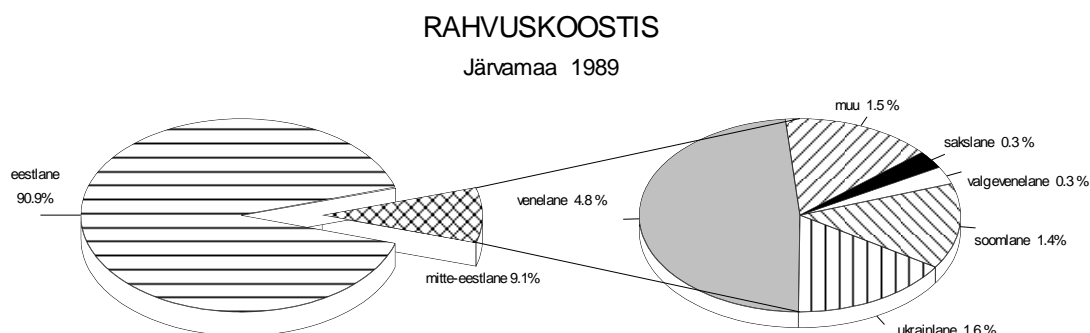
Viimaste aastate muutustest on rahvastiku vanuskoostisse kahtlemata kõige sügavama jälje jätnud sündimuse äkklangus. Kulgedes järk-järgult läbi ühiskonnastruktuuride, alates tänasest lasteaiast ning lõpetades XXI sajandi vanadekoduga, sunnib põlvkondade arvukuses toimunud nihe sotsiaalseid institutsioone endaga kohanema. Lähema viieteist-kahekümne aasta jooksul kaasneb sellega ülalpeetava rahvastikuosa suhteline vähenemine, edasi muutuvad aga põlvkondade suhted ilmselt pingelisemaks, kuivõrd tänased väikesearvulised kohordid peavad tagama sotsiaalsed garantiid vanemate põlvkonnale.

1.7. Rahvus ja keel

Enne sõda paistis Eesti Euroopa riikide hulgas silma oma etnilise homogeensuse poolest. Teise Maailmasõja käigus, mil Eesti kaotas oma viiest ajaloolisest põlisvähemusest pea täielikult kolm ja säilitas ülejäänud kaks vaid osaliselt, niisugune tunnusjoon koguni süvenes. Etnokuuluvuselt eestlased moodustasid vahetult sõja järel 97.3 protsenti kogurahvastikus [Katus 1989b]. Põlisvähemuste kaotsimineku tõttu langeb tänapäevane mitte-eestlaste rühm suuresti kokku välissünninute ja nende järelpõlvega. Paraku on selline kvantitatiivne kokkusattumus soodustanud rahvus- ja põlisusmõiste sassiajamist, mis omakorda on viinud kummagi rahvastikutunnuse poolt kantud, kuid sisu poolest ju põhimõtteliselt erinevate sotsiaalprobleemide segikäsitlusele. Segadus on üsna kahetsusväärne, kuivõrd rahvastiku põlisuskriisi kõrval on ka rahvusküsimused nüüdis-Eestis küllalt olulised. Samuti tuleb tähele panna, et Eestis levinud eksklusiivselt enesemääratluslik rahvuskäsitlus on muidugi kitsarinnaline rahvusvahelises tarvituses. Näiteks Euroopa Nõukogu Vähemusrahvusuuringu (PO-S-MIN) kohaselt on enesemääratlus vaid üks viiest rahvust defineerivast rahvastikutunnusest.

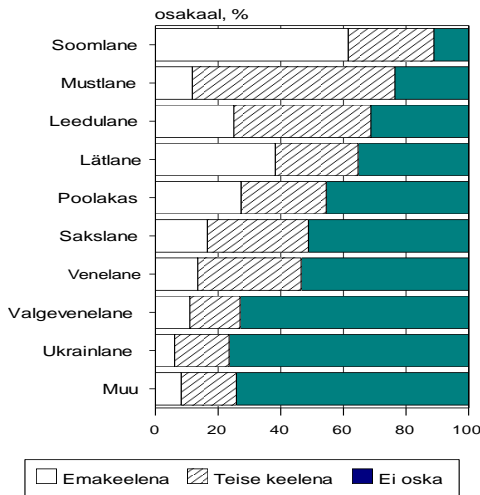
Nagu eelpool selgitatud, on Järvamaa mitmete teiste Eesti piirkondadega võrreldes sõjajärgsest immigratsiooniprotsessist märksa vähem puudutatud. Seetõttu on mitte-eestlaste rahvastikurühma kasv maakonnas piirdunud põhiliselt kahe esimese sõjajärgse kümnendiga. 1940-1950 aastate rändelaine tõstis mitte-eestlaste osakaalu 6.5 protsendini, absoluutarvuliselt elas maakonnas 1959 loenduse kohaselt pea kaks tuhat mitte-eestlast (tollase Paide rajooni piirides). Järgmine loendus näitas mitte-eestlaste osakaalu suurenemist 9.2 protsendini. Seitsmekümnendatel aastatel Järvamaa mitte-eesti rahvastikuosa kasv peatus ning asendus suhtelise ning koguni absoluutarvulise vähenemisega. Käsitlusperioodi lõpul moodustasid mitte-eestlased 9 protsenti kogurahvastikus, millele absoluutarvuliselt vastab pisut alla nelja tuhande inimese. Rahvuskoostiselt iseloomustab Järvamaa mitte-eestlasi venelaste eestikeskmisest hoopis madalam osakaal, ulatudes vaid veidi üle poole. Venelastele (4.8 protsenti) järgnevad arvukuselt ukrainlased (1.6), soomlased (1.4), valgevenelased (0.3) ja sakslased (0.3). Kokku on maakonnas leida enam kui kolmekümne viie rahvuse esindaja.

Nagu mujalgi Eestis, nii on ka Järvamaal mitte-eestlaste vanuskoostise põhijooneks on selle ebaühtlus, kus kõrvutiasuvate vanusrühmade suuruses võib leida suuri erisusi. Vanuseti ülesindatud on rühmad 25-39, vanureid seevastu leiab mitte-eestlaste hulgas suhteliselt vähe. hakkab see olukord muutuma, kuivõrd rändelainete ajastuse tõttu hakkavad vanuriikka jõudma suhteliselt suurearvulised sissesõitnute põlvkonnad. Meeste ja naiste soosuhete tasakaalustatus kinnitab, et suuremaid vene väeosi Järvamaal tõenäoliselt ei paiknenud. Täiskasvanutega võrreldes madal laste osakaal viitab kõnealuse rühma rahvastikutaaste ebakorrapärasusele. Tervikuna viitab Järvamaa mitte-eestlaste soovanuskoostis tüüpilisele immigrandikooslusele, mis pole kuidagi ühitatav rahvustunnusega.

Enesemääratluse kõrval teiseks tähtsaks, Eesti oludes võib-olla aga koguni peamiseks tunnuseks rahvuse määratlemisel on emakeel. Emakeele järgi on Järvamaa rahvastik isegi veel homogensem kui etnilise enesemääratluse alusel. Nii on eesti keel emakeeleks 95.2 protsendil rahvastikust. Ülejäänutest on 4.5 protsendi puhul valdavaks vene emakeel, teiste keelte osatähtsus moodustab veidi üle kolme protsendi. Rahvastikus toimuvat eesti- või vene suunalist keelelist assimilatsiooni arvestades ei ole seda viimast sugugi vähe. Juuresolevalt jooniselt ilmneb Järvamaa mitte-eestlaste rahvuse üsna erinev integratsiooniaste eestikeelses keskkonda. Kõige parema eesti-keele oskusega paistavad sõjajärgselt Ingerimaalt Eestisse ümber asunud soomlased: eesti keele oskajate osakaal ligineb nende seas üheksakümnele protsendile, eesti emakeelele oli 1989 aastal üle läinud ligi kaks kolmandikku. Laialdase eesti keele oskuse poolest järgneb soomlastele Järvamaal väikesearvuline mustlaste rühm, kes aga emakeele osas on pea täielikult säilitanud iseolemise. Aluseks niisugusele võimele on muidugi mustlaskogukonna väga tugev sotsiaalne ja kultuuriline identiteet ning rühma suhteline suletus segaabiellude jaoks. Eesti keele omandamise poolest järgnevad eelmainitutele leedulased, lätlased ja poolakad, kellest eesti keelt valdavad vähemalt pooled, samuti kohtab nende hulgas sagedamini üleminekut eesti emakeelele. Ülejäänud rahvusrühmade puhul on integratsioon eesti keskkonnaga juba märgatavalt nõrgem. Järvamaa venelastest ja sakslastest ei osanud eesti keelt iga teine, ukrainlastest ning valgevenelastest juba tervelt kaks kolmandikku. Arusaadavalt seondub taoline

RAHVASTIKU EESTI KEELE OSKUS Järvamaa 1989

olukord NLiidu, mitte Eesti riigi olemasoluga, mis tekitab selles rahvastikurühmas paratamatut nostalgiat endiste aegade vastu. Siiski tuleb järeltunde tegemisel arvestada, et loendus tundis huvi üksnes kahe paremini osatava nõukogude rahvaste keele vastu, eesti keele oskamine näiteks kolmanda keelena ei ole seetõttu kajastatud.

Maakonnasiseselt ei ole mitte-eestlased ei keele ega enesemääratluse järgi jaotunud ühtlaselt. Nagu sisserändevoole tavapärase, kontsentreerub suurem osa sellest linnadesse. Järvamaal on see kontsentratsioon suurem eeskätt Paines, kus mitte-eestlaste osakaal küündis 13 protsendini. Maarahvastiku hulgas piirdus

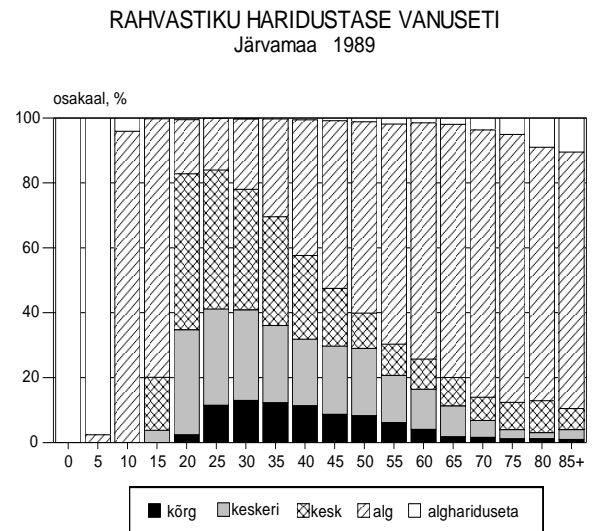
vastav näitaja 7 protsendiga. Valdadest kohtab teisi rahvusi enam Amblas, Oisus ja Roosna-Allikul, kus mitte-eestlasi kümnendikust enam leiab. Rahvuskoostiselt homogeensemateks valdadeks on Järvamaal Imavere, Järva-Jaani ja Türi. Ühe erandiga (Oisu vald) on kõigis haldusüksustes eestlaste järel arvukuselt teise rahvusrühmana esindatud venelased. Linnades järgnevad neile ukrainlased, enamikus valdades aga soomlased. Üldjoontes võib selgesti täheldada seost mitte-eestlaste arvulise kontsentratsiooni ning keelelise integratsiooni vahel: mida suurem esimene, seda väiksem teine.

1.8. Haridus

Haridus on üheks olulisemaks rahvastiku sotsiaalset potentsiaali iseloomustavaks näitajaks, asendamatu eelkõige murrangulistel ajajärgudel, mil tavapäraest stratifikatsiooninäitajatest on vähe abi. Lisaks osalemisvõimalusele erinevatel tegevus- ning kutsealadel sõltuvad haridusest inimese huvid, vajadused, väärtushinnangute struktuur, tegelikult ju kõik põhimõtteliste laadi sotsiaalsed valikud. Pikaajaliste traditsioonide tõttu on haridus eesti rahva silmis olnud ühiskondliku edenemise mõõdupuuks, mis viimasel ajal näib oma vahepeal devalveerinud tähendust taastamas olevat. Samuti oleneb piirkondliku arengu, eelkõige täna aktuaalse majandusümberkorralduse edukus kohaliku rahvastiku hariduskoostises akumulatsioonid inimkapitalist.

Alustades haridusredeli kõige ülemiselt astmelt näeme, et 1959 aastal moodustasid kõrgharidusega mehed-naised maakonna rahvastikust kõigest 1.1 protsenti (tolleaegsetes piirides), omajagu aitas haritlaste madalale osakaalule kaasa ka võimupoolsete repressioonide koondumine just sellele rahvastikurühmale [Katus, Puur, Sakkeus 1995a]. Käsitlusaluse ajavahemiku lõpuks oli kõrgharitud osakaal kasvanud viie protsendi piirimaile, absoluutarvuliselt oli Järvamaal kõrgema õppeasutuse lõpetanud üle kahe tuhande. Haridusastmestiku järgnevate tasemeteni jõudnute osakaal on aja jooksul samuti suurenenud, kolmekordne suhtjurdikasv kesk- ja kutsehariduse puhul on olnud siiski veidi tagasihoidlikum kui kõrgharidusel. Viimase rahvaloenduse kohaselt oli maakonnas keskeriõppeasutuse lõpetanud ligi kuus tuhat, üldist keskharidust omas aga üle seitsme ja poole tuhande inimese. Ehkki väheneva osakaaluga, moodustavad ka Järvamaal seni kõige arvukama rahvastikurühma alg- ja põhiharidusega isikud, 1989 kuulus sellesse rühma peaaegu pool maakonna elanikest. Erandlikuks on aja jooksul muutunud alghariduseta rühm, mis tänapäeval koosneb valdavalt koolieelikutest ja esimeste klasside õpilastest, ehkki kurvavõitu üle-Euroopalise tendentsina kasvab selles ka vaimselt alaarenenute osa.

Akumuleerides endas Eesti hariduskorralduse muutusi enam kui kuue aastakümne jooksul, väärrib tähelepanu Järvamaa rahvastiku hariduse põlvkonnaerisus. Liikudes nooremate vanusrühmade poole tõuseb kõrghariduse osakaal järkjärgult kuni 30-34 aastaste rühmani, ulatudes 13 protsendini põlvkonnast. Sellisena on haritlaste osakaal maakonnas rohkem kui kolmandiku võrra Eesti keskmisest madalam, peegeldades inimkapitali ebaühtlast jaotumist riigis. Juuresolevalt joonisel ilmneb, et kuigi suurim suhtmuutus on toimunud kõrgharidusrahvastikus, on peamiseks veelahkmeks tänaste noorte ning nende vanemate põlvkonna vahel hoopis keskharidus: keskharitute vähemus põlvkonnas on tänapäeval asendunud valdava enamuseks. Asjassepuutuvatest järvamaalaste vanusrühmadest kõige nooremates ulatub keskharitute osakaal enam kui kaheksakümne protsendini põlvkonnast. Ülejäänud, ligi viiendikuni ulatuv rahvastikuosa on kohustuslikust keskhariduse omandamisest kõrvale hiilinud, tuues esile selle omaaegse nõude loosunglikkuse. Huvitav on märkida, et kuni kolmekümnendate lõpul sündinud ning vastavalt viiekümnendatel haridustee lõpetanud põlvkondadeni tõusis keskhariduse osakaal pea täielikult kõrg- ja keskerihariduse lisandumise arvel. Veel kuuekümnendatel on keskkooliharidus olnud mitte niivõrd eesmärgiks omaette, vaid eelkõige vaheetapiks haridusredeli järgmiste astmeteni jõudmisel. Pärastpoole paistab eelistuse saanud just üldise keskhariduse laialdasem andmine, haridussüsteemi järgmistel astmetel pole märgatavat edasiminekut toimunud. Hariduskoostise dünaamika võrdlus Põhja- ja Lääne-Euroopaga viitab tõsiasjale, et nõukogudeaja lõpupoole kaotas Eesti paljus haridust sisuliselt väärtustava käitumisladi. Samal taustal tuleb tunnistada ka meie hariduskäsitluse ametkondlikkust, vastandina elutsüklilist pidevharidust eesmärgistavale riigipoliitikale.

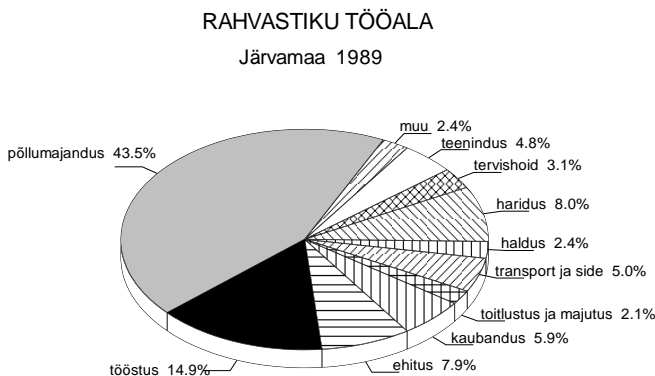
Soolises plaanis on ka Järvamaale iseloomulik hariduse naisestumine, mis väljendub naiste ülesindatuses kõrg- ning keskhariduse omandanute hulgas. Arvtabelites esitatud andmete alusel võib jälgida selle protsessi kulgu haridusastmestiku eri tasemetel. Keskhariduse osas ületas naiste haridustase meeste oma juba sajandi alguskümnendil sündinud põlvkonnas, keskeri- ja kõrghariduse puhul toimus samalaadne muutus hiljem, 1950-1960 aastatel koolitee lõpetanud põlvkondades. Kõige suurem erisus naiste kasuks ilmneb 1930 lõpul ja 1940 aastatel sündinud põlvkondades, nooremate hulgas see mõnevõrra tasandub. Nooremates põlvkondades ilmneb meeste erinev haridusorientatsioon vahest kõige selgemini nende ligi kaks korda sagedasemas hoidumises kohustuslikust keskharidusest. Vanemate meeste hulgas võib veel tänagi tähele panna lünka, mida rahvastiku haridusarengus tekitas Teine maailmasõda.

Maakonnasiseselt on ootuspärane kõrgema haridustasemega rahvastiku koondumine linnadesse, mis peegeldab ühelt poolt inimkapitalimahukate tegevusalade kontsentratsiooni, teisalt aga vanuskoostise samasuunalisi erisusi. Maakonnakeskusena on rahvastiku haridustase arusaadavalt kõrgeim Paides, kuid ka Türi elanike hulgas leiab koolitatud inimesi sagedamini. Maahaldusüksuste vahel esinevad haridusrühmade osakaalus enam kui kahekordseid erisused. Keskmisest kõrgem on haridustase Järva-Jaani, Lehtse, Türi ja Paide valdades, suhteliselt vähem on haritlasi jagunud Koeru, Oisu ja Ollepa valdesse.

Eespool kirjeldatud põlvkonnaerisused võimaldavad ette määrata maakonnarahvastiku haridustaseme muutuse lähitulevikus: vanemate põlvkondade taandumisel ning uute pealekasvamisel Järvamaa rahvastiku haridustase muudest asjaoludest olenemata tõuseb, viimaste aastate tendents arvestades tõstab haridustaset suremus.

1.9. Majandustegevus

Senise töajandustatistika omapäraks Eestis on olnud jäägitu tuginemine ettevõtte/asutuse aruandlusele, milles ühe näitajana leidis kajastust aastakeskmine nimestikuline töötajate arv. Kuivõrd tööhõivealane informatsioon selles ühes arvus sisalduda ei saanud, on ainuallikaks käsitusluluse perioodi rahvastiku majandustegevuse kohta loendusstatistika. Arvtabelite kasutamisel tuleb tähele panna, et alljärgnev rahvastiku majandustegevuse kirjeldus esitab 1989 aasta olukorra, mis erinevalt enamikust kogumikus kajastatud valdkondadest on nõukogudeaegse korraldusega võrreldes tänaseks oluliselt muutunud. Teisalt sisaldab informatsioon palju sellist, mis inimest elutsüklikiselt iseloomustades on küllalt püsiv (näiteks amet) või pakub olulist teavet majandusülemineku lähte-eelduste kohta.

Põhitegevuselt jaguneb rahvastik töötavaks ning mittetöötavaks; esimesena nimetatud rühm määrab maksubaasi suuruse, teisega on seotud mitmesugused sotsiaalväljaminekud. Järvamaa rahvastikust moodustasid töötavad veidi üle poole ehk täpsemalt 52 protsenti, absoluutarvuliselt oli maakonna kogutööjõu suuruseks 22.8 tuhat inimest. Koolieelikud ning õpilased üheskoos moodustasid maakonna rahvastikust ligi kolmandiku, pensionäride osakaal ulatus seitsmendikuni. Ülejäänud põhitegevusrühmade osa piirdus kokku paari-

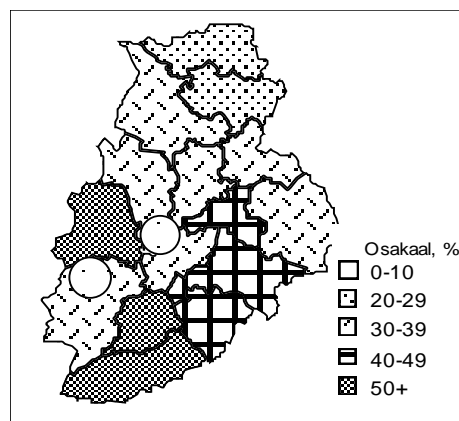
kolme protsendiga. Eesti keskmisest jääb majandustegeva rahvastiku osakaal Järvamaal madalamaks, osutades tootmise ja tarbimise mõnevõrra vähemsoodsale proportsioonile maakonnas. Üksiktöölaladest on maakonnas läbi aegade olulisim olnud põllumajandus. Ehkki iga loendus on fikseerinud esmassektori mõningase vähenemise, andis põllumajandus koos metsandusega 1989 aastal tööd 43.5 protsendile maakonna rahvastikust. Osatähtsuselt järgnes põllumajandusele tööstus, kus oli rakendatud 14.9 hõivatutest. Teisteks nimetamisväärsteks tööaladeks, igapäev rakendatud enam kui tuhat töötegijat, olid haridus, ehitus, kaubandus, transport ja teenindus. Kõigi ülejäänud tööalade osakaal piirdus kümnendikuga.

Ameti järgi, mis peegeldab töö sisu, saab rahvastiku majandustegevusest ülevaate hoopis teisest vaatenurgast. Eriti torkab silma majandussektorite teiselaadne vahakord: töolistest on esmassektoris hõivatud 33 protsenti, teisessektoris aga 55 protsenti, mis võrreldes mõõtmisega tööala kaudu toob esile hoopis vastupidise proportsiooni. Kõrgprofessionaalset ettevalmistust nõudvaid ametikohti on maakonnas vähevõitu, küll aga ilmneb nende täidetusel soodisproportsioon. Ligi kolmekordselt meeste vastavat taset ületades ulatub naiste hõivatus kõnealustes ametites veerandini. Peab muidugi arvestama, et nõukogude perioodil piirdus professionaalsus nii mõnelgi juhul vaid kõlava ametinimetusega: rahvastiku hariduskoostist aluseks võttes võiks kõnealustes ameteis eeldada umbes 1.4-1.5 kordset naiste ülekaalu. Lisaks spetsialistiameteile on valdavalt naistega täidetud ka osatähtsuse poolest väiksemad ametirühmad nagu teenindustöölised, kontoriameetnikud ning müügitöölised.

Tänu ühtlustunud vanuskoostisele on Järvamaa linna- ja maarahvastik oma põhitegevuselt küllalt sarnane. Valdu iseloomustab pisut suurem koolieelikute ning õpilaste osakaal, ehk veidi ootamatult on pensionäride suhtarv kõrgem linnaelanikkonna hulgas. Maakonnakeskusena iseloomustab Paidet ilmselgelt kõrgem kolmandassektori osakaal, on tal ju ka kogu maakond teenindada. Silmapaistev (20 protsendini ulatuv) on Paides ehituse koht majandusstruktuuris, mis töandjana tööstustootmisega praktiliselt võrdne on. Türi eristub maakonna haldusüksutest kõige tööstuslikuma profiiliga, sellest ei järeldu ilmselt siiski mitte tema tööstuslinlik olemus, vaid pigem tööstuse kui tegevusala üldine väheesindatus Järvamaal. Muuhulgas leiame Türiilt ka ühe kõrgeima pensionäride osakaalu, 1989 aastal lähenes see viiendikule linna kogurahvastikust.

Maahaldusüksustest oli rahvastiku hõivekoormus soodsaim Esnas, Koigis, Ollepal ja Väätsal, vähem soodne aga Lehtse ja Türi vallas. Mõlema viimatimainitud valla puhul tuleneb mittetöötava rahvastiku kõrge esindatus maakonnakesksete õppeasutuste paiknemisest, Türi puhul moodustavad õpilased rahvastikust ligi kolmandiku. Järvamaal riigiülapeetavatena loendatud isikud jaotuvad pea eranditult Koeru ja Paide valla vahel, viidates sellisena hooldusasutuste paiknemisele. Traditsioonilise põllumajanduspiirkonnana oli Järvamaa maarahvastikust üle kahe kolmandiku tegev põllumajanduses, Albu, Esna, Oisu, Ollepa ja Väätsa valdades koguni üle 80 protsendi. Mõnevõrra mitmekesisema hõivekoostisega Ambla, Järva-Jaani, Lehtse ja Türi, kus muudel tööaladel rakendus ligineb poolele. Kuivõrd põllumajandus on Eestis üheks üleminekuperioodil kõige enam kitsenenud tööalaks, viitab üleminekueelne hõivekoostis potentsiaalsete ümberstruktureerimisprobleemide erinevale ulatusele piirkonniti. Paradoksaalselt võib kõige suuremat ümberkorraldust tarvis minna just seal, kus omaaegne põllumajanduslik spetsialisatsioon oli kõige kaugemale välja arendatud. Seda kinnitab kasvõi maakondade palgataseme järgi asetuse muutumine võrreldes kaheksakümnendate aastate lõpuga: kui siis oli Järvamaa palgatasemelt Hiiumaa järel teiseks maakonnaks, siis täna paigutub ta viimaste hulka. Siiski annavad Eesti Tööjõu-uuringu esialgsed tulemused alust oletada, et ilmselt tänu toimekama rahvastikuosa esmassektorisse koondumisele on Järvamaal suudetud laustöötust ning suuri sotsiaalseid vapustusi vältida, mis on iseloomulikud nii mõnelegi Ida-Euroopa riigile [Noorkõiv, Puur 1996]. Muidugi sõltub üleminekuaja töökohanemine vanusest, mistõttu tööala ja/või haldusüksuse vanuskoostisest sõltuvalt võivad põhimõtteliselt samalaadsed probleemid väljenduda erinevalt.

PÕLLUMAJANDUSTÖÖLISED
Järvamaa 1989

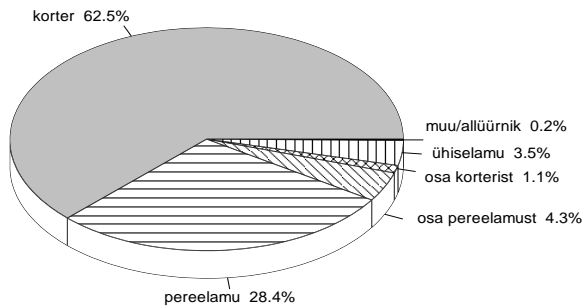

1.10. Eluase

Rohkem kui viiekümneaastase vaheaja järel viidi 1989 aastal koos rahvaloendusega läbi ka eluasemeloendus. Kuivõrd kogutav eluasemestatistika oli ja on senini ametkondade vahel killustatud ning rahvastikuandmetega mitteseostatud, siis on nimetatud loendus tänaseni ainus ülevaatlik ja süsteemne andmestik antud valdkonna kohta. Ühiskondliku tähenduse annab korterioludele nende eriline osa inimese igapäevase elukeskkonnana, millel on vahetu ja tugev mõju rahvastiku elulaadi ning heaolu kujunemisele. Arvata on just see ka üks peamine põhjus, miks eluasemevajadust peetakse Euroopas inimõiguste lahutamatuks osaks; oma konkreetsuses sõltub see vajadus muidugi rahvastiku vanus- ja leibkonnakoostisest.

Ülevaadet on sobilik alustada rahvastiku eluasemetüübist, mis pinna suuruse ning mugavusastmega seotuna ühendab endas kokkuvõtlikult elamistingimuste kõik põhiaspektid. Nagu juuresolevalt jooniselt ilmneb, on Järvamaal valdavaks eluasemetüübiks kujunenud korruselamu korter, kus elab 27 tuhat inimest ehk üle kolme viiendiku maakonna rahvastikust. Pereelamu on eluasemeks veidi enamale kui veerandile ehk 12 tuhandele järvamaalasele. Lisades siia isikud, kelle kasutada on osa elamust, ulatub oma majas elunevate osakaal kolmandiku piirimaile. Ühiselamutes elas maakonna rahvastikust 1989 aastal veidi üle 3 protsendi, viimaste hulka on liigitatud mäletatavasti ka hooldusasutuste elanikud. Absoluutarvuliselt elas Järvamaal ühiselamutingimustes üle poolteisetuhande inimese. Allüürniku seisuses või mitte-eluruumides elunevate osakaal jäi veelgi väiksemaks.

RAHVASTIKU ELUASEMETÜÜP Järvamaa 1989

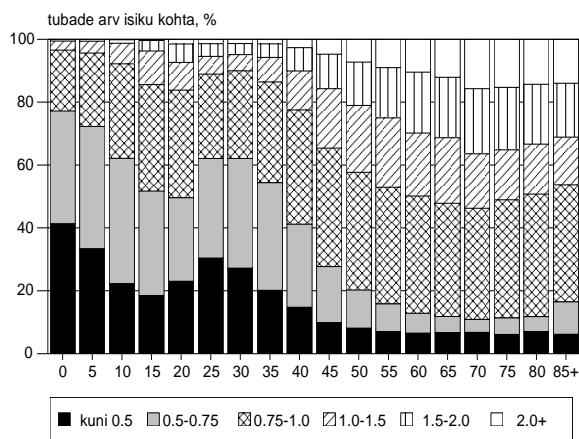
Rahvastiku eluasemetüüp on abiks korteriolude teiste aspektide, eluaseme suuruse ja asustustiheduse selgitamisel. Statistiliselt võib eluaseme suurust iseloomustada mitmeti, sisukam on teha seda tubade ning elanike arvu suhtestamise kaudu. Arvtabelitest nähtub, et sarnaselt Eestile tervikuna, on ka Järvamaa rahvastikule tunnuslik väga kõrge asustustihedus.

Omaette tuba, mida arenenud riikides talutavusnormiks peetakse, on kasutada vaid napil neljandikul maakonna rahvastikust. Normaalolukorda, kus tubade arv pereliikmete arvu vähemalt ühe võrra ületab, esineb vastavalt veelgi harvemini. Ülejäänud kolm neljandikku elab kõrge tiheloleku või üleasustuse tingimustes, kus omaette tuba asendab toanurk. Suuruse kõrval on teiseks tähtsamaks eluaseme iseloomustavaks näitajaks mugavusaste, mille kaudu Järvamaa eluasemepilt mõnevõrra parem paistab. Siiski peab vett tuppa kandma kaks kolmandikku maakonna rahvastikust, igapäevase ahjukütmise ja veesoojendamisest tuleb tegelda igal teisel järvamaalasel. Arvata võib, et piiratud mugavuste tõttu kulub neil muidugi ka vähem raha üürimaksmiseks ning ka eluasemetoetuse vajajaid on vähem.

Esitatud üldnäitajate taga peitub rahvastiku elamistingimuste ehk üllatavaltki suur heterogeensus, millest rahvastiku- ja eluasemestatistika lahususe tõttu on seni ettekujutus puudunud. Rahvastikutunnusena käsitlemisel omandab ka eluasemeteave vanussõltuvuse. Eluasemetüübi puhul taandub asjaomane sõltuvus paljus peremajades ning korterites elava rahvastikuosa vahekorra muutumisele. Neljakümnest eluaastast noorema rahvastiku hulgas on valdavaks korteriselamine, mis iseloomustab nelja viiendikku Järvamaa elanikest. Sealtpeale hakkab vahekorrad kiiresti muutuma, tasakaalustudes vanusrühmas 60-64, maakonna seitsmekümnestest elas peremajades juba kaks kolmandikku. Demograafilisest vaatenurgast nähtuna võib muutusi eri eluasemetüüpide esinemissageduses käsitleda elutsükliliste ja põlvkondlike tegurite ühistulemusena. Vaatamata asjaolule, et loendusandmestiku hetklõikeline iseloom ei võimalda kummagi tegurirühma mõju täpselt piiritleda, viitab täheldatud vanussõltuvus kohorttegurite domineerimisele. Kuna vajadused ning tõenäosus oma majja asuda pensionieas vaevalt suurenevad, peegeldab pereelamu osatähtsuse tõus ühesuunalist korterikesksust Eesti sõjajärgses elamuehituses.

Veelgi suuremaid erisusi kui eluasemetüübi puhul, leiab vanusskaalal rahvastiku tihelolekus. Rahvastikutaaste seisukohalt on lausa ebamõistlik ülikõrge asustustihedus lapseperede hulgas, kellest üheksa kümnendikku ja enamgi peab elama kõrge tiheloleku või üleasustuse tingimustes. Järvamaa rahvastiku asustustihedus hakkab langema alles neljakümnestate eluaastate paiku, mil algab laste kodust lahkumine. Kõige rohkem aitab elamistingimuste lahendamaks muutumisele kaasa leestumine, elueaerisuste tõttu saavad sellest paraku rohkem osa naised. Kuuekümn- ja seitsmekümneaastaste hulgas võib pereliikmete ja eluruumide mõistliku suhte üle heameelt tunda iga teine maakonna elanik.

RAHVASTIKU TIHELIOLEKU ASTE Järvamaa 1989

Eluaseme mugavusastme vanussõltuvus on tihelolekuga võrreldes vastupidine: korterikesksemat elamisviisi peegeldades on mugavustase kõrgeim nooremates vanusrühmades, langedes miinimumini vanurite hulgas. Näiteks alla 40-aastaste hulgas ulatub veevärgiga varustatus kolme neljandikuni, vanavanuritest omab sama võimalust vaid iga neljas; keskkütte osas on vahed veelgi suuremad. Erinevalt eluaseme suurusest ei seondu

mugavustaseme alanemine vanemaaliste hulgas individuaalse elutsükliga, vaid tuleneb otseselt eluaseme kohorterisustest. Kui võrd veevärgi puudumine ning ahjuküte nõuavad füüsiliselt raskete majapidamistöde tegemist, võib madal mugavuste tekitada vanuritel tarviduse toimetulekuabi järele. Kui taoline abi ei peaks olema kättesaadav, võivad elamistingimused saada teatud juhtudel hooldusasutusse paigutamise tõukejõuks. Selline tendents saab Järvamaal märgatavaks alates vanusrühmast 75-79, kõige vanema rahvastikuosa puhul võib täheldada 9-protsendilist institutsionaliseeritusastet.

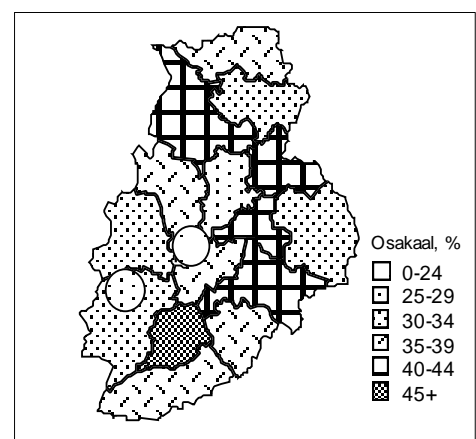
Mis puutub maakonnasisestesse erisustesse, siis elamuehituse arengut peegeldades on korterielanike osakaal ootuspäraselt kõrgem linnarahvastiku hulgas, kuid pereelamu levimusele vaatamata elavad ka maal korterites siiski enam kui pooled leibkonnad. Eluasemekoostisest johtuvalt on maaelanikud asustustiheduse poolest mõneti soodsamas olukorras, korterimugavustega kindlustatus on aga vastupidine. Linnadest tõuseb valdava korteriselamise poolest esile Paide oma kaheksakümne protsendini ulatuva korterielanike osakaaluga, peremaja on eluasemeks vaid igal kaheksandal. Tulevikutendentse peegeldavalt elab nooremates vanusrühmades oma majas vaid 5 protsenti paidelastest. Eluasemekoostisest tulenevalt iseloomustab maakonnakeskust vee- ja soojavarustuse parim tase, kuid paraku ka kõige kõrgem rahvastiku tihedus. Paidega võrreldes paistab Türi nõukogudeaegsest ehitusstiilist palju vähem puudutatud olevat - muidugi mitte seetõttu, et seal oleks ehitatud kuidagi teisiti, vaid lihtsalt vähema ehitamise tõttu. Oma maja on Türil eluasemeks kolmandikul rahvastikust, vanemate elanike puhul moodustavad peremajas elavad enamuse. Kõnealune eluasemekoostis omab kindlaid eeliseid linnakeskkonna ning avaramate elamistingimuste mõttes, vee- ja soojavarustuse väljaarendatus on Türil aga suhteliselt tagasihoidlik, jäädes maha nii mitmestki maapiirkonnast.

Maahaldusüksustest paistavad korterikeskse eluasemekoostisega silma Ambla, Roosna-Alliku ja Türi vallad, institutsionaalse rahvastiku suurt osakaalu arvestades võib neile mõningate mõõndustega lisada ka Koeru ja Lehtse. Kõigis nimetatud valdades elab korterites enam kui pool elanikest ning peremaja osakaal piirdub ligikaudselt kolmandikuga. Eelnimetatute vastaspoolust esindavad kõige selgemini Järva-Jaani, Koigi, Oisu ja Ollepa, kusjuures Järva-Jaani ja Oisu on ainsateks valdadeks, kus korterielanikud vähemusse jäävad. Rahvastiku tiheduse erinevused valdade vahel on küllalt tagasihoidlikud, peegeldades kõnealuse probleemi üldist iseloomu. Mugavustaseme osas seevastu võib haldusüksuste vahel täheldada kuni kahekordseid tasemeerisusi. Küllalt hea mugavustega varustatuse poolest kerkivad Järvamaal esile vahepeal linnaasula seisuses olnud Ambla, samuti Roosna-Alliku, Paide, Türi ja Väätša vallad. Kõige vähem paistavad korterimugavustega kindlustatud olevat Järva-Jaani ja Oisu elanikud.

Kokkuvõtlikult ilmneb arvtabelitest sovetliku elamuehituse tekitatud probleemipundar, mille algpõhjus on rahvastiku eluasemevajaduse aastakümnetepikkune ignoreerimine. Konkreetsemalt on halva olukorra tekkimises süüdi orienteeritus väikekorteritele, kusjuures suuremate pindade ehitamist-omandamist kohati isegi administratiivselt piirates. Tulemuseks on kahe peamise eluasemevajadust iseloomustava näitaja, pinna suuruse ja mugavustaseme unikaalne pöördvõrdeline sõltuvus. Vähe sellest, rahvastikus asetab taoline süsteem lastega pered kõige kitsamatesse, vanurid aga kõige vähema mugavusega tingimustesse. Piiratud võimaluste puhul peaks vähemalt see jaotus olema just vastupidine. Aastakümnete jooksul ühes suunas toimunud liikumise pööramine võtab aega ning kogumikuandmete valgusel jääb inimväärne eluase Eestis probleemiks veel pikkadeks aastateks. Lähitulevikuks ennustab vanussõltuvus jätkuvat liikumist (väike)korterikeskse elamisviisi suunas, vaatamata massiivse lõppemisele. Inimarengulise tähenduse ning investeringuvajaduse poolest pole

PEREELAMUS ELAV RAHVASTIK

Järvamaa 1989

rahvastiku eluase sugugi vähem oluline kui haridus, tervishoid või sotsiaalhoolekanne, mistõttu ametivõimudel tasuks elamuküsimuste üle senisest rahvastikukeskselt aru pidada.

2. ANDMEALLIKAD JA MÄÄRATLUSED

2.1. Sündmusstatistika

2.1.1. Rahvastikusünnused

Rahvastiku sündmusstatistika tugineb enamtähtsate isikusündmuste kõiksele ja pidevale registreerimisele sõltumata nende toimumiskohast. Samuti on tarvilik üheselt piiritleda rahvastik, kelle isikusünnused registreeritakse. Käesoleva kogumiku puhul on käsitlusalune rahvastik määratud Järvamaa piires asuva alalise/tavapärase elukohaga, seega territoriaalset kriteeriumi rakendades. Sündmusstatistika hõlmatus seisukohalt on tähtis just alaline elamine maakonnas, samas kui Järvamaa rahvastikuga aset leidvad sündmused ise võivad toimuda ka mujal Eestis või koguni väljaspool riiki. Rahvastiku elukoha ja sellesama rahvastikuga aset leidvate isikusündmuste toimumispaiga mittetäielik kokkulangevus on olnud ajast aega, ja on ka tänapäeval, põhimõtteline probleem. Muuseas tuleb just siit otsida põhjust, miks ainuüksi oma territooriumil asetleidnud rahvastikusünnuste fikseerimine ei anna ühelegi omavalitsusele ega maakonnale piisavat algandmekogumit rahvastiku sündmusstatistika tegemiseks.

Eestis ulatub rahvastikusünnuste kõikse registreerimise algus tagasi Rootsi aega. Aastal 1686 andis Karl XI välja Kirikuseaduse, millega muudeti kohustuslikuks sündide (tol ajal ristimiste), surmade (matusetalituste) ja abielude (laulatuste) kirikuraamatusse kandmine. Koos sündmuse fikseerimisega pandi kirja ka sündmuses osalenute isikuandmed. Korraldus oli uudne just selles mõttes, et esmakordselt kohustati üles märkima kõik asetleidnud asjakohased sündmused, rakendades niimoodi üht peamist tänapäevase sündmusstatistika põhimõtet, kõiksust. Eelkõige selle põhimõtte kasutuselevõtmise tõttu loetakse Karl XI Kirikuseadust moodsa isikusünnuste registreerimissüsteemi nurgakiviks. Eesti oli tol ajal Rootsi krooni all, seetõttu laieneb meilegi au olla maailma vanima rahvastikuandmekorralduse emamaa. Eesti ala liitmise järel Venemaaga, kus sedalaadi tegevusest tol ajal veel hoopiski ei hoolitud, säilitas kohalik kirik isikusünnuste registreerimise, veidi ehk Balti erikorda rõhutava kiusu pärast.

Vene vägede Põhjasõja-aegne laastustöö ning 1711-1712 aasta katkulaine vähendas Eesti rahvaarvu pea kolmekordselt. Sedavõrd ulatuslik rahvastikukriis halvas ühiskonnaarengut mitmel viisil, paljudes kihelkondades katkes ka isikusünnuste registreerimise pidevus teatud ajaks. Osa ülestähendatud andmeid on tollaste ja hilisemate keeruliste aegade käigus kaduma läinud, kuid alates aastast 1834 on kirjapandu kogu Eesti territooriumi hõlmavana säilinud. Meie arhiivides asub üks maailma ajaliselt ulatuslikem sündmusstatistilise allikmaterjali kogu, vanim on see näiteks Ida- ja Lõuna-Euroopa riikidega võrreldes. Alljärgnevas tabelis on esitatud praeguseni säilinud rahvastiku sündmusstatistilised allikad Järvamaa kihelkondade kohta, toetudes Heldur Palli asjakohasele ülevaatele [Palli 1995], mis samuti on valminud Eesti Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programmi osana.

RAHVASTIKUSÜNNMUSED JÄRVAMAA LUTERIKIHELKONDADES

Kihelkond	Sünnid	Surmad	Abiellumised

Ambla	1711-1813 1834-1940	1711-1813 1834-1940	1711-1813 1834-1940
Järva-Jaani	1708-1861 1864-1940	1714-1861 1864-1940	1714-1861 1864-1940
Järva-Madise	1736-1800 1834-1938	1736-1803 1834-1940	1736-1803 1834-1940
Koeru	1726-1940	1726-1940	1726-1940
Paide	1724-1940	1728-1940	1728-1940
Anna	1739-1926 1929-1935	1739-1926	1739-1926 1928-1940
Peetri	1724-1833 1874-1940	1724-1780 1823-1833 1874-1940	1724-1779 1823-1833 1874-1940
Türi	1733-1738 1773-1822 1834-1940	1773-1822 1834-1940	1712-1940

Jättes isikusündmuste registreerimise põneva ajaloo siinkohal käsitlemata, on siiski tarvis rõhutada andmekorralduse põhimõttelist pööret 1926 aastal, mil rahvastikusündmuste registreerimiskohustus anti kirikult riigiametile [Teder 1939]. Reformi ettevalmistustöö tehti põhjalikult ning tagantjärele saab tõdeda tollase ümberkorralduse igakülgset õnnestumist. Reformi käigus loodud Perekonnaseisuamet arenes andmekvaliteeti ja selle tagamiseks vajaminevat tööd väärtustavaks asutuseks. Koos eeskujulikult töötava Statistikaametiga suudeti Eestis realiseerida kõik toonased rahvusvahelised rahvastikustatistilised soovitusel. Nii kujunes Eesti sündmusstatistika lühikese aja jooksul üheks täpsemaks ja üksikasjalikumaks kogu maailmas. Paradoksaalselt annab tollase andmekorralduse tugevusest tunnistust Eesti sõjaaegne (kuni 1944 aasta suveni) rahvastikustatistika, kus säilis isikusündmuste registreerimise täpsus ja isegi detailsus tasemel, milleni tänane korraldus enam kaugeltki ei küüni. Korrastatud_sündmus- ja loendusstatistika oli ka sotsiaalteaduste kiire arengu aluseks ja tõukejõuks Eestis.

Kuigi Eesti sovetiseerimisega võeti Perekonnaseisuametilt ära osa tema endisi riigifunktsioone (sealhulgas rändesündmuste fikseerimine ning rahvastikuregistri pidamine, millist tööd alustati vahetult enne sõda), pisendati tema sotsiaalset kandepinda, ning sisuliselt kaotati andmekvaliteeti tagavate eeskirjade esmatahtsus, registreeriti veel 1950 aastatel rahvastikusündmusi küllalt eeskujuliku täpsusega. Võib-olla veidi liialt sirgjooneliselt üldistades, tundub Perekonnaseisuameti töö sealpeale aasta aastalt, endiste töötajate pensionilesiirdumise ja üldise sovetiseerimisega käsikäes alla käivat, kuni Vähi-Savisaare valitsuse otsuseni amet kui iseseisev riigiasutus likvideerida ning selle maakonnaarhiivid laiuli jagada. Nõnda on nõukogude periood just sündmusstatistikat teiste andmeallikatega võrreldes eriti tugevasti räsitud. Eesti pole mitte ainult kõrvale jäänud poole sajandi pikkusest arengust teistes riikides, vaid kaotanud ka palju omaenese varasemast tasemest. Olemasoleva rahvastikustatistika madal kvaliteet, eelkõige andmete puudulik võrreldavus ajas ja ruumis on tõsiseks piduriks sotsiaalteaduste arengule [Anderson, Katus, Silver 1994; Katus, Puur, Sakkeus 1995c].

Võttes teadmiseks Eesti oludes tähtsat rolli mänginud andmekorralduse kujunemisloot, pidas käesoleva kogumiku poolt kogu käsitletava ajavahemiku 1965-1990 jooksul arvestust sünni-, surma-, abielu- ja lahusjuhtude üle Perekonnaseisuamet. Kehtinud korra kohaselt lasus sünni- ja surmajahu informeerimiskohustus üksikisikul, Perekonnaseisuamet täitis asjaomase juriidilise toiminguga kõrval ka vastava registreerimislehe. Abiellumine ja lahus registreeriti Perekonnaseisuametis, kus täideti ühtlasi registreerimisleht. Kõigi lehtede teine eksemplar saadeti Statistikaametisse, kelle kohustus oli info Moskva

ettekirjutuste järgi kodeerida ja hilisemal ajal ka sisestada ning seejärel tabuleerida (kohaliku tabuleerimismasinaga, 1965-1990) või tabuleerimisteks Moskvasse saata (1981-1990). Nende toimingute järel tagastati registreerimislehed Perekonnaseisumetile, kes säilitas need eeskujulikult korrastatuna ameti keskarhiivis Toompeal.

Erandina registreeris elukohavahetusi, täpsemini väljastas sissekirjutuseks nimetatavat lubatähte elada kindlaksmääratud aadressil, Siseministeeriumi alluvuses tegutsenud passilaud. Sissekirjutuse vormistamisega paralleelselt täideti ka asjakohane registreerimisleht, mis fikseeris sissekirjutusloa andmise nii elukohavahetuse tegelikust toimumisest kui selle toimumisajast sõltumata. Et peale muude eeltingimuste oli sissekirjutuseks nõutav ka eelmisest elukohast väljakirjutus, tegeles passilaud samuti väljakirjutuse vormistamisega, teisisõnu elukohast lahkumise fikseerimisega. Kuigi vormiliselt sarnane, oli viimatinimetatud toiming sissekirjutusest üsna erinev, sest ei nõudnud seaduste ja ametnike meelevalda kuulunud lubatähe taotlemist. Ometi polnud ka väljakirjutustoimingul otsest sõltuvust tegeliku elukohavahetusega. Statistilisest seisukohast oli väljakirjutuse registreerimislehe vorm ja täitmisjuhised praktiliselt identne sissekirjutuslehega. Isikutunnuste osas oli nii sisse- kui väljakirjutuse registreerimisleht ebatäiuslik, samuti on kummagi andmetäpsus Perekonnaseisumeti registreerimislehtedega võrreldes märkimisväärselt madalam.

Elukohavahetuse registreerimislehed saadeti Statistikaametisse, kus järgnesid teiste rahvastikusündmuste arvestamisega sarnased protseduurid. Arhiveerimiskohustusega ei koormanud ennast ükski ametiasutus ja lehed visati peale kasutamist Statistikaameti poolt ära. Erandina taotles osa aastate sisse- ja väljakirjutuslehed endale professor Marksoo initsiatiivil Tartu Ülikooli geograafia kateeder, kus neid täiendavalt töödeldi. Peamiselt käsitsi aset leidnud töötlus on tüütu tööna meeles mitmel tolleaegsel tudengil; Statistikaameti arvutikandjal oleva andmefaili samaotstarbeline kasutamine ei tulnud aga kõne alla ei tollal ega hiljemgi, sest sisestatud info kustutati lintide korduvkasutuse eesmärgil (andmefailid on säilinud alles 1986 aastast). Prof. Marksoo ütluse järgi on säilinud elukohavahetuse registreerimislehed 1980, 1981, 1986, 1987 ja osaliselt 1988 aastast. Ka Statistikaametis on teatud osa hilisema aja registreerimislehti talle, kuid pole teada millises ulatuses neid leidub Järvamaa kohta: vastavasisulisele järelepärimisele pole vastust laekunud.

Alljärgnevalt on selgitatud käesolevas kogumikus kasutatud näitarve, mille abil üksikisikute kaupa ülestähendatud sündmusjärgne informatsioon on integreeritud rahvastiku protsessi- ja seisundinäitajateks. Ülevaade definitsioonidest pole muidugi kõikehõlmav; eelkõige on rõhk asetatud nõukogudeaegse statistika erijoontele ja nendele määratlustele, mis käsitletava ajavahemiku 1965-1990 jooksul teisenedes on olulise tähendusega andmevõrreldavuse seisukohalt. Käsitlus liigub esmasnäitajatelt teises- ja integreeritud näitajate suunas, mis üksikasjades ei pruugi kokku langeda näitavude esitusjärjekorraga kogumiku arvtabelites.

Sündide, täpsemalt elussündide arvestus 1965-1990 toetub sünniakti nime kandvale dokumendile, mis on koostatud iga sünnijuhtumi kohta vanema(te) poolt Perekonnaseisumetile esitatud (osalt dokumentidelt pärineva) teabe ja sünnitusmajast antud sünnitõendi alusel. Eestis kehtinud NLiidu Tervishoiuministeeriumi määratluse kohaselt on sünnina arvestatud sellise lapse ilmaletulek, kelle sünnikaal oli vähemalt 1000 grammi ja pikkus 35 cm ning ema raseduskestus vähemalt 28 nädalat. Väiksema sünnikaalu või lühema raseduskestusega emahüst väljunud loode registreeriti sünnijuhuna üksnes siis, kui ta elas seitsme päeva vanuseks, vastupidisel juhul aga iseenesliku abordina. Maailma Tervishoiuorganisatsiooni määratlus, mis arvestab sünnina loodet alates sünnikaalust 500 grammi, rakendati Eestis 1. jaanuarist 1992. Niisiis on definitsiooni erinevuse tõttu elussündide arv tegelikuga võrreldes pisut alahinnatud, kuid kogu käsitletava ajavahemiku jooksul siiski ajas võrreldav. Sünniaktis on lapse sünnikohana märgitud ema alaline elukoht, viimase puudumisel aga sünni registreerimisjärgne haldusüksus. Sama põhimõtte kohaselt on arvestatud ka sündide, mille on registreerinud Eestis alaliselt mitte-elavad vanemad. Kuigi sündide arvestus toimus erinevalt loenduselt juriidilise (sissekirjutusjärgse) elukoha järgi, võib sünniandmeid ning alalise rahvastiku

loendusandmeid lugeda üksteise suhtes piisava täpsusega vastavuses olevaiks. Ajamääratluse mõttes on sünniandmed töödeldud lapse sünnikuupäevast, mitte sünni registreerimisajast lähtudes. Erandina on registreerimisaja järgi arvestatud neid sünde, millest Perekonnaseisuametile on teatatud sünniaastale järgneva aasta teises kvartalis või hiljem.

Sünnijuhtude hulgas on eraldi välja toodud surnultsünnid, mille arvestus tugineb samuti sünniaktile. Lapse ilmaletulek surnuna on niisugusel juhul märgitud omaette tunnusena. Surnultsünnid on arvatud selline laps, kellel vahetult peale emahüst väljumist puudusid elumärgid: puudus hingamine, südamelöögid ja spontaansed liigutused; omaaegse praktika kohaselt on nimetatud kolmest käsitletud peamise elutunnusena hingamist. Sünnidefinitsiooni eripära tõttu on osa surnultsünnide registreeritud iseenesliku abordina, millekohane selgitus on esitatud allpool, imikusurmajuhu käsitlemisel. Surnultsünnide osakaal sünnijuhtude koguarvus on olnud nii Eestis tervikuna kui ka Järvamaal 1965-1990 suhteliselt väike, mistõttu käibinud sünnidefinitsiooni mõju pole eksitav.

Surmajuhude arvestus 1965-1990 toetub surmaaktile, mille täitis Perekonnaseisuamet iga üksiku juhtumi kohta meditsiinilise surmatõendi ja surnu dokumentide (pass) ja/või ligimeste poolt antud ütluste alusel. Meditsiinilise surmatõendi koostas reeglina arst, kuid maa-asulates oli dokumendi täitmisõigus ka velskril. Valdava osa surmajuhude kohta jõudis teave Perekonnaseisumetisse mõne päeva jooksul pärast sündmuse toimumist, sest ameti pädevuses oli ka matusetalituse korraldamiseks nõutava tõendi väljastamine.

Surmaandmete territoriaalne arvestus on käsitletava ajavahemiku jooksul toimunud surnu alalise elukoha alusel, viimase puudumisel surmajärgse haldusüksuse järgi. Sarnaselt sündidega hõlmab ka surmajuhude registreerimine piisava täpsusega loendusjärgset alalist rahvastikku, kuigi sündmus- ja loendusstatistikas rakendatud elukoha määratlused erinevad teineteisest. Ajalises mõttes on surmaandmete töötlusaluseks surma kuupäev, mitte surma registreerimise aeg. Erandina on registreerimisaja või oletatava surmaaja järgi arvestatud juhte, mille kohta surmaakt on koostatud sündmuse toimumisajast oluliselt hiljem, tavaliselt juurdlusandmetele ja/või lahkamistulemustele toetudes.

Surmajuhude hulgas on eraldi arvestatud *imikusurmajuhude* nende erilise tähenduse tõttu ühiskonna sotsiaalse arengu indikaatorina. Imikusurmana on registreeritud elussünninud lapse surmajuhut tema esimese eluaasta jooksul, mil suremus on teatavasti tunduvalt kõrgem hilisema lapseeaga võrreldes. Ka imikusurmajuhude arvestus 1965-1990 tugineb Perekonnaseisumeti poolt koostatud surmaaktile, mis standardse dokumendiga võrreldes sisaldab teavet ka täiendavate surmaasjaolude ja lapse ema isikutunnuste kohta.

Kõnealuse ajavahemiku imikusuremusandmete kasutamisel tuleb silmas pidada omaaegset sünnidefinitsioonist johtuvat mõju. Jättis ju NLiidu Tervishoiuministeeriumi sünnimääratluse rakendamine registreerimata just kõrgeima suremusriskiga (alakaalulise ja enneaegse) vastsünninud juhul, kui ta esimese elunädala jooksul suri. Loogilist rada edasi minnes jäi sünnijuhuna registreerimata laps muidugi välja ka suremusstatistikast. Kui tollane definitsioon alandas sündide arvu ebaolulisel määral, siis mõju imikusurmajuhude arvule oli paraku tunduvalt suurem. Sünnidefinitsiooni mõju imikusuremusnäitajatele on analüüsitud Eesti 1992-1993 andmestikule tuginevalt [EKDK 1994a]. Väärrib rõhutamist, et rahvusvahelise võrdluse keerukuse taustal on Järvamaa imikusuremusandmed ajatrendina siiski võrreldavad, kuivõrd sünnidefinitsioon oli ühesugune kogu käsitletava ajavahemiku jooksul.

Abiellumiste arvestus 1965-1990 toetub abieluaktile, milline dokument täideti Perekonnaseisumeti poolt üheaegselt sõlmitud abielu juriidilise fikseerimisega. Seadus nõudis abiellumise vormistamiseks kindlate tingimuste täitmist, mistõttu pruut ja peigmees olid kohustatud koos avaldusega esitama ka asjakohased andmed oma isiku kohta, mida kasutati abieluakti koostamisel. Iga abiellumise kohta täideti üks akt, st rahvastikusündmuseks on olnud abiellumine, kuigi selles osalevaid isikuid on ikka kaks. Niisiis on abiellunute arv kaks korda suurem abiellumiste arvust, samuti on Eesti oludes täpselt võrdne abiellumiste

soostruktuur. Eespool käsitletud sünni- ja surmajuhuga võrreldes on abiellumisel veel seegi erisus, et üks ja seesama isik saab abielluda mitu korda. Nii esmas- kui korduvabiellumise puhul on abieluakti vormistus allunud ühelaadsele protseduurile.

Abiellumine on ainuke rahvastikusündmus, mida kogu käsitlusaluse ajavahemiku jooksul on kõikselt ja vahetult registreerinud Perekonnaseisumeti, mistõttu andmestik juriidiliselt sõlmitud abielude kohta on eriti täpne. Hoopis iseasi on muidugi abiellumise kui rahvastikusündmuse tähendus ühiskonnas. Veel paarsada aastat tagasi hõlmas abiellumisjuhtude juriidiline (tollal siis kiriklik) registreerimine praktiliselt kõiki uusloodud perekondi, andes niimoodi igati soliidse aluse peremoodustusprotsessi käsitlemiseks. Aegamisi hakkas juriidiliselt vormistatud abielu sellist ainupositsiooni kaotama, milline suundumus 30-40 aastat tagasi süvenes juba arvestatavaks. Eesti rahvastik säilitas teatavasti ka nõukogude ajajärgul oma traditsioonilise, peremoodustusprotsessi nn skandinaavia mudeli, kus juriidilise abielu tähendus vähenes eriti ulatuslikult. Nõnda pole ainuüksi abiellumisstatistika põhjal võimalik Eesti rahvastiku perearengu kohta järeldusi teha, hoopis ebapiisav, kui mitte kasutu, on see esmaskooselu käsitlemisel. Tähelepanelik tuleb olla regionaalse abiellumisstatistika, niisiis Järvamaad tervikuna ja eriti maakonnasisesid piirkondi iseloomustava teabe kasutamisel. Ühe abiellumisjuhu registreerimisega koguti teave kahe inimese kohta, kelle alaline elukoht võib olla erinev. Kogumikus hõlmatud ajavahemiku 1965-1990 vältel on abieluaktidele toetava abiellumisstatistika tegemisel valitsenud küll ühesugused nõuded, kuid seni pole ühtegi analüüsi selle kohta, mil määral järgiti reegleid ja mil määral need mõjutasid piirkondlikku abiellumisstatistikat. Abiellujate kokkulangeva aadressi, samuti ühe ja sama haldusüksuse piires elavate abiellujate puhul on abiellumine arvestatud pruudi-peiu elukoha järgi. Eri haldusüksustest pärit abiellujatel on aga arvestatud abielu registreerimise kohta. Viimase suhtes polnud abiellujad päris vabad; reeglite kohaselt pidi selleks valitama ühe abielluja elukohajärgne perekonnaseisumeti, mis kaudselt tähendas abiellumise arvestust ühe, enesemääratluse kaudu fikseeritud abikaasa elukoha järgi. Erandi moodustasid kinnipidamiskohtades viibivate isikute abiellumised, mis registreeriti kinnipidamispaiga asukoha järgi.

Vastandina probleemsele toimumiskoha arvestusele on abiellumise ajamääratlus täpne. Langeb ju abiellumise kui juriidilise sündmuse toimumis- ja registreerimisaeg õnnelikult kokku. Nõnda pole karta sedalaadi vastuolusid, mis surma- ning veel enam sünnijuhtude puhul on nõukogude perioodil küllaltki tüüpilised, eriti tolleaegsete statistiliste andmete kuulõikelisel esitusel.

Lahutuste või pikemalt *abielulahutuste* arvestus 1965-1990 toetub lahtusaktile, mis samuti nagu abieluakti täideti Perekonnaseisumetis üheaegselt lahtuse juriidilise vormistamisega. Lahutuseks pole läbi aegade piisanud ainuüksi abielupoolte soovist, mistõttu lahtusstatistika on alati olnud suuremal või vähemal määral sõltuv seadusandlusest ja sisaldab seetõttu tegelike protsesside väärpeegeldusohu. Kogumikus käsitletava ajavahemiku algusse langevad kaks tähtsat (NLiidu Ülemnõukogu Presiidiumi määrus, 10. detsember 1965 ja uus Perekonnaseadus, 1. oktoober 1968) ja mitmeid neist tulenevad õigusaktid, mis vähendasid lahtuse registreerimiseks esitatavaid nõudeid ja lihtsustasid protseduuri. Seetõttu on 1960 aastate teisel poolel lahtusi registreeritud hoopis rohkem kui varasematel kümnenditel, kuid asjakohane võrdlusprobleem jääb põhiosas siiski kogumiku ajaraamidest välja.

Eesti lahtusstatistikale on märkimisväärselt suurt mõju avaldanud omalaadne kord, mis lahtuse juriidilise vormistamise ajalisel kahestas. Kohtu poolt lahutatud abielu nõ jõustus siis, kui endised abikaasad registreerisid otsuse Perekonnaseisumetis. Sellekohast sundust praktikas aga polnud, kui isik ei kavatsenud uuesti abielluda, muuta (ennistada) oma nime või muul põhjusel pöörduda ameti poole. Nõnda on märgatav osa lahtusi Perekonnaseisumetis registreeritud hilinemisega, pealegi ei sooritanud endised abielupooled toimingut üheaegselt. Samuti on küllaltki suur osa, eriti kesk- ja vanemaalisi naisi oma lahtuse hoopis registreerimata jätnud. Niisiis vormistati sündmusstatistika aluseks olev lahtusakt ajahetkel, mil esimene abielupooltest pöördus kohtuotsuse järel Perekonnaseisumeti poole, kusjuures lahtuse toimumiskohana registreeriti pöörduja alaline elukoht.

Statistika vaatenurgast on hoopis mõistlikumalt arvestatud neid lahutusi, mille registreeris kohtuväliselt vahetult Perekonnaseisumamet, sest neis langesid kõik tarvilikud juriidilised toimingud ajaliselt kokku ja üheaegselt on fikseeritud ka andmed lahutajate kohta. Perekonnaseisumamet sai õiguse lahutusi registreerida eelnimetatud seadusandlike aktidega ainult lastetute abielude puhul, kui mõlemad abielupooled esitasid ühisavalduse koos varalistest pretensioonidest loobumise äramärgimisega. Neid tingimusi täitvaid lahutusi on olnud muidugi tuntav vähemus lahutuste üldarvust, kuid siiski arvestataval määral nõrgestamaks niigi õnnetu lahutusstatistika metodoloogilist alust. Kokkuvõttes on kahte inimest puudutav lahutus registreeritud rahvastikusündmusena sageli vaid ühe osapoole kaudu ja erinevalt abiellumisest pole seda sündmust võimalik isikujärgselt analüüsida. Eelpool käsitletud abieluandmestikuga võrreldes on territoriaalne lahutusstatistika samal põhjusel ning samalaadsete, kuid tugevamalt toimivate asjaolude mõjul veelgi ebamäärasem. Samuti ühendab lahutust abiellumisega ka sündmuse kordumisvõimalus nagu ka esmas- kui korduslahutuse registreerimise ühelaadne protseduur.

Rändejuhude arvestusaluseks ajavahemikul 1965-1990 oli kaks dokumenti: sisse- ja väljakirjutusleht, millest kumbki kajastas vastavasisulist juriidilist toimingut. Sissekirjutuseks kutsutud lubatähe saamiseks olid kehtestatud nõ seaduslikud piirangud, millele kohati lisandus ametnike omavoli. Nii näiteks oli sissekirjutuse saamiseks nõutud nn korterioriorderi olemasolu, "vaba" elamispiind mitte alla üheksa ruutmeetri inimese kohta (kuus ruutmeetrit lähisugulase asumisel asjaomasel elamispiinnal), maja mittekuulumine avariohtlike või perspektiivsele lammutamisele minevate hoonete nimekirja jms. Suuremates linnades kehtisid täiendavad, nõ ülelinnalsed piirangud, samuti teostas Siseministeerium sissekirjutuse andmise või sellest keeldumise kaudu nii omaenda ametkonna kui partei ning luureorganite julgeoleku- ja ideoloogiapolitiikat. Veel kehtisid sissekirjutuse erieeglid sõjaväelaste, erusõjaväelaste, liiduettevõtetesse töölesuunatute, noorspetsialistide jt tarvis, mis üldjuhul andsid neile tavakodanike arvel teatud eelised. Kogu selle sasipuntra juures on arusaadav, et osa inimesi ei saanudki lubatäheks vajalike tingimuste puudumisel sissekirjutust soovitud paigas või loobusid seda taotlemast. Osal niisugustest juhtudest jäi ära ka plaanitud elukohavahetus, teisel osal leidis see siiski aset. Oli ju käsitletud ajavahemikul praktikas karistatav küll sissekirjutuse puudumine, mitte aga tegelik elamine sissekirjutusest erineval aadressil. Igal juhul tuleb tähele panna, et kõik juriidilise vormistuseta tegelikud elukohavahetused on rändestatistikas kajastamata.

Sõjajärgsest rahvastikuarvestusest, sealhulgas rändestatistikast on tervikuna kõrvale jäetud Eesti piires asunud sõjaväeterritooriumidel toimunu. Tollase korra kohaselt vormistati tsiviilhaldusalalt armeehaldusalasse (ka kinnipidamiskohta) suundunud isikule väljakirjutus, kus sihtkoha märke puudus. Sellest nõ mustast august väljumisel vormistati omakorda sissekirjutus, kus puudus lähtekoht. Sedalaadi elukohavahetusi, mis on eri viisil ka registreeritud, tunti erirände nime all ja arvestati tavaliselt tsiviilrändest eraldi. Kõik liikumised mustas augus endas, seega siis sõjaväeterritooriumide ja kinnipidamiskohtade vahel Sahlalinist Saaremaani, pole aga rändestatistikaga hõlmatud. Rändestatistika seisukohast poleks sedalaadi korraldusel veel häda midagi, kui puudunuks erandid. Üheks selliseks erandolukorraks kippus kujunema sõjaväelase (ohvitseri ja üleajateenija) ning tema pereliikmete sissekirjutus armeehaldusalalt tsiviilalale. Selle vormistus toimus vahel samalaadselt ajateenistusest vabanenute sissekirjutuse vormistamisega, kuid võis jääda statistiliselt hoopis arvestamata. Mistahes linnas paiknenud sõjaväeterritooriumilt sama linna piires korteri saanud ohvitseriperele võidi sissekirjutuslehed täitmata jätta sel põhjusel, et elukohavahetus ju formaalselt ei ületanud linna administratiivpiiri. Muidugi jäi seejuures tähele panemata, et sõjaväeterritooriumile saabumisel, st kusagilt mujalt Eestisse saabumisel, ei täidetud ohvitseripere kohta mingeid rändearvestusdokumente. Sama olukord kehtis ka omalaadse seltskonna, nn sõjaväega sideme kaotanute suhtes, kellele tuli armeehaldusalalt minemaajamise järel elamispiind anda tsiviilvõimul. Kokkuvõttes tuleb tähele panna, et armee- ja tsiviilhaldusterritooriumi vahelistest tegelikest elukohavahetustest jäi osa asjakohaselt vormistamata ning rändestatistikas kajastamata.

Ka sisse- ja väljakirjutusega hõlmatud elukohavahetustest on rändestatistikas arvestamist leidnud vaid üks osa, teine osa jäeti kõrvale tol ajal kehtinud rändejuhu ruumilise definitsiooni või segase ajamääratluse

tõttu. Ruumilisest seisukohast kuulusid arvestamisele ainult need rändejuhud, mis toimusid üle maakonna või linna/alevi halduspiiri. Lisaks haldusüksuse siserände jäeti kõrvale ka märkimisväärne osa maahaldusüksuste vahelisest rändest. Teadaolevalt ei arvestatud NLiidus maarahvastiku rändejuhte kuni 1956 aastani üldse. Eesti oli üks esimesi piirkondi, kus nimetatud ajast hakati pidama arvestust maarahvastiku rände selle osa kohta, mis mõjutas linnarahvastikku või väljus ühe maakonna piirest. Ülejäänud maarahvastiku rändejuhte statistika ei hõlmanud. Niisiis, Järvamaa rändearvestuses ajavahemikul 1965-1990 kajastub süstemaatiline maarahvastiku rändejuhtude alaarvestus. Administratiivpiiride teisenemise korral tähendab see ühtlasi ka mittevõrreldavust ajas.

Ka rändejuhu ajaline määratlus koos alalise/ajutise staatusega põhjustas segadust, jättes veel ühe osa juriidiliselt vormistatud sündmustest statistiliselt arvestamata. Ühelt poolt nõudis kehtinud kord sissekirjutamist kolme (maa-asulas seitsme) päeva jooksul sõltumata sellest, kas elukohavahetus oli ajutist või alalist laadi. Sellest kogumist ei arvestatud rändestatistikas neid elukohavahetusi, mille kestus oli alla poolteise kuu või leidis aset puhkuse ja ravi (haiglas ja sanatooriumis viibimise aeg) eesmärgil. Teisalt polnud ajutise elukohavahetuse puhul nõuet vormistada väljakirjutust, kuigi sissekirjutus uues elukohas tuli registreerida. Kuivõrd ajutiseks loeti näiteks kõik õpingutega seotud elukohamuutused olenemata õpiaja pikkusest, siis jäid rändearvestusest välja ka viis ja enamgi aastat kestnud elukohavahetused. Kogu selle segaduse väljendusena ei lange Eesti siserände sisse- ja väljakirjutuste arv hoopiski mitte kokku. Veel on tarvis tähele panna, et rändearvestuses rakendatud alalise ja ajutise elukohavahetaja mõiste ei lange kokku vastava loendusjärgse rahvastikuosaga. Viimases arvestati alalise rahvastiku hulka teatavasti kõik antud territooriumil enam kui kuus kuud viibinud isikud.

Kirjeldatud kokku võttes tuleb tõdeda, et kogumikku lülitatud Järvamaa rändeandmed sisaldavad suuremal või vähemal määral kõiki andmetäpsust nõrgestavaid asjaolusid. Ühelt poolt on tegemist süsteemse sisse- ja väljarände alaarvestusega, teisalt ei lähe ka olemasolevad arvud omavahel kokku. Käsitletava ajavahemiku rändestatistika omaaegsed tabulatsioonid Järvamaa kohta on nii pinnapealsed, et andmekvaliteedi hinnangut pole võimalik anda, küll laseb sõjaväeterritooriumide suhteline vähesus maakonnas oletada vähemalt selle teguri poolt põhjustatud vea tagasihoidlikumat tähendust. 1988 aastast otsustas Eesti Statistikaamet rändearvestust pidada vaid sissekirjutuse alusel, hinnates ka väljarännet sissekirjutuslehe kaudu. Paraku pole analüüsitud selle olulise meetodikamuutuse mõju rändestatistikale, kuid eeldatavasti tekitab see teatud mittevõrreldavuse kogumiku kolme viimase aasta rändearvude osas. Niisugused Eesti oludesse mitesobivad rändearvestuse põhimõtted, mis toetusid elukaugele juristikale ning eirasid sündmusstatistika kõiksuse põhimõtet, säilisid käsitletava perioodi lõpuni, et paar aastat hiljem nn Rahvastikuregistri eestvõttel teiseneda kilplaslikuks süsteemiks. Nõnda on käsitletava ajavahemiku rändeandmestik kogu kirjeldatud probleemsele vaatamata ometi hulga täpsem nüüdis-Eesti rändestatistikast.

2.1.2. Iive ja rahvaarv

Piisavalt suurearvulise rahvastikukogumi puhul koonduvad üksikud rahvastikusündmused stohhastilise protsessi tunnuseid omavasse voogu, mis kujundab rahvastikuseisundi. Iseenesest on rahvastikuseisundi teisenemine pidev protsess, kuid tavaliselt fikseeritakse muutus kokkulepitud ajamomendiks ning kindla ajasammuga. Rahvusvahelises võrdluses on enim kasutatud kalendriaastasammu, mis fikseerib rahvastikuseisundi aasta alguses (1. jaanuar) või keskpaigas (1. juuli). Eesti rahvastikustatistika on sõjajärgsesse aega tagasiulatavalt kohanenud esmanimetatud andmeesitusega, mida tavapärasena on rakendatud ka käesolevas kogumikus.

Suurimat integraalset tähendust omavad üksteise suhtes vastandliku toimega nõ paarsed põhirahvastikusündmused, sünni- ja surmajuhud ning sisse- ja väljaränne. Sünnide ja surmade arvu vahena leitakse *loomulik iive* ning sisse- ja väljarännete arvu vahena *rändeiive*. Mõlema sündmuspaari rahvastikuseisundit teisendav toime on üldine, teisisõnu hõlmab see rahvastikukoostist kõigi tunnuste lõikes. Reeglina muutub ka rahvaarv, vaid vastandsündmuste täieliku kokkulangevuse korral püsib see üldnäitaja stabiilsena. Loomuliku ja rändeiibe tervikmõju väljatoomiseks rahvaarvule esitatakse sageli ka protsesse summeeriv *koguiive*.

Iive erineb rahvastikusündmusest eelkõige selle poolest, et tegemist pole esmasprotsessiga, mistõttu erinevalt sünni- ja surmajuhust ning sisse- ja väljarändest võib see peale positiivse väärtuse omandada ka negatiivse. Samuti tuleb iibenäitajate kaudu kõige lihtsamal vormis esile rahvastikustatistika sisemise konsistentsuse olulisus: näiteks võib rahvastiku koguiive ja sealt tulenevalt rahvaarv osutada ebatäpsuseks ka siis, kui surma-, sünni- ja väljarändejuhud on äärmise täpsusega registreeritud. Just sedalaadi olukorra tõttu, jättes küll kõrvale viite äärmise täpsuse kohta mistahes rahvastikusündmuste fikseerimisel, kaldub nüüdis-Eesti rahvaarvu veamäär koguni kümne protsendini, so ligikaudu XVII sajandi olukorda iseloomustanud tasemeni.

Kitsamas, kuid valdavalt levinud tähenduses käsitletakse loomulikku ja rändeiivet (ning nende summana koguiivet) rahvaarvu *muutuskomponentidena*. Nimelt saab loendusjärgsele rahvaarvule iibe lisamisel leida *arvestusliku rahvaarvu* mistahes ajahetke kohta. Selle äärmiselt lihtsa tehte puhul tuleb siiski ette sagedasi ebatäpsusi ja koguni vigu. Esiteks on oluline tähele panna, et iibearvestusega hõlmatud ajaperiood langeks täpselt kokku loendusmomentidega. Enamasti pole see nii, sest rahvaloenduse kriitiline moment ei ole sätitud 1. jaanuarile, sündmusstatistilised kokkuvõtted hõlmavad aga tavapäraselt just kalendriaastat. Probleemist ülesaamiseks on kujunenud tavaks arvutada pigem loendusjärgne rahvaarv 1. jaanuari seisule kui sündmusstatistilised absoluutarvud loenduse poolt määratud ajavahemikule. Kui loenduse läbiviimisaeg on lähedal 1. jaanuarile (või 1. juulile toda standardit eelistava andmekorralduse puhul) ja iibenäitajad pole silmatorkavalt positiivsed või negatiivsed, võib loendusjärgset rahvaarvu kasutada ilma korrigeerimata. Nõnda on isegi soovitatav toimida, kui sellest johtuv mõneinimeseline vahe rahvaarvus jääb hinnanguliselt suurusjärgu võrra iibeveast väiksemaks, sest sedaviisi on välditud erineva rahvaarvu kasutamine loendus- ja sündmusstatistikas. Järvamaa arvestusliku rahvaarvu leidmisel ja käesolevas kogumikus esitamisel ongi just niimoodi toimitud.

Teiseks on arvestusliku rahvaarvu leidmisel tarvis huvi tunda, missuguse rahvastiku kohta täpselt isikusündmusi registreeritakse. See teadmine on vajalik, et võtta loendusandmestikust just sama definitsiooniga võimalikult paremas kooskõlas olev rahvaarv. Eelpool on selgitatud, et kogumikus hõlmatud ajavahemikul 1965-1990 on rahvastikusündmused (väheste eranditega) registreeritud antud piirkonna alalise rahvastiku kohta. Siiski tuleb tähele panna, et loendusjärgne alaline rahvastik pole päris sama mõiste: loendusel fikseeriti tegelik alaline rahvastik, rahvastikustatistika aga lähtub juriidilisest alalisest rahvastikust. Eesti oludes tuleb arvestusliku rahvaarvu leidmisel selle mittevastavusega paraku leppida.

Hoopis tõsisema vea arvestusliku rahvaarvu leidmisel tekitab alalise rahvastiku asemel mõne teise määratluse järgi fikseeritud loendusjärgse rahvaarvu kasutamine. Pikka aega, kuni 1979 aasta loenduseni, oligi NLiidu rahvastikustatistikas miskipärast nimetatud rollis kasutusel kohalolev ehk faktiline rahvastik. Seetõttu tuleb ülima ettevaatusega suhtuda tolleaegsetesse loendusvahemike rahvaarvudesse, eriti nende kooskasutamisel andmetega hilisema perioodi kohta, kui üldiseks arvutusalususeks oli juba võetud alaline rahvastik. Mõistetavalt laieneb ebakonsistentsus rahvaarvu kaudu mistahes demograafiliste suhtnäitajatele, seetõttu võib ebakorrektnel rahvaarv osutada heaks teenäitajaks teiste vigaste andmete avastamisel. Eesti statistikaväljaannetes on ette tulnud kohaloleva rahvastiku kasutamist arvestusalusena isegi pärast sellekohase praktika ametlikku kõrvaleheitmist. Käesoleva kogumiku sündmusstatistika toetub kogu hõlmatud perioodi ulatuses ühtselt loendusjärgsele alalisele rahvastikule.

Rahvastikusündmuste ebatäpsest registreerimisest, loendus- ja sündmusstatistika ebakonsistentsusest ja teistest samalaadsetest vigadest tingituna on vastavalt moonutatud ka iibenäitajad. Iibe ebatäpsus kandub omakorda kumulatiivselt arvestuslikku rahvaarvu, viimasest loendusaastast ajas edasi liikudes. Seetõttu ei lange uue loendusaasta arvestuslik ja loendusjärgne rahvaarv praktiliselt kunagi omavahel kokku. Peale loenduse toimumist on tavapraktikasse juurdunud nõ tagasikorrigeerivad arvutused, mille käigus rahvaarvu akumulatsioon viga silutakse, kaasates võimalikult palju asjakohast loendus- ja sündmusstatistilist informatsiooni.

Käesolevas kogumikus on esitatud Järvamaa korrigeeritud rahvaarvud 1965-1989, vaid 1990 aasta rahvaarv tuleb järgmise loenduse asetleidmise järel täpsustamisele. Eraldi on välja toodud *rahvaarvu korrigeerimismuutus*, mis omandab teatud mõttes rahvaarvu muutuskomponendi tähenduse. Oma olemuselt väljendab see näitarv rahvastiku arvestuse summaarviga: täiesti laitmatu rahvastikustatistika korral võrduks ju korrigeerimismuutus nulliga. Ühtlasi rõhutab see küllalt arusaadaval kujul ilmselget tarvidust loendus- ja sündmusstatistika kooskõla järele. Järvamaal on peamiselt rändearvestusvigade tõttu korrigeerimismuutuse suurusjärg igati tähelepanuväärne, kahjuks täiesti kõrvutatav teiste muutuskomponentide mõjuga rahvaarvule. Praktilisest vaatenurgast on üldistava käsitluse korral mõistlik korrigeerimismuutus pigem liita rändeiibe kui tema mõju arvestamata jätta.

Järva maakonna (eraldi ka linna- ja maarahvastiku) rahvaarvud on kahe loendusvahemiku 1970-1979 ja 1979-1989 kohta arvatud soovanuskoostise nihet arvestades. Viidatud lähenemisviis oli küll töömahukas, kuid võimaldas täielikult ära kasutada kogu rahvastikuinformatsiooni, mis maakonna tasandil nende ajavahemike kohta olemas oli. Rakendatud arvutusmetoodika kirjeldus on varem avaldatud [EKDK/EKMI 1994a; 1994b]. Maakonnatasandist väiksema haldusüksuse puhul pole vanusnihkel põhinevat korrigeerimismeetodit võimalik rakendada, sest käsitlusaluse ajavahemiku kohta puuduvad tarvilikud lähteandmed. Nii on Järvamaa linnade rahvaarvud ühtlusarvutatud mõneti lihtsama meetodi abil konsistentsena kõigi teiste Eesti haldusüksuste kohta. Nimetatud andmed sisalduvad Eesti Rahvastiku Andmepangas.

Vähegi pikema ajavahemiku puhul on mõistlik jälgida käsitlusaluse haldusüksuse *piirimuutusi*. Põhimõttelist laadi piirimuutuse korral tuleb rahvastikuarengu aegridade leidmisel rakendada just konkreetsele haldusüksusele sobivaimat lahendust, väiksema piirimuutuse puhul piisab asjaomase rahvaarvu muutuskomponendi leidmisest ja arvessevõtmisest. Ülevaade Järvamaa haldusüksustega 1965-1990 aset leidnud piirimuutustest on esitatud allpool, rahvastiku sündmusstatistilistes tabelites sisaldub ka vastav andmeveerg. Tuleb tähele panna, et haldusüksuste piirimuutused on alati üksteist tasakaalustavad: igale konkreetsele muutusele mingis haldusüksuses vastab samaväärne, kuid vastasmärgiline teises. Tasakaalustamata muutused maakonna kui terviku tasandil viitavad juba maakonnapiiri teisenemisele. Käesolevas kogumikus käsitletud ajavahemiku alguseks on ajalooline Järvamaa kokku/lahkuarvamistuhina juba põhiliselt üle elanud ning maakonna piir eelneva kahe kümnendi ahastamapaneva ajalooga võrreldes püsis suhteliselt stabiilsena, tehes läbi vaid kaks mõõdukat muutust, 1968 ja 1972 aastal, mõlemad Lääne-Virumaaga.

Kokkuvõttes erineb eelmise aasta arvestuslik rahvaarv järgmise aasta rahvaarvust koguiibe ning piiri- ja korrigeerimismuutuse summa võrra. Parema ülevaate saamiseks on ka rahvaarvu kogumuutus sündmusstatistilistes tabelites eraldi veeruna välja toodud.

2.1.3. Sündmus- ja iibekordajad

Sissejuhatuses pole ülearune veel kord meenutada, et rahvastikusündmuste absoluutnäitajate ja mitmesuguste kordajateks kutsutavate suhtnäitajate ühtlusarvutused on põhimõtteliselt erinevat laadi.

Reeglina ei kuulu rahvastikusündmuste arvud iga loendustükli järel korrigeerimisele. Erandkorras tuleb seda vahel teha suuremate piirimuutuste mõju kõrvaldamiseks, hoidmaks haldusüksuste rahvastikuandmestikku ajas võrreldavana. Harvem annavad korrigeerimiseks põhjust avastatud vead sündmusstatistikas. Õeldust ei tule muidugi järeltada sündmusstatistika äärmist korrektsust läbi aegade, eelkõige on põhjuseks suur töömaht, mis sedalaadi täpsustuse tegemiseks tuleb teha ka siis, kui viga tundub olevat tõenäone.

Eesti oludes pole rahvastikusündmuste piirkondlikku jaotusse tehtavad muutused tulevikus siiski välistatud, sel juhul puudutavad need ka käsitluselust ajavahemikku 1965-1990. Nimelt on arhiveeritud sünniaktidega eelmisel aastal alustatud tööd näidanud, et väiksemate territoriaalüksuste puhul on kokkulangevus omal ajal nõ ametlikuna publitseeritud sündinute arvu ja tegelikult registreeritud sündinute arvu vahel küllalt madal, kuigi absoluuthälbe seisukohalt pole lahknevused suured. Sellise olukorra - väikesed lahknevused enamiku haldusüksuste lõikes - on arvatavalt tinginud Statistikaameti omapärane tööpraktika. Nimelt prognoositi iga-aastase esmaskokkuvõtte kiire publitseerimise eesmärgil (tegelikult saatmiseks "kõrgemalseisvatele organitele" poolsalastatud ehk ametialase kasutamise staatuses) aasta jooksul registreeritud rahvastikusündmustele juurde käsitluseluse aasta lõpu poole eeldatavalt toimunud, kuid veel registreerimata sündmused. Näiteks aastalõpu sündide registreerimise seadusega lubatud tähtaeg veebruari alguses; hilinejad pikendasid seda veelgi. Tagantjärele tundub, et lõpliku aastakokkuvõtte koostamisel ei ole viimase kuu prognoosiandmete asendamist tegelikega eriti tõsiselt võetud. Toiming oli küll ette nähtud ja Eesti kogurahvastiku osas arvatavalt ka nii- või naasuguse täpsusega seda teostati, kuid üksikute linnade ja tollaste külanõukogude puhul ei utsitanud Moskva eriti tagant. Selle oletatava süsteemse vea kõrval on võimalikud muidugi mitmed juhuslikku laadi ebatäpsused, mis sündmuste suure arvu puhul ju ikka tekkima tikuvad.

Niisiis võib süsteemse vea ilmsiktuleku korral tõstatada Eesti piirkondliku rahvastikusündmuste arvu täpsustamise vajadus. Paraku eeldab sellise ülesande püstitamine aja- ja rahamahukat arhiivitööd ning põhjalikku analüüsi, mistõttu pole kindlasti lähiaja ettevõtmine. Sedalaadi erandolukorda kõrvale jättes ei kuulu rahvastikusündmuste arvud muutmisele, kõik sündmusstatistilised suhtarvud alluvad aga rahvusvahelise praktika kohaselt ümberarvutusele iga loendustükli järel. Põhjuseks on eespool selgitatud rahvaarvu ühtlusarvutus, mis rahvastikukoostise kõiki jaotusi puudutades käivitab korrigeerimisahela.

Loendustüklite kaupa teostatavad sündmusstatistika ühtlusarvutused, mis tagavad rahvastikuandmete ajalise võrreldavuse, on tavapärase statistikarutiini lahutamatu osa. Kui vastav korraldus on välja töötatud, ja mis peasi, sündmusstatistika hoitud kõnealust tarvidust arvestavalt, pole tegemist ei mainimisväärselt aega ega raha nõudva ülesandega. Paraku on Eestis lood teistmoodi, kokkuvõtvalt kolme asjaolu koosmõjul. Esiteks, Eesti Statistikaamet pole nõukogude perioodil süsteemseid ühtlusarvutusi teostanud, need tehti kohaliku lähteandmestiku põhjal Moskvast. Kogemuse puudumine on takistanud ametil seda tööloiku kuni tänaseni tavapärase statistikakorralduse osana käsitlemast. Teiseks, NLiidu Statistikaameti ühtlusarvutused teenisid eelkõige suurriigi vajadusi, avaldades Eesti andmetele negatiivset mõju kahel viisil. Standardsete võtete rakendamise tõttu jäi suur osa olemasolevast kohalikust teabest ühtlusarvutustes kasutamata ja seetõttu ei erine Eesti loendusjärgsete arvutuste täpsus enam kuigivõrd näiteks omaaegsetest Kesk-Aasia liiduvabariikidest, kuigi algandmete maht ja täpsus erinevad küllalt oluliselt. Moskvast hõlmati loendusjärgsete tagasiarvutustega peamiselt oblasti tasandil maa- ja linnarahvastiku lõikes, mis Eestile kohandatuna tähendas maakonna ja esmatasandi haldusüksuste väljajätmist arvutusprogrammist. Nõnda on Eesti Statistikas loendusvahemike 1970-1979 ja 1979-1989 kohta ühtlusarvutatud vaid kogu-, linna-, maa- ja Tallinna rahvastiku sündmusstatistika, seegi kohalikust vaatevinklist ebapiisava täpsusega. Teisisõnu pole rahvastikustatistika enam Eesti-siseselt võrreldav, sest kogurahvastiku uusarvud ei saagi haldusüksuste ümberarvutamata arvudega ühtida. Kolmandaks, ja ehk suurimaks probleemiks on sündmusstatistika hoidmine viisil, mis ei võimalda Statistikaametil ei praegu ega edaspidi loendusjärgseid ühtlusarvutusi rutiini osana teostada.

Eelöeldu püüab heita valgust käesolevas kogumikus esitatud sündmusstatistika tähendusele. Järvamaa kohta toodud näitarvud on ühtlusarvutatud nõnda, et nad koos järgnevais maakonnakogumikes esitatavate samalaadsete arvudega annavad konsistentse tulemuse Eesti kogurahvastiku suhtes. Olgu siinkohal veel kord rõhutatud, et kõrvale on jäetud kõik varem Moskva poolt teostatud ümberarvutused ning kogu Eesti rahvastikustatistika tervikuna on allutatud süsteemsele ühtlusarvutusprogrammile. Nii lähteandmed kui tulemused on arhiveeritud Eesti Rahvastiku Andmepangas.

Omaette probleem on muidugi maakonna ja selle territooriumil paiknevate haldusüksuste andmedetailsus. Ühtlusarvutused ei saa algandmete mahtu suurendada, võivad ainult parandada nende täpsust ja pakkuda asjakohasemat teisesnäitajate süsteemi. Nii sisaldavad Järvamaa sündmusstatistilised tabelid pea eranditult üldkordajaid, kuivõrd omaaegsetel tabulatsioonidel puudub rahvastikusündmuste vanusjaotus. Maahaldusüksuste, tollaste külanõukogude kohta pole isegi sündmuste koguarve, mistõttu maarahvastiku sündmusstatistika on esitatud koondina. Alates 1986 aastast oleks suhteliselt kerge vaevaga võinud läbi viia sündmusstatistika uustöötlust, sest individuaalandmed on elektroonilisel kujul säilinud. Käesoleva kogumiku seisukohalt oleks sellel tööl aga küsitav väärtus olnud, kuna rahvastikustatistika aegread ei oleks praktiliselt midagi võitnud.

Alljärgnevalt on toodud sündmusstatistiliste suhtnäitajate arvutuskeemid. Tegemist on küll kõige üldisemate näitarvudega, kuid isegi nende puhul on kogumikus hõlmatud ajavahemiku jooksul statistikaasutuste poolt rakendatud erinevaid lähenemisviise.

Suhtnäitajate tarvidus tuleneb asjaolust, et demograafiliste protsesside iseloomustamiseks ei piisa rahvastikusündmuste arvu teadmisest. Kuivõrd viimane sõltub paratamatult haldusüksuse rahvastiku suurusest, siis protsesside intensiivsuse käsitlemisel tuleb sündmuste arvud rahvaarvu suhtes ühismõõdustada. Rahvastikuteaduses toimub see traditsiooniliselt mitmesuguste kordajate arvutamise teel, kus sündmusi kajastav näitaja on lugejas, riskialust rahvastikku peegeldav näitarv aga nimetajas. Eelpool selgitatud andmepiirangute tõttu on käesolevas kogumikus esitatud peamiselt *rahvastikusündmuste üldkordajad*. Arvutuslikult on kõik üldkordajad (CR) leitud suhtarvuna, mille lugejas on aasta vältel toimunud rahvastikusündmuste koguarv (S_t) ja nimetajas aastakeskmise rahvaarv leituna sama aasta (P_t) ja järgmise aasta (P_{t+1}) rahvaarvude poolsummana. Kordajad on esitatud 1000 inimese kohta, st promillides:

$$CR = 1000 * S_t / (P_t + P_{t+1})/2$$

Kogumikku on lülitatud *sünnimuse, suremuse, abiellumuse, lahutumuse ja väljarände üldkordaja*. Rahvastikuprotsesse kirjeldavate üldkordajatega samal põhimõttel on arvutatud ka rahvaarvu muutuskordajad: *loomuliku iibe, rändeiibe, koguiibe ja rahvaarvu kogumuutuskordaja*, mille puhul rahvastikusündmuse arvu valemis asendab rahvaarvu vastav muutuskomponent. Siinkohal pole vahest ülearune juhtida tähelepanu üldkordaja kui näitajatüübi analüütilisele piiratusel. Rahvastikuprotsesside olemusliku vanussõltuvuse tõttu on üldkordaja tase, ajatrend ja heterogeensus protsessi intensiivsuse kõrval sõltuvuses ka rahvastiku vanuskoostisest. Lisainformatsioonita on nende kahe põhimõtteliselt erineva teguri mõju raske, kui üldse võimalik, eristada. Kuigi üldkordajad mõõdavad rahvastikuprotsessi intensiivsust halvasti, annavad nad samas integraalse ülevaate protsesside koondmõjust rahvastikumuutusele tervikuna. Samuti on just üldkordajate abil nende vähese andmenõudlikkuse tõttu võimalik konstrueerida pikemaajajate ja teostada mitmeplaaniisi piirkondlikke võrdlusi. Sellistena on üldkordajad siiani kasutusel ka kõige nõudlikemais rahvusvahelises demograafiakogumikes näiteks ÜRO ja Euroopa Nõukogu aastaraamatud [UN 1995; Council of Europe 1996].

Üldkordajate kõrval võimaldab olemasolev andmestik esitada veel *imikusuremuskordaja*. Tarvilikud andmed haldusüksuste kaupa on surmajuhtude koguarvule lisaks ainuerandina tabuleeritud ilmselt imikusuremuse suure sotsiaalse tähenduse tõttu. Suremusprotsessi seisukohalt on oluline, et imikusuremuskordaja abil mõõdetakse suremistõenäosuskõvera langusosa kõige mittelineaarsemat

vahemikku. Imikusuremuskordaja konkreetne arvutusviis sõltub olemasolevate algandmete detailsusest ning vahel ka näitaja abil tehtava analüüsi eesmärgist. Sarnaselt kordajate arvutamise põhimõttele on näitaja lugejas aasta jooksul asetleidnud imikusurmajuhtude arv (M_t^0), nimetajas aga keskmine imikueas laste arv. Suremistõenäosuse mittelineaarse languse tõttu esimesel eluaastal ei saa nimetajat arvutada vaadeldaval (B_t) ja sellele eelneval aastal sündinud laste arvu (B_{t-1}) poolsummana, vaid nende arvude kaalutud keskmisena, kus kaaludeks a ja b on vastavalt vaadeldaval ja eelmisel aastal sündinute osakaalud alla aasta vanuses surnute hulgas. Imikusuremuskordaja (IMR) väärtus väljendatakse promillides:

$$IMR = 1000 * M_t^0 / (a * B_{t-1} + b * B_t)$$

Kui imikusurmade puhul pole teada surnud laste sünniaasta, nagu see Eesti maakonna-andmestiku puhul üldiselt on, võib nimetajas kasutada tinglikke kaale (omaaegse kogemusliku traditsiooni kohaselt 1/3 eelmisel aastal sündinute ja 2/3 vaadeldaval aastal sündinute tarvis). Kuivõrd Eesti olutes on käsitlusaluse ajaperioodi kohta siiski teada surnud imikute sünniaastaline jaotus kogurahvastiku lõikes, siis haldusüksuste imikusuremuskordaja arvutamisel on eelistatud tingkaaludele Eestikeskmisi tegelikke kaale. Muidugi on nii viisi toimides sünniaasta kaal kõigi Järvamaa (nagu teistegi maakondade) haldusüksuste kohta ühe aasta ulatuses konstantne, kuigi ilmselt on need lisaks juhuslikele hälvetele ka piirkonniti süstemaatiliselt erinenud. Sellisest arvutusviisist tekivad vigad on eeldatavalt siiski väiksem kui tingkaalude kasutamise puhul. Järvamaa haldusüksuste väiksuse tõttu on neis iga-aastaselt registreeritud imikusurmade absoluutarv reeglina väike või koguni null. Sündmuste vähesusest on tingitud suure amplituudiga juhukõikumised, mis muudavad iga-aastase imikusuremuskordaja raskesti kasutatavaks. Juhuvõngete mõju vähendamiseks on kogumikus esitatav imikusuremuskordaja 5-aastase liikuvkeskmisega silutud. Tähele tuleb panna, et alates aastast 1989 liikuvkeskmine enam 5-aastast ajavahemikku ei haara.

2.2. Loendusstatistika

Kahe viimase aastasaja vältel on loendusest kujunenud rahvastikustatistilise andmestiku tähtsaim allikas. Loenduse kaudu kogutud teave erineb sündmusstatistikast mitmeti; kaks erijoont on seejuures põhimõttelist laadi. Esiteks hõlmab loendus kõiki antud territooriumil elavaid inimesi, sündmusstatistika aga puudutab vaid asjakohase rahvastikusündmusega seotud isikuid. Teiseks hõlmab sündmusstatistika alati teatud ajavahemikku, loendus aga huvitub olukorrast täpselt fikseeritud ajamomendil. Teisisõnu peatab loendus korraks aja pideva voolu ja jäädvustab rahvastikuseisundi ühe hetkepildina, kus loendusele eelnenud rahvastikusündmused on kajastatud mitte ühekaupa, vaid kumulatiivefektina. Rahvastikusündmuste poolt tekitatud muutused loendusaegses rahvastikuseisundis ilmnevad eriti selgesti, kui võrrelda tulemust eelmisest loendusest pärineva samalaadse pildiga. Erisustele vaatamata ei vastandu sündmus- ja loendusstatistika üksteisele, vastuoksas, nüüdisaegses rahvastikustatistikas eeldab üks komponent teise olemasolu. Eelpool näiteks on tagasikorrigeerimisarvutustega seoses selgitatud loenduse kui rahvastikuinventuuri tähendust, mis võimaldab loendusvahelisel perioodil akumuliseerunud sündmusstatistilised vead välja tuua ja ära parandada.

Loenduslaadsetel ettevõtmistel on pikk ajalugu. Maksimaksjate ja potentsiaalsete nekrutite arvu teadasaamiseks korraldati Hiinas, Egiptuses ja Mesopotaamias rahvastiku ülestähendusi veel enne, kui Euroopa kultuurrahvad välja kujunesid. Vanas Kreekas ja Roomas olid rahvastiku üleskirjutused juba üsna regulaarse iseloomuga. Tollased ettevõtmised hälbisid siiski mitme olulise nõude osas kaasaja loendusest, mistõttu loendusajalugu arvestatakse hoopis hilisemast ajast. Kaasaja nõuetele vastavate loenduste algus langeb XIX sajandi esimesse poole (USA ja Kanadas XVIII sajandi lõppu). Üks riik teise järel alustas tol ajal perioodiliselt läbiviidavaid rahvaloendusi, mille põhimõtted on püsivad enam-vähem muutumatutena tänini. Teise maailmasõja järgsel perioodil on tehtud tõhusat tööd loendusprogrammi rahvusvaheliseks ühtlustamiseks, seda eelkõige ÜRO Statistikaameti juhtimisel. Samuti on välja töötatud üksikasjalikud

juhtnõõrid enamiku asjaolude kohta, mida kaasaegse rahvaloenduse läbiviimisel tuleb jälgida. Sellised põhinõuded nagu loenduse üldisus, üheaegsus, perioodilisus ja isikulisus tunduvad olevat asjaomase valdkonna aabitsatõed, kuid juhul, kui kits on kärneriks hakanud, võib alati probleeme tekkida.

Eesti alal on toimunud üheksa kaasaja loenduskiiteeriumidele vastavat rahvaloendust. Esimesele neist 1881 aastal, mis hõlmas nn Balti provintse, oli eelnenud Liivimaa linnade loendus 1863 aastal ning Eestimaa kubermangu linnade loendus 1871 aastal. Järgmine ettevõtmine oli üle-Venemaaline rahvaloendus 1897 aastal (jäi ka ainukeseks Vene Impeeriumis). Eesti Vabariigis viis Statistika Keskbüroo läbi kolm loendust. Paar aastat peale Vabadussõja lõppu (1922) läbiviidud loenduse peaesmärgiks oli saada vajalik informatsioon Eesti ühiskonna korraldamiseks ja mitme esmatarviliku reformi läbiviimiseks. Tolle loenduse materjalid leidsid seniajani täiuslikema läbitöötuse, eelkõige tuleb märkida valdade ja linnade andmevajaduste rahuldamist, sest infopuudus omavalitsuste tasandil oli suur. 1934 aastal läbi viidud II Eesti rahvaloendus on jäänud senimaani korrektseimaks, kahjuks hävis suur osa alg- ja töötlusandmeid sõjakeerises. Esimese nõukogude okupatsiooni (juuni 1940 - september 1941) mõju Eesti ühiskonnale oli sedavõrd suur, et taastatud Eesti Statistika esimeseks sammuks oli rahvaloenduse läbiviimine. Ettevalmistustega saadi hakkama kahe kuu jooksul ning loendus toimus, kuigi lühendatud küsimustikuga 1. detsembril 1941. Vastuolude tõttu Saksa okupatsioonivõimudega õnnestus andmeid avaldada äärmiselt napilt, sovetiajal püüti see loendus aga hoopis maha vaikida. Nõukogude perioodil leidis Eesti alal aset neli loendust: 1959, 1970, 1979 ja 1989.

Tuleb märkida, et rahvastikustatistika kolmest peamisest andmeallikast jälgisid rahvusvahelisi soovitusi kõige suuremal määral just rahvaloendused, mistõttu loendusstatistika moodustab parima olemasoleva andmestiku Eesti rahvastiku ja eluaseme kohta nõukogude perioodil. Muu hulgas oli loendus ainus andmekogum NLiidus, kus isik fikseeriti tema tegeliku elukoha, mitte sissekirjutuse järgi. Nimetatud asjaolu tõttu on näiteks viimase loenduse (1989) andmepank seniajani asendamatu vastloodud riigiuuringute süsteemi korraldamisel, sest kujutab endast sisuliselt ainukest ülemaalist valimialust. Loendusest möödunud pikale ajale vaatamata on andmepank osutunud küllalt täpseks. Käesolevas Järvamaa kogumikus kajastatud sõjajärgsed loendused moodustasid osa vastavast üleliidulisest ettevõtmisest, mille metodoloogilist ettevalmistust ja läbiviimist juhtis NLiidu Statistikaamet Moskvas. Heameel on asjaolust, et aja jooksul uute küsimustega veidi täienenud loendusprogramm on põhitunnuste osas säilitanud võrreldavuse kogu käsitletaval ajavahemikul. Alljärgnevalt on lühidalt esitatud peamised erinevused loendusprogrammides, mis käesoleva kogumiku seisukohalt aitab selgitada, miks 1989 aasta loendustabelite täiskogumi kõrval on varasemate loenduste andmestik mahult väiksem.

1959 aasta loenduse kriitiline moment oli 15. jaanuaril ning loendusprogramm koosnes viieteistkümnest küsimusest: isiku perekonnasisene identifitseerimine (suhe perekonnapeasse), ajutise äraoleku kestus (ajutiselt äraolnu), alaline elukoht (ajutiselt kohalolnu), sugu, vanus, perekonnaseis, rahvus, emakeel, kodakondsus, haridus, õppeasutus (õppur), töökoht, amet, elatusallikas ning sotsiaalkiht. Järgmisel, 1970 loendusel (kriitiline moment samuti 15. jaanuar) oli loendusprogramm jagatud kaheks: kõikselt esitati 11 põhiprogrammi küsimust, valikuliselt igas neljandas eluruumis elanud isikutele veel 7 lisaprogrammi küsimust. Põhiküsimustiku hulka kuulusid isiku perekonnasisene identifitseerimine (suhe perekonnapeasse), ajutise äraoleku põhjus ja kestus (ajutiselt äraolnu), alaline elukoht ja sealt eemalviibimise kestus (ajutiselt kohalolnu), sugu, vanus, perekonnaseis, rahvus, emakeel ning teine keel, haridus, õppeasutuse tüüp (õppur) ning elatusallikas. Valikküsimustikuga koguti teavet töökohta, ameti (pensionäri viimase ameti), loendusele eelnenud aasta töötamiskestuse ja -viisi (mittehõivat), sotsiaalkihi, paiksuse, eelneva elukoha ning elukohavahetuse põhjuse kohta. Lisaks sellele oli kasutusel omaette küsitlusleht kodumajapidamises või isiklikus abimajapidamises hõivatud tööealise rahvastiku ühiskondliku rakendamisvõimaluse selgitamiseks, suuremates linnades koguti loenduse käigus teavet veel rahvastiku pendelrände kohta.

Ka 1979 aasta loendusprogramm (kriitiline moment 17. jaanuar) sisaldas 11 põhiküsimust ja oli oma sisult eelnevaga küllalt sarnane. 25-protsendilise valikloenduse viie küsimusega koguti teavet töökohta, ameti,

sotsiaalkihi, paiksuse (viimases elukohas elatud aeg) ning sündinud laste arvu kohta (täisealised naised). Ka 1979 aastal oli kasutusel eraldi küsitlusleht kodumajapidamises või isiklikus abimajapidamises hõivatud tööeas isikutele. 1989 rahvaloenduse põhiprogramm (kriitiline moment 12. jaanuar) oli eelmisega võrreldes täienenud kahe isikuküsimusega, nimelt sünnikoha ning omandatud kutsehariduse kohta, väiksemaid täiendusi oli ka küsimuste sõnastuses ja detailsuses. Esmakordselt sõjajärgsel perioodil viidi koos rahvaloendusega läbi ka eluasemeloendus, mille programm hõlmas seitset küsimust hoone ehitusperioodi, ehitusmaterjali, eluasemetüübi, elamispinna mugavusastme, tubade arvu ning üld- ja elamispinna suuruse kohta. Kolmandat korda järjest sisaldas loendusprogramm ka ennast õigustanud 25-protsendilist valikprogrammi, mis sisaldas eelmise loendusega võrreldes veidi täiendatud viit küsimust töökohta, ameti, sotsiaalkihi, paiksuse (viimases elukohas elatud ajale lisaks küsiti ka eelmise elukoha tüüpi) ning sündinud (lisaks ka neist loendushetkel elus olevate) laste arvu kohta. Üksikasjalikuma teabe sõjajärgsete loenduste andmesüst ning teostusprotseduuridest leiab asjahuuline iga loenduse ettevalmistuse käigus koostatud tehnilisest dokumentatsioonist.

Järgnevalt on toodud selgitusi käesoleva kogumiku loendusstatistilistes tabelites kasutatud põhimõistete kohta. Määratluste sarnasuse tõttu kõigi tabelite osas järgib tekst eelkõige loendustabelite täiskogumi (1989 aasta loendus) esitusjärjekorda, viited üksikloendustele on tehtud vaid oluliste definitsioonierisuste puhul.

Loendusjärgse rahvaarvu kasutamine statistikakogumikes ja veelgi enam teist laadi publikatsioonides on mõiste arusaadavusele vaatamata, või just sellest johtuva hoolimatuse tõttu, tekitanud parasjagu segadust. See on äratanud tähelepanu ka rahvusvahelises erialakirjanduses, kus on ilmunud terveid artikleid ainuüksi selgitamiseks loendusjärgse rahvaarvu mõistet [Anderson, Silver 1985]. Nimelt on kõikidel sõjajärgsetel loendustel rahvaarv määratletud sõltuvalt isiku seosest asukohaterritooriumiga kaheselt, nii kohaloleva kui alalise rahvastiku järgi. Teiseks on siinkohal sobilik veel kord rõhutada loendusjärgse ja arvestusliku rahvaarvu erinevust, millekohane pikem selgitus sisaldub sündmusstatistikale pühendatud osas.

Kohaloleva rahvastiku hulka on arvatud käsitlusaluse piirkonna alalised elanikud, kes viibisid loendushetkel oma elukohas, ning antud paikkonnas *ajutiselt kohalolnud* isikud. Reeglipäraselt ei arvatud kohaloleva rahvastiku hulka oma alalisest elukohast loendushetkel väljaspool vastava haldusüksuse territooriumi ajutiselt viibinud elanikku. Täiendavalt loeti ajutiselt äraolevaks ka haiglas, sanatooriumis, puhkekodus (va ühe- või kahepäevaselt), sünnitusmajas viibinud, internaatkoolis õppinud, kordusõppustele kutsutud, eeluurimisel või kuni 30-päevase arestiga karistatud isik, sõltumata asjaolust, kas eelpool esitatud loendile vastav asutus paiknes elukohajärgse või mõne teise haldusüksuse territooriumil. *Ajutiselt äraolnuna* arvati kõnesolev isik kohaloleva rahvastiku hulka paigas, kus ta loendushetkel tegelikult viibis. Erandina ei loetud siiski ajutiselt äraolevaks isikut, kes loendushetkel asus mujal seoses öötöö või teenistuskohustuste täitmise, viibis kriitilisel momendil kohalikus (ka linnalähedases) ühiskondlikus transpordis (rongis, laevas ja bussis), ööpäevases lasteaias või -sõimes, oli sõitnud välismaale või viibis teel ega peatunud kohtades, kus teda oleks saanud loendada.

Alalise rahvastiku hulka arvati kõik isikud, kes elasid alaliselt antud haldusüksuse territooriumil sõltumata juriidilisest sissekirjutusest või õigusest elamispinnale. Loendushetkel alalisest elukohast äraolnud isik loeti alalise elanikkonna hulka juhul, kui tema äraoleku kestus ei ületanud kuut kuud. Lisaks arvati alalise elanikkonna hulka elukohavahetaja, kes oli oma elukohast küll lahkunud, kuid polnud uude elukohta veel jõudnud, samuti isik, kes oma alalist elukohta nimetada ei osanud. Mõistetavalt ei arvatud alalise rahvastiku hulka loendushetkel paikkonnas ajutiselt viibinud isikut. Tuleb tähele panna, et karistusallused kinnipidamiskohtades loendati ja arvestati karistusalluse paiknemise järgi, eeluurimisel ja halduskorras karistatud isikud aga nende alalise elukoha järgi. Nõukogude armee haldusterritooriumil elanud ohvitserid, üleajateenijad ja nende pereliikmed loendati sõjaväeloendusjaoskondades; nende loenduslehed kuulusid juhendi kohaselt lisamisele väeosa paiknemisjärgse haldusüksuse alalisele rahvastikule, kuid pole teada, kas niimoodi ka toimiti. Ajateenijaid loendati samuti väeosades, kuid arvestati ajateenistusele eelnenud elukoha järgi. Viimasel loendusel koondati nende loenduslehed NLiidu

Statistikaametisse ning jaotati vabariikide vahel vastavalt ajateenistusele eelnenud elukohale; Eestisse saabunud loenduslehed jaotati haldusüksuste vahel proportsionaalselt meesrahvastiku arvule. Varasematel kordadel võis see protseduur olla erinev, kuid Eestis kättesaadavate materjalide põhjal pole võimalik hinnata sellest johtuvat loendusandmete erinevust.

Andmekasutuse seisukohalt väärib rõhutamist asjaolu, et kuigi kõigil loendustel fikseeriti nii alaline kui kohalolev rahvastik, on andmetöötlusel neid erinevalt kasutatud. 1959 ja 1970 aastal võeti tabulatsioonide aluseks kohalolev, 1979 ja 1989 aasta loendustel aga alaline rahvastik. Nii summeeruvad varasemate loenduste puhul käesoleva kogumiku arvtabelites esitatud rahvastikujaotused kohaloleva rahvastiku arvuga, hilisemate loenduste puhul on samalaadne seos aga alalise rahvastikuga.

Perekonnaseisu järgi on rahvastik kahel viimasel loendusel jaotatud nelja rühma. *Abielus* olevana on käsitletud nii registreeritud kui vabaabielus olevat isikut, neid seisundeid omavahel kahjuks eristamata. *Vallaliste* hulka on arvatud ainult selline isik, kes pole mitte kunagi olnud ei registreeritud ega vabaabielus. *Lesena* on arvestatud abielus olnut, kelle abielu on lõppenud abikaasa surmaga, ning kes pole uuesti abiellunud. *Lahus(olevate)* rühm sisaldab juriidiliselt *lahutatute* kõrval ka neid mehi-naisi, kelle kooselu on tegelikult lõppenud, kuigi lahutus vormistamata; samasse on arvatud ka isikud, kelle vabaabielu lõppes lahkuminekuga. 1959 ja 1970 aasta loendusel oli kasutusel lihtsustatud perekonnaseisuliigitus, mis eristas üksnes *abielus* ja *mitteabielus* rahvastikku.

Rahvastiku jaotus *hariduse* järgi põhineb loendushetkeks saavutatud kõrgemal lõpetatud haridustasemel, mille kaudu eristatakse viit rahvastikurühma. *Kõrgharidusega* on isik, kes on lõpetanud kõrgema õppeasutuse, *keskeriharidusega* vastavalt tehnikumi või mõne muu keskeriõppeasutuse lõpetanu. *Keskharidusega* rühma on koondatud keskkooli või keskhariidust andva kutseõppeasutuse lõpetanud, samuti lõpetamata kõrgharidust omavad isikud. *Algharidusega* on vastavalt kõik need isikud, kelle haridus piirdub põhi- või algkooliga. Isik, kes pole ka madalaimat kooliastet läbinud, on *alghariduseta*.

Põlisus mõõdab inimese ja tema sotsiaalgeograafilise elukeskkonna vahelist seost. Tavaliselt rakendatakse põlisuse mõistet tervikliku sotsiaalkultuurilise asustussüsteemi mastaabis, mitte näiteks koduküla/-linna või üksiku maakonna ulatuses. Ajaliselt loetakse rahvastikuteaduses põliseks isikut, kes on elanud vähemalt kolm põlve ühes ja samas sotsiaalgeograafilises piirkonnas. Reeglipäraselt sisaldab loendusandmestik teavet iga isiku sünnikoha kohta, mis käesolevas kogumikus on olnud *riigisündinute* ning *välissündinute* eristamise aluseks. Andmete kasutamisel tuleb tähele panna, et riigisündinute hulka kuulub ka sisserännanute teine põlvkond, mistõttu antud rahvastikuosa pole samane põlisrahvastikuga. Eesti oludes on põlisustunnus äärmiselt tähtis sotsiaalne indikaator, mis nüüdisrahvastiku kahte peamist kogukonda välja tuues, peegeldab demograafilise ülemineku algusaega tagasiulatuvat omapära ja nõ ajanihet rahvastikurühmade demograafilises ja sotsiaalses arengus. Järgneva 40-50 aasta vältel kipub Eestimaa areng üldse sõltuma välissündinute pretsedenditult kõrgest osakaalust johtuva probleemipuntra lahtiharutamisest. Asjalikke lahendusi on siin niigi keeruline leida, kuid lisategurina on raskendavaks või koguni lahendusi välistavaks asjaoluks põlisus- ja rahvusprobleemi küllalt sagedane segiajamine. Siiani pole ka Statistikaamet loobunud nõukogudeaegsest põlisustunnuse eiramispraktikast ega rakenda seda rahvastikuandmete esitamisel.

Rahvastiku *paiksus* mõõdab isiku elamiskestust ühes ja samas kohas või kitsamalt piiritletud territooriumil. Eesti seisukohalt ebarahuldava loendusjuhendi tõttu on vähimaks paiksusüksuseks loetud omaette linn/alev või ühe maakonna maa-asulad kokku. Niisiis jaguneb Järvamaa kolmeks paiksusüksuseks: kaks maakonna linna eraldi ja maa-asulad koos. Käesolevas kogumikus on rahvastik paiksustunnuse alusel liigitatud kolme rühma. *Sünnipaikne* rahvastik on elanud ühe ja sama paiksusüksuse territooriumil sünnist alates ilma kuuekuuliste või pikemate vaheaegadeta. Tuleb tähele panna, et piirimuutuste, ajateenistuse ja välismaal viibimisega seotud elukohavahetusi ei ole loendusel paiksuskatkestuseks arvatud. *Põlvkonnapaikseks* on arvestatud seda osa mittesünnipaiksest rahvastikust, kelle elamiskestus loendusjärgses paiksusüksuses ulatub vähemalt 25 aastani. Väheema elamiskestusega rahvastikku on käsitletud *lühipaiksena*. Viimase kahe

rühma eristamisel tuleb ilmsiks, et rahvastiku paiksustunnus on mõneti sõltuvuses isiku vanusest, sest põlvkonnapaiksete hulka ei saa 25 eluaastast nooremad inimesed kuidagi sattuda.

Rahvus peegeldab etno-kultuurilist kuuluvust, mistõttu vastav isikutunnus määratakse sagedasti mitme asjakohase üksiktunnuse kooskõpsilise kaudu. Sobiva näitena võib viidata Euroopa Nõukogu Rahvastikukomitee lähenemisviisile, mis rahvuse väljatoomisel rakendab viit üksiktunnust: enesemääratlust, keelt, sünnimaad(paika), religiooni ja kodakondsust. Loendusstatistilise andmestiku puhul mõeldakse rahvuse all aga tavapäraselt just üksiktunnust, nimelt rahvuse enesemääratlust mida arvestatakse ka käesolevas kogumikus. Niisiis on rahvusstatistika võrdluste puhul alati mõistlik eelnevalt selgitada, kas tegemist on üksik- või koondtunnusega. Loendusel määratlesid täiskasvanud isikud oma rahvuskuuluvuse ise juriidilistest paberitest sõltumata, laste rahvus jäi loendusreeglite kohaselt nende vanemate otsustada. Arvtabelites on rahvustunnus leidnud rakendust kahel viisil. Esiteks on selle tunnuse abil eristatud rahvastiku kahte rühma, *eestlasi* ja *mitte-eestlasi*. Teiseks on üldarvuna ära toodud kõik Järvamaa vähemalt ühe isiku poolt esindatud rahvusrühmad.

Sarnaselt rahvusele tugineb loendusstatistikas ka *emakeel* täiskasvanu enesemääratlusele, jättes alaealiste laste emakeele nende vanemate määrata. Otsustusraskuste puhul andis rahvaloendaja juhendikohast nõu arvata emakeeleks kõige paremini osatav või perekonnas tavaliselt kõneldav keel. Arvtabelites on emakeele- ja rahvustunnust kombineerides eristatud kuut rahvastikurühma: *eesti emakeelega eestlasi*, *eesti emakeelega mitte-eestlasi*, *vene emakeelega venelasi*, *vene emakeelega mitte-venelasi*, *muu emakeelega isikuid*, kelle keel on *rahvusega sama* ning *muu emakeelega isikuid*, kelle keel ja rahvus üksteisest erinevad.

Kogumiku loendusstatistiline arvtabel *eesti keele oskuse* kohta kombineerib teavet emakeele ja teise keele kohta. Teise keelena kuulus loendusel kirjapanemisele nn NLiidu rahvaste keel, mida isik emakeele kõrval vabalt valdas. Kui isik oskas emakeele kõrval mitut keelt, pandi kirja see keel, mida ta kõige paremini valdas, sest kolmanda ja enama keele oskust ei registreeritud. Nõnda on keeleoskus loendusel muidugi alaregistreeritud, hoopis on fikseerimata tollase arusaama kohane võõrkeeleoskus, mis käesoleva kogumiku kontekstis küll õnneks kasuks tuleb. Sõltuvalt vastaja rahvusest on tabelites eristatud eesti keele oskust *emakeelena*, *teise keelena eestlastel* ning *teise keelena mitte-eestlastel*.

Laste arvu küsiti loendusel 16 aastastelt ja vanematelt naistelt, erandkorras ka noorematel, kui nad olid juba ema seisuses. Registreeritud on elussündinud laste koguarv sõltumata sellest, kas lapsed olid loendusmomendil elus või mitte ja sellest, kas nad elasid emaga koos või eraldi. Täiendavalt küsiti ka nende elussündinud laste arvu, kes olid loendushetkel elus, kuid sellekohane teave pole käesolevas kogumikus kajastatud.

Rahvastiku *põhitegevuse* määratlus tugineb haridushõive ning sissetulekuallika küsimustele, mille abil kogurahvastik on jaotatud seitsmesse üksteist välistavasse rühma. *Koolieelikuna* on käsitletud vastavas eas last, kes kusagil ei õppinud. (*Üliõpilasena* on arvestatud laps või täiskasvanu, kes põhitegevusena õppis. *Töötavaks* on loetud isikut, kelle peamine sissetulek pärines töötamisest asutuses, ettevõttes, majandis, kooperatiivis, eraisiku teenistuses või isiklikus abimajapidamises. Kuivõrd töötavana leidis loendusel käsitlemist ka kuni 18-kuulisel osaliselt tasustataval lapsehoolduspuhkusel viibinud ema, loendushetkel mittetöötanud hooajatööline ning kohavahetaja, teeb sedalaadi käsitusviis töötamise mõiste küllalt lähedaseks tavategevuse mõistele. Töötava hulka on arvatud ka isik, kes oli sissetulekuallikana märkinud üheaegselt nii töötamise kui mõne mittetöise tuluallika. Ülejäänud rahvastik jaotub kolme rühma. *Pensionäride* hulka on arvatud vanus-, invaliidsus-, toitjakaotuspensioni ja igakuist riiklikku toetust saavad isikud. *Riigi ülapeetavana* on arvestatud lastekodu mitteõpilasest kasvandikud ning vanuri- ja invaliidikodu elanikud. *Isiku ülalpeetava* rühma on lülitatud kooliealised ja vanemad isikud, kes ei töötanud, õppinud ega omanud ka iseseisvat sissetulekuallikat ning asusid sugulaste või teiste isikute ülalpidamisel.

Tööala sätestab isiku tööjärgse ettevõtte või asutuse tegevusala, *amet* aga töö konkreetse iseloomu. Mitme töökohaga isiku puhul on tööala ja ameti määramisel lähtutud põhitööst. Viimase loenduse osas on tabelites tööala ja ametit iseloomustav andmestik esitatud kahel viisil: algupärase nõukogude loendusklassifikatsiooni järgi ning ümberkodeerituna rahvusvahelise klassifikaatori kohaselt (ISIC 3rd revision, ISCO-68). Üksikasjalik teave teisendusprotseduuride kohta on esitatud 1989 aasta loendusandmete uuskirjelduses [Puur 1994].

Eluasemetüüp iseloomustab hoonet, kus isik alaliselt elab. *Pereelamuna* on arvestatud korteriteks jaotamata maja, milles elas ainult üks leibkond. Kui samalaadses majas elas mitu leibkonda, on eluasemetüübina arvestatud *osa pereelamust*. Samal põhimõttel on eristatud tüüpe *omaette korter* ning *osa korterist*. *Ühiselamuna* on õppeasutuse ning ettevõtte ühiselamu kõrval käsitletud ka vanadekodu ning teisi hooldeasutusi. *Muu eluaseme* hulka on liigitatud eraisikutelt üüritud pinnad, vagun- ning teised mittetavapärased elamud.

Toana on loendusel käsitletud aastaringseks elamiseks sobivat ruumi (elutuba), mis on teistest tubadest või muudest ruumidest vaheseintega eraldatud. Rakendatud määratluse kohaselt ei kuulunud tubade hulka köök, eesruum, koridor, vannituba, sahvri ja muu sedalaadi abiruum. Küll aga on leibkonna käsutuses olevate tubade hulka arvestatud ajutiselt teistele väljaüüritud toad. Kogumiku arvtabelites on tubade arv suhtestatud seal elavate inimeste arvuga, mille alusel on eristatud kuut tihelioleku astmelt erinevat rahvastikurühma: *kuni 0.50, 0.50-0.75, 0.75-1.0, 1.0-1.5, 1.5-2.0 ning 2.0+ tuba isiku kohta*. Tuleb tähele panna, et loendusreeglite kohaselt koguti tubade arvu kohta teavet vaid pereelamus, korteris ning ühiselamus elavatel leibkondadel ja üksikisikutel; allüürnike ning mittetavapärases eluruumis elanud isikute kohta sellekohane info puudub. Tihelioleku astet on kasutatud ka teistmoodi liigituse tarvis, selgitamiseks elamistingimuste erinevust leibkonnasuurusest sõltavana. Arenenud riikides loetakse normikohaseks eluruumi asustustihedust, kus elutubade arv ületab elanike arvu vähemalt ühe võrra. Talutavaks peetakse olukorda, mil elanike ja tubade arv on võrdsed. Kui elanike arv tubade arvu ületab, on tegemist kõrge tihelioleku või üleasustusega. Kogumiku arvtabelites on tiheliolekut käsitletud eraldi *ühe-, kahe-, kolme-, nelja- ning viie- ja enamaliikmelises leibkonnas* elava rahvastiku kohta. Igast leibkonna suurusrühmast on esitatud omaette tabelisari, kus vastav leibkonnarühm on jaotatud eluaseme tubade arvu järgi, alates ühetoalisest korterist/elamust ja lõpetades eluasemega, mille tubade arv ületab ühe võrra seal elavate isikute arvu.

Eluaseme *üldpind* iseloomustab eluruumi kogupindala koos köögi, eesruumi, koridori, vannitoa, sahvri ja teiste abiruumidega. Ühiselamu üldpind sisaldab ka proportsionaalset osa ühiskasutuses olevate abiruumide pinnast. Samas ei kuulu üldpinna hulka trepi- ja eeskoja, küttekolde, mittekoetava ruumi, eraldiasuva suveköögi, sauna, kuuri jms ruumi pind. *Elamispind* on määratud üksnes elutubade pindalaga, jättes teised ruumid kõrvale. Tabelites on rahvastik vastavalt ühe isiku kohta tuleva üld- ja elamispinna suurusel jaotatud kuude rühma: *kuni 10, 10-19, 20-29, 30-39, 40-49 ning 50+ ruutmeetrit isiku kohta*. Nagu tubade arvu puhul, nii sisaldab ka üld- ja elamispind ajutiselt väljaüüritud tubade pinda. Käsitletavad andmed hõlmavad pereelamus, korteris ja ühiselamus elavat rahvastikku.

Eluasememugavustest on loendusel registreeritud elektrivarustuse, kanalisatsiooni, veevärgi, keskkütte, sooja vee, vanni või dushi, gaasi ja elektripliidi olemasolu. Kogumiku arvtabelites on mugavusastme järgi eristatud nelja tüüpi eluaset. *Mugavus(t)ega* eluasemena on käsitletud vähemalt ühe ülalnimetatud mugavuselemendiga varustatud eluaset, *mugavusteta* eluasemena aga sellist, kus kõik eelloetletu puudub. Nende kahe äärmuse kõrval on eraldi välja toodud *kanalisatsiooni* ja *veevärgi* ning *keskkütte* ja *sooja veega* varustatud eluasemed. Nagu eluaseme suuruse puhul, nii iseloomustavad ka eluasememugavused üksnes pereelamus, korteris ja ühiselamus elavat rahvastikuosa.

3. ANDMEESITUS

Esituslaadi poolest eelistab käesolev kogumik absoluutarve suhtnäitajatele, erandiks on vaid sündmusstatistiliste kordajate aegread. Selline esitusviis jätab kasutajale suure vabaduse publitseeritud andmestiku põhjal ise mitmesuguseid arvutusi teha, pahupooleks on tabelite väiksem ülevaatlikkus. Nõnda soosib kogumiku esituslaad rahvastikualaste analüütiliste võimete ja oskuste proovilepanekut, laisema kasutaja tarvis on koostatud sadakond Järvamaa rahvastikuarengut üldistavat joonist.

Valdavalt kätkeb kogumiku andmestik ajaperioodi 1965-1990, hõlmates tervikuna kaks loendusvahemikku 1970-1979 ja 1979-1989 ja kolmandast 1959-1970 poole. Selline esiotsa kummalisevõitu ajavahemik on tingitud kahe asjaolu kokkusattumisest. Esiteks, sovetiaegses andmekorralduses ei tuntud statistilise territoriaalüksuse mõistet ning selle asemel, et koguda järjepidevalt andmed võrreldavate regioonide kaupa, peeti statistilist arvestust haldusüksuste kohta. Teiseks, 1940 aastate lõpust harrastati ülisagedasi administratiivpiiride muutmisi, mis tegi hetkehaldusjaotusega seotud statistika ajas võrreldamatuks; alles 1960 aastate keskpaigast jäid vähemalt maakonnapiirid enam-vähem püsivaks. Nimetatud kahe asjaolu tõttu jagunevad sõjajärgse rahvastikustatistika ühtlusarvutused nõ tehnilisest küljest kahte etappi. Esimene etapp läheb ajas tagasi 1965 aastani ja saab korrastustööde alusena arvestada omaaegseid absoluutarvulisi statistilisi kokkuvõtteid. Teine etapp hõlmab piirisegaduste perioodi ja jõuab tagasi 1941 aasta loendusandmestikuni. Sellel etapil pole olemasolevatest statistilistest kokkuvõtetest eriti kasu, kuivõrd enamikku haldusüksusi tollastes piirides polnud ei varem ega hiljem, ning pidevate piirimuutustega kaasnenud rahvastiku ümberpaigutused ühest haldusüksusest teise on fikseeritud, kui üldse, siis ebapiisava täpsuse ja detailsusega.

Loetletud asjaolude sunnil saavad ajajärgu 1941-1965 rahvastikustatistilised ühtlusarvutused oma põhiosas toetuda individuaalandmete uustötlusele. Arusaadavalt pole tollane info töövalmis elektroonilisel kujul, mis tähendab pikaajalist arhiivitööd ühtlusarvutuste sissejuhatava ettevõtmisena. Kokkuvõttes oli ja on Eesti Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programm dilemma ees: nihutada kogu sõjajärgset perioodi hõlmavate tulemuste publitseerimine küllaltki kaugesse ja ebakindlasse tulevikku või avaldada esimese etapi tulemused perioodi 1965-1990 hõlmavana eraldi. Otsus teise võimaluse kasuks johtus eelkõige omavalitsuste infovajadusest. Siiski, kogumikus käsitletud ajavahemik hõlmab põlvkonnapiikust perioodi, mis võimaldab rahvastikuarengu kohta üht-teist järeldada ning lubab kogumikus esitatud materjali teatud mõttes iseseisva tervikuna käsitleda. Samuti pole tähtsusetu, et olemasolev tasub ainuüksi oma küllalt suure mahu tõttu kättesaadavaks tegemist. Pealegi puudutab see periood meie lähiminevikku ning on sellisena praktiliste küsimuste lahendamisel olulisemgi kui varasemate perioodide arengutrendid. Iseasi muidugi, et 78-aastaselt Eesti Vabariigil oleks sobilik omada ülevaadet oma rahvast vähemalt sama pikaajaliselt, millise printsiibi puhul hetkepraktilisel väärtusel on kasin sõnaõigus.

Samuti olgu tähendatud, et käsitletava ajavahemiku lõpp-punkti määras eelkõige rahvastikustatistiline asjaolu. Nimelt allub iga rahvaloenduse järel loendusvaheline andmestik rutiinsele tagasiarvutusele. Seetõttu täpsustuvad kõik rahvastikustatistilised näitarvud alates 1989 aastast, kui uue loenduse järel nimetatud arvutused teostatakse. Kogumiku koostajaile tundus mõistlik sedasorti hiljem täpsustamisele kuuluvaid andmeid kordapandud andmestikuga mitte ühendada. Pealegi on karta, et nüüdis-Eesti rahvastikustatistika täpsustused tulevad üsna suured, sest uuema andmestiku usaldusväärsus on kiiresti kahanenud. Teise kandi pealt vaadatuna on uuemad arvandmed tänaste publikatsioonide vahendusel küllalt kättesaadavad. Kõik need üksteist täiendavad tegurid rääkisid selle kasuks, et viimaste aastate rahvastikuandmed kogumikku lülitamata jätta. Siiski on nõ ümmarguse aastaarvu printsiibi kohaselt käsitletavat ajavahemikku lõpetavaks võetud aasta 1990. Elektroonilisel jooniskomplektil, kus arvandmete täpsus on vähem oluline, on aegridu pikendatud tänapäevani.

Haldusüksuste hõlmatuse seisukohalt on kõigil puhkudel, kus iganes võimalik, linna/valla andmed esitatud vastavate maakonnaandmetega võrdväärse mahus. Niisugune esituslaad taotleb eelkõige piirkondliku teabevajaduse rahuldamist: Eesti haldusreform ja omavalitsuste pädevusala järkjärguline laienemine uuesti

aktualiseerinud soveti ajal unarusse vajunud metodoloogilise põhimõtte ja ühtlasi praktilise tarviduse esitada riigistatistilised andmed ühesuguses mahus nii omavalitsuste kui ka maakonna/riigi kohta. Kõnealuse põhimõtte kohaselt kuulunuks kogu käesoleva kogumiku andmestik esitamisele kõigi haldusüksuste kohta, paraku polnud see andmepiirangute tõttu alati võimalik. Põhimõtet on täismahus rakendatud 1989 aasta loendusstatistiliste standardtabelite komplekti koostamisel. Sündmusstatistika ja varasemate loenduste puhul on peaaegu reegliski, et üksikute linnade andmestik on küll eraldi olemas, kuid pole samaväärseid vallaandmeid. Tundub, et tollastel külanõukogudel oli statistikute silmis ebapiisava tähtsus ning tavapäraselt tehti rajooni maarahvastiku kohta arvutused summaarsena, üksikuid haldusüksusi välja toomata.

Andmeallika järgi jagunevad kogumiku arvtabelid kahte ossa, esitades vastavalt rahvastiku sündmus- ja loendusstatistika. Sündmusstatistilised arvandmed on koondatud nelja tabelisse. Rahvaarvu ja muutuskomponentide tabel esitab rahvaarvu, loomuliku iibe, rändeiibe, koguiibe, piirimuutuste ja rahvaarvu kogumuutuse aegread. Rahvastikusündmuste tabelis on toodud sündide, surmade, imikusurmade ja surnultsündide, abiellumiste, lahutuste, sisse- ja väljarännete absoluutarvulised aegread. Kolmas tabel sisaldab sündimus-, suremus-, abiellumus-, lahutumus- ja väljarändeüldkordajaid ning imikusuremuskordaja aegridu. Tõsiseks rahvastikuanalüüsiks mitte just piisava näitavude valiku määras omaaegse andmestiku kehvapoolne regionaallõige. Viimase sündmusstatistilise tabelina on lülitatud kogumikku juba varem avaldatud arvandmed: Järvamaa kogu-, linna- ja maarahvastiku ühtlusarvutatud soovanuskoostis loendusvahemikes 1970-1979 ja 1979-1989 [EKDK/EKMI 1994a, 1994b].

Loendusstatistilised tabelid moodustavad kogumiku põhiosa ning on esitatud iga loenduse kohta omaette sarjana. Keskne on *standardtabelite kogum 1989*, mille koostamis põhimõtte järgis nõuet hõlmata kogu loendusandmestik ja pakkuda nõnda võimalikult mitmekesine rahvastikupilt. Iga rahvastiku- ja eluasemeseisundi kohta on koostatud vähemalt üks arvtabel. Tabelid on esitatud kindlas järjekorras, kokku on numereeritud standardtabelleid 14. Nagu eelpool selgitatud, kasvas maakonnavajadusi silmas pidava standardkomplekti maht märgatavalt, lisades pea igale tabelile sama numbrit kandva ühe või mitu täiendtabelit. Risttabelitest on hoidutud: standardtabelite eesmärgiks tuleb lugeda käsitlusluse protsessi või seisundi võimalikult ülevaatlikku omaette esitust, mitte kõikvõimalike seoste esiletoomist. Erandina sisaldab sari lapsesuse ja hariduse risttabelit.

Ülesehituselt on loendustabelid niisiis valdavalt kolmedimensioonilised, esitades käsitlusluse rahvastikutunnuse regionaal- ja soovanuslõikes. Vanuslõige on antud reeglina viieaastaste vanusrühmade kaupa alates rühmast 0-4 ning lõpetades rühmaga 85+; osa tabelite puhul on siiski kasutatud agregeeritud vanusskaalat. Andmeesituse seisukohalt on iga vanusandmete vektorit koos juurdekuuluva summareaga korratud meeste, naiste ja kokku mõlema soo kohta, mis kõikide haldusüksuste kaupa äratooduna moodustavad *elementaartabeli*. Ainevaldkonnad on esitatud elementaartabelite kogumitena, kus iga asjakohast tunnuskihti esitab üks elementaartabel. Kui ainevaldkonna väärtusvaru sisaldab väärtust *teadmata*, siis on tabelisse lisatud vastav tunnuskiht. Elementaartabeli kogumi lõpetab *summatabel*, mida pole aga iga kord kogumikku lülitatud, sest arvuliselt kattub see soovanuskoostise tabeliga. Juhul kui kattuvust ei esine, lõpetab ainevaldkonna summatabel.

Kolmel viimasel loendusel koguti teatavasti osa teavet mitte kõigi, vaid neljandiku loendatavate käest. Sellisel juhul on olemasolev andmestik laiendatud kogurahvastikku hõlmavaks. Laiendamisel on rakendatud väikseima haldusüksuse põhimõtet ning arvutused on teostatud vanusrühmiti. Arusaadavalt ei saa tulemused kokku langeda nendega, mida andsid Moskva poolt rakendatud hoopis lihtsakoelisemad laiendamismeetodid. Siiski tuleb pöörata tähelepanu asjaolule, et teatud rahvastikurühmades sattus väiksemate haldusüksuste puhul 25-protsendilisse loendusvalikusse liiga väike arv respondente, mis paraku kahandab laiendamistulemuse täpsust. Laiendamisarvutuste alusel on moodustatud tabelid 4A, 7, 7A, 9, 9A, 10 ja 10A.

Varasemate loenduste andmeesitus järgib standardtabelite kogumit 1989. Kogumikku on lülitatud kõik need andmed, mida oli võimalik esitada võrreldavas struktuuris ning vastupidi, välja jäetud mittevõrreldav andmestik. Tabelite arv loenduseti küll erineb, kuid nende numeratsioon on kogumikus säilitatud ühtsena, mittepidev numeratsioon osutab andmepuudusel ära jäänud tabelitele. Ka 1979 aasta loendustabelite aluseks on individuaalandmestiku uustöötlus, paraku piiras vallakoodide puudumine regionaalset andmeesitust, jättes kõrvale maahaldusüksused. 1959 ja 1970 aasta loendusandmete esitus on hoopis väikesemahulisem, olles määratud arhiivides säilitatava agregeeritud andmestikuga. Pealegi erines 1959 aasta haldusjaotus hilisemast põhimõtteliselt; suurema regionaalse võrreldavuse tagamiseks on tabelitesse lülitatud tollase Järvamaa kõrval ka Tapamaa andmestik. Kogumikusarja lõpuks on sedaviisi toimides plaanitud katta kõik 1959 aastal eksisteerinud 27 rajooni. Tabelite kasutamisel tasub tähele panna, et kahe varasema loenduse andmed iseloomustavad kohalolevat, kahe hilisema loenduse andmed aga alalist rahvastikku.

Nii sündmus- kui loendustabelites näitab esimene andmeveerg maakonna kogurahvastikku, millele järgnevad võimalikult täieliku nimekirjaga haldusüksuste osaarvud. Viimased on rühmitatud linna ja maa haldusüksusteks ning lisatud asjakohased summaveerud. Mõlema haldusüksuste rühma järjestus tabeli veergudes on tähestikuline, erandiks esimesena toodud Paide kui maakonna pealinn. Põhimõtteks oli välja tuua kõik linnatüüpi asulad, mis kõnealuse perioodi kestel nimetatud staatust omasid, nõnda on tabelites esitatud ka Ambla ja Järva-Jaani. Maakonna kogu-, linna- ja maarahvastiku esiletoomiseks on vastavad andmeveerud esitatud paksus kirjas. Haldusüksuste nimetused on antud omaaegse nimekujuga, asendades tollase nõukoguliku terminoloogia eestipäraste mõistetega *maakond* ja *vald*.

Trükitud materjali täiendab maakonna rahvastikuarengut kajastav elektrooniline jooniskomplekt. Joonised on koostatud programmis HarvardGraphics, mis võimaldab neid arvuti abil kasutada üksikult, kuid ka lihtsalt käsitletava sarjana. Viimatinimetatud võimalus on eelkõige mõeldud maakonda tutvustavate esituste tarvis, kuid soovitatav ka õppevahendina üldhariduskoolidele. Vajadusel võib joonised välja trükkida.

Kogumikus esitatud arvtabelid on olemas ka elektroonilisel kujul Lotus formaadis. Kahe viimase rahvaloenduse korrastatud individuaalandmestik teeb võimalikuks lisatabelite arvutamise loendustunnuste mistahes kombinatsioonis. Asjahuvilistel on võimalik pöörduda Eesti Kõrgkoolidevahelise Demouuringute Keskuse poole.

4. PIIRIMUUTUSED

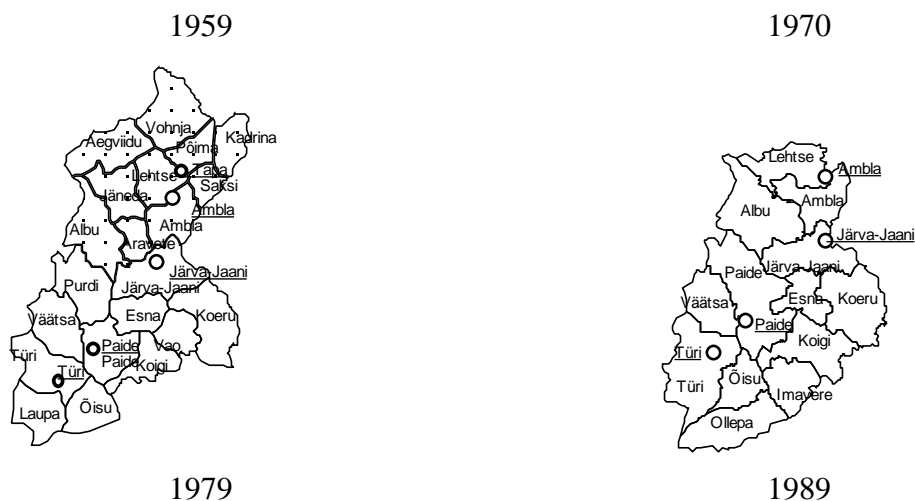
Andmevõrreldavuse tagamise nimel on arukas statistilist arvestust pidada selliste territoriaalüksuste kaupa, mille piirid on ajas püsivad. Pealegi on nii hoopis lihtsam erinevate andmeallikate teavet ühildada. Halduspiirid arvestusaluseks reeglina ei kõlba, sest nad kipuvad muutuma ka igati normaalse ühiskonnaarengu korral, rääkimata murranguperioodidest. Paraku pole Eesti sõjajärgne andmekorraldus statistilise territoriaalüksuse mõistet üldse tunnistanud, mistõttu andmekogumine haldusüksuste kaupa on jätnud andmeühilduvuse sõltuma eeskätt halduskorraldajate toimetamistest. Mittevõrreldavus koos andmepuudulikkusega torkab eriti silma esmatasandi haldusüksuste puhul, sest Moskva-kesksel NLiidul puudus nii huvi kui vajadus tegelda kohaliku andmestikuga. Andmevõrreldavuse hoidmist esmatasandil peeti aeg-ajalt ideoloogiliselt koguni kahjulikuks. Samuti polnud kohapeal infoga suurt midagi peale hakata, sest haldusüksustel puudus otsustusõigus vähegi tähtsamates küsimustes. Kuid peamine põhjus statistilise territoriaalüksuse põhimõtte eiramises oli tõenäoliselt siiski kõnesoleva korralduse hoopis suuremas töömahus.

Keskvõimu ning hetkeolukorda ainuväärtustav ühiskond tõi sovetiaastatel kaasa riigisiseste haldusüksuste ülisagedased piirimuutused, mis kandsid pigem poliitilis-administratiivset, mitte aga sisulist iseloomu. Omavalitsuste likvideerimisega tehti algust juulis 1940, mil Vares allkirjastas dekreedid volikogude töö

lõpetamisest. Vastloodud maa-, linna- ja vallavalitsused nimetati ümber täitevkomiteedeks 1941. Segadused halduspiiride ümber kulmineerusid 1950 aastatel. Suurejooneliselt, stalinliku kodumaa vääriliselt võeti ette haldusüksuste killustamine. Vallad, muuseas loodud omal ajal seoses pärisorjuse kaotamisega, likvideeriti ja asendati 636 külanõukoguga, mida, tõsi küll, peatselt jälle kokku koondama hakati. Tollane seletus tugines vajadusele viia juhtimisorganid tootmise ümberkorralduse, st kolhoosistamise juurde [Tarmisto 1959], millises vajaduses ei pruugi tõepoolest kahelda. Liiduvabariigi nime väärimiseks moodustati allesjätud kümnest maakonnast koguni kolm oblastit ja 39 maarajooni. Järgnevad nelikümmend aastat on kulunud tollase muutmise muutmiseks ja nüüdseks on neli viiendikku tagasiteed juba käidud.

Hulgalisi moodustamisi, muutmisi, liitmisi, laiendamisi, lahutamisi ja likvideerimisi toimetati aga sugugi mitte inimtühjal maa-alal, nõnda osutub teisenenud piiridega haldusüksuste rahvastikuandmestik ajas hoopis võrreldamatuks. Seetõttu on tagantjärele ühtlusarvutuste teostamisel tarvilik ülima hoolikusega järgida omaaegseid piirimuutusi. Ajalooline Järvamaa likvideeriti 1950 aastal ja tema alad jaotati viie, Paide, Põltsamaa, Tapa, Türi ja Väike-Maarja rajooni vahel. Edenenud halduskorraldus 1952 jättis Paide, Tapa, Türi ja Väike-Maarja rajooni, niisiis pea kogu Järvamaa, Tallinna oblastisse; vaid Põltsamaa rajoon anti Tartu oblastile. Nimetatud ja paljud teised tollased piirimuutused jäävad siiski kogumiku ajaraamist välja. Järvamaa sõjajärgsete piirimuutuste ulatus on juuresoleval kaardil esitatud nelja hetkeseisu kaudu. Tuleb tähele panna, et 1959 aasta kaardile on kantud tollase Paide rajooni kõrval ka Tapa rajoon. Türi rajoon oli taasühendatud Paide rajooniga vahetult pärast 1959 aasta rahvaloendust. Valitud hetkeseisude näol pole tegemist juhuslike ajamomentidega, vaid niisugustega, mida iseloomustab nende aastakümnete Eesti kõige sisukam andmestik, st loendusaaastatega.

Kogu nõukogudeaja vältel rakendati piirimuutuste teostamisel küllalt ühesuguseid protseduure. Iga halduspiiri teisendus vormistati Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega, mis avaldati ka asjaomase asutuse Teatajas [ENSV Ülemnõukogu Presiidium 1945-1990]. Nimetatud allikast saab teada küll piirimuutuse toimumise fakti, kuid rahvastikustatistika seisukohalt on Teataja kasutu, kuivõrd ei sisalda peale liidetud/lahutatud maatüki pindala mingit muud teavet. Kõlblike allikate otsimisel tekkis kogumiku koostajail selge arusaam, et piiriteisendustega kaasnenud rahvastikumuutuste üle polegi korralikku arvestust peetud. Asi pole mitte selles, et arvestus puuduks, vastuoksa, arvepidamine on isegi mitmekordne, kuid erinevate allikate teave ei lange omavahel sugugi kokku. Alljärgnevalt on kirjeldatud kuut põhiallikat, millest kõik on ühtlusarvutuste käigus kasutamist leidnud. Paraku ei sisalda ükski neist, ega ka mõned täiendavad juhuallikad, rahvaarvust ja aeg-ajalt lisanduvast rahvastiku üldjaotusest midagi enam, küll aga leiab kajastamist näiteks saadikukohtade ümberjaotamine piirimuutuste käigus.

Regionaalse statistikabüroo aruanne, lühidalt *rajooniaruanne*, sisaldab vastuseid Statistikaameti teemakohasele järelepärimisele. Toetudes Ülemnõukogu poolt vastu võetud otsusele, palus Statistikaamet tavapäraselt esitada oma regionaalsel bürool rutiinsed andmed teisendatud piiriga haldusüksuse territooriumi ja rahvaarvu kohta. Rajooniaruanne on allikana kasutatav 1945 aastast kuni käsitletava perioodi lõpuni, selles sisalduv andmestik on aga küllalt ebahütlane. Ühelt poolt sõltus andmesisu Statistikaameti järelepärimise hetkelaadist, teisalt kohalike ametite töösusest nõude täitmisel. Muidugi on 1940-1950 aastate rahvastikuarvud rajooniaruandes äärmiselt pealiskaudsed, peegeldades üldist sõjajärgset andmepuudust. 1960 aastatel on neid pisut enam (esitati muutusega haaratud inimeste üldarv), kõige korrektsemad on 1970 aastate aruanded, sisaldades teavet ka suuremate soovanusrühmade lõikes. 1970 aastate teisest poolest hakkab esitatav rahvastikuandmete hulk jälle vähenema. Tundub, et üldjuhul võeti rajooniaruandes arve majapidamisraamatutest tehtud kokkuvõtete põhjal. Kuigi andmete esitamine oli nõutav kindla vormi kohaselt, ei peetud sellest alati kinni ja aeg-ajalt edastati teavet isegi telefonitsi. Taolistel juhtudel jäävad sageli selgusetuks nii andmete ajaseis kui allikas. Kokkuvõtteid majapidamisraamatutest ei tehtud igal aastal ja nii kajastab rajooniaruanne ühel juhul jooksva aasta, teisel aga eelneva aasta seis. Linnarahvastiku-alast infot rajooniaruanne ei sisalda, sest kohapeal vastavat arvepidamist ei olnud.

Eesti Statistikaameti aruanne Moskvale, lühidalt *statistikaaruanne*, kujutas endast iga-aastast vormikohast ettekannet halduspiiride teisenemisest vabariigis ja sellega kaasnenud rahvaarvumuutustest. Hõlmates perioodi 1945-1990, on see allikas ainsana nii vormilt kui metodoloogialt järjepidev: andmesitus toetub viimasele loendus seisule. Metodoloogiliselt tuleb niisugust lähenemist pidada mõistlikuks, kuivõrd kindla ajahetke kaudu esitatud rahvaarvud on omavahel võrreldavad. Suurriikliku vormina ei sisalda statistikaaruanne õnnetuseks aga külanõukogu tasandi teavet, mistõttu suurem osa Eestis toimunud piiri- ja sellega kaasnenud rahvastikumuutusi nimetatud allikas ei kajastu. Teistsuguse metodoloogilise aluse tõttu pole statistikaaruanne kohalike allikatega kokku viidav.

Statistikaameti administratiiv-territoriaalmuutuste kartoteek, lühidalt *register*, on Moskva vormi kohane arvestuskaartide kogum: iga rajooni ja linna kohta peetud kaardile on koondatud ülevaade piiri- ja sellega kaasnenud rahvaarvumuutustest. Sisuliselt on see kumulatiivne kokkuvõte Moskvale esitatud aruannetest ja tugineb eelkirjeldatud meetodikale. Esimesed arvestuskaardid registris pärinevad aastatest 1945-1951, vahemiku 1952-1969 kohta ei ole kartoteeki peetud või on see kaduma läinud. Järgnevatel aastatel 1970-1990 on seda pidevana hoitud, taasiseseisvumise järel registrit enam täiendatud pole. Sisuliselt on alates 1970 rahvaloendusest registrit kohapealsetel initsiatiivil täiendatud infoga külanõukogude vahelistest piiri- ja rahvaarvumuutustest. Sama kümnendi keskpaiku sedalaadi praktika tasapisi soikub, elavnedes uuesti 1979 aasta loenduse järel.

Rajooni piiri- või nimemuutuse taotlus/seletuskiri, lühidalt *rajooni taotlus*, väljendab kohaliku võimu ettepanekut piiri- või nimemuutuse teostamiseks. Ei ole teada, millise osa piirimuutuste kohta sedalaadi

taotlused on esitatud, igal juhul on Statistikaameti iga-aastastes administratiiv-territoriaaljaotuse dokumendikaustades säilinud neist juhuslikuna näiv osa. Linna täitevkomitee, küla- või alevinõukogu algatusel, rajooni täitevkomitee otsusena vormistatult ja Ministrite Nõukogus kooskõlastatuna esitati taotlus Ülemnõukogu Presiidiumile. Sellisena puudus taotlusel kindel vorm ning rahvastikualane info on seal väga erineva hõlmavusega. Rahvastikuandmete leidumisel puudub üldjuhul viide andmeallikale ning ajamomendile. Õeldule vaatamata peegeldab rajooni taotlus kirjeldatavatest allikatest ainukesena kohalikke olusid, piirimuutuste põhjendusi ja asjaajamise käiku. Niisugusena on rajooni taotlus mõne külanõukogude vahelise piirimuutuse puhul osutunud ainsaks rahvastikuteavet sisaldavaks allikaks.

Ilmselt oli rahvastikuarvepidamise ebasüsteemsus asja sees olijatele tunnetatav, ja nii seadis kauaaegne Statistikaameti juhtivtöötaja Lembit Tepp sisse eraviisilise koondandmete arhiivi, lühidalt *Tepp'i kaust*, mis muu teabe hulgas sisaldab ka piiri- ja rahvaarvumuutusi. Asjakohane andmehõlmatus Tepp'i kaustas ei ole teada, kuid kindlasti leidub selles teavet, mis ametlikes allikates ei kajastu või on kaduma läinud. Eraviisiliselt pidas piiri- ja rahvaarvumuutuste ülevaadet ka Statistikaameti rahvastikuosakonna omaaegne juhataja Juta Bergvald. Ülevaade, lühidalt *Bergvaldi kaust*, sisaldab infot piirimuutustega kaasnenud rahvaarvuliikumistest aastatel 1970-1990, olles 1970 aastate esimesel poolel küllalt süsteemne.

Rajooniaruanne, statistikaaruanne ja rajooni taotlus on kuni 1970 aastani arhiveeritud Eesti Riigiarhiivis, hilisemate aastate kohta olev teave asub Statistikaametis, nagu ka register kogu ajavahemiku osas. Eraarhiivina ei ole Bergvaldi ja Tepp'i kaustad avalikult kättesaadavad. Statistikaametis asuvad materjalid osutusid raskesti ülesleitavaks, kuid on kogumikutööde tõukel praeguseks uuesti kokku koondatud.

Alljärgnev ülevaade esitab Järvamaal 1959-1990 toimunud piirimuutused Eesti NSV Ülemnõukogu Teataja põhjal, mida on täiendatud käsitluseluse perioodi rahvastikuandmetega. Eri allikate lüngad ja vasturääkivused olid sedavõrd suured, et väärivad eraldi väljatoomist: tekstis on esitatud kolme eri allika teave kaldkriipsude vahel järgmises järjekorras: *rajooniaruanne/statistikaaruanne/register*; mäрге "-" tähistab vastava arvandme, mäрге "..." andmeallika puudumist. Kui kõigi nimetatud kolme allika teave on osutunud ebatäpseks või hoopis puudunud, siis on eraldi näidatud muud kasutatud allikad.

1959 aasta. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi (edaspidi ENSV ÜP) 24. jaanuari seadluse alusel toimunud haldusüksuste reorganiseerimine tõi kaasa kolmeteistkümne rajooni likvideerimise. 1950 aastal moodustatud Türi rajoonist anti Paide rajoonile üle Türi linn ning Laupa, Oisu ja Türi külanõukogu.

1960 aasta. ENSV ÜP 3. septembri seadlus muutis rajooni piiri mitme ühendamise-lahutamise. Paide rajoon kasvas Põltsamaa rajoonis likvideeritud Pänurme külanõukogu ühe osa arvel, mis liideti Koigi külanõukoguga, ning Tapa rajooni Albu külanõukogu arvel, millest osa ühendati Järva-Jaani külanõukoguga. Samal Järva-Jaani külanõukogul tuli aga vastukaaluks loovutada maid Väike-Maarja rajooni Tamsalu külanõukogule, põhjustades niiviisi Paide rajooni vähenemise. Rajoonisestest ümberkorralduste käigus kaotati Laupa ja Vao külanõukogu. Laupa maad ühendati Türi külanõukoguga, Vao jagati Koeru ja Esna külanõukogu vahel. Kasvatamisvääriline leiti olevat veel Paide külanõukogu ja ilmselt vähimat tüli tekitav maatükk leiti äsjalaidendatud Esna külanõukogust.

1962 aasta. ENSV ÜP 28. märtsi seadlus astus sammu Eesti ajaloolise haldusjaotuse poole, likvideerides kolm uusrajooni. Likvideeritute hulka kuulus ka Tapa rajoon, mis ühendati Paide rajooniga. Julgust saanuna astus ENSV ÜP sama aasta 21. detsembril veel teise ja pikema sammu ning kaotas oma seadlusega järgmised viis rajooni. Paide rajoon sai maid juurde likvideeritud Põltsamaa rajooni Imavere ja Ollepa külanõukogu arvelt. Heanaaberlike suhete säilitamiseks tuli sama seadluse kohaselt kolm külanõukogu ka ära anda: nii loobus Paide rajoon Vohnja, Kadrina ja Saksi külanõukogust Rakvere rajooni ning Aegviidu alevist ja samanimelisest külanõukogust Harju rajooni kasuks.

1963 aasta. ENSV ÜP 18. jaanuari seadlusega laiendati veelkord rajooni piir: Jõgeva rajooni Pajusi külanõukogu osa arvati Paide rajooni Koigi külanõukogu koosseisu. Samas kaotati rajoonis kolm külanõukogu: Aravete, Jäneda ja Purdi. Likvideeritud külanõukogudest Aravete liitus Albuga, osa Jänedast jagus Ambla ja Lehtse vahel ning Purdi ühendati Paide külanõukoguga.

1964 aasta. ENSV ÜP 8. detsembri seadlus puudutas oluliselt Paide rajooni linnarahvastikku: Tapa linnale leiti Paide rajoonist sobivam asupaik olevat Rakvere rajooni koosseisus.

1968 aasta. ENSV ÜP 26. jaanuari seadlus nõudis mõne aasta eest rajooni vahetanud Tapa linnale Paide rajoonist täienduseks veel 1051,58 ha suuruse osa Lehtse külanõukogult 16/125/ - inimesega. Tundub, et seekord läks asjaga kiireks, sest teave piirimuutusest puudutatud inimeste kohta on edastatud telefonitsi ega sisalda mingeid selgitusi.

1971 aasta. ENSV ÜP 10. märtsi seadlusega liideti Albu külanõukoguga 2110 ha suurune osa Ambla külanõukogust. Koos Kukevere küla, Kukevere asunduse, Käravete küla, Aruküla ja Aniste osakonna maadega anti üle 329/ - /335 inimest. Rajoonipiir jäi sedakorda puutumata.

1972 aasta. ENSV ÜP 25. veebruari seadlus pidas vajalikuks teha järjekordseid muudatusi Paide ja Rakvere rajooni vahelises piiris. Nimetatud seadluse kohaselt ühendati 2146 ha suurune osa Paide rajooni Ambla külanõukogust 215/219/219 inimesega Rakvere rajooni Saksi külanõukoguga. Maade ümberjagamine toimus ka rajoonisiselt. Paide külanõukogu sai endale 798 ha riikliku metsafondi elaniketa maad Väätsa külanõukogult (0/ - /0 inimest). Väätsa külanõukogu omakorda sai 103 ha suuruse osa Paide külanõukogust, kus elas 7/ - /3 inimest ning 3693 ha suuruse osa Türi külanõukogust 163/ - /152 inimesega. Lehtse külanõukoguga liideti 304 ha Ambla külanõukogu asustamata maid (0/ - /0 inimest).

1977 aasta. ENSV ÜP 29. septembri seadlusega liideti Ambla külanõukoguga 5523 ha suurune osa (- / - / - inimest) Albu külanõukogust Aravete aleviku, Kukevere, Kurisoo, Sääsküla ja Mägise külaga ning riigi tagavaramaaga. Rajooni Täitevkomitee poolt eelnevalt esitatud piirimuutuse taotlusest nähtub, et kõnealusel territooriumil elas 1191 inimest (Aravete alevik 681, Käravete alevik 88, Käravete küla 81, Mägise küla 36, Kukevere küla 121, Kurisoo küla 108 ja Sääsküla küla 76 inimest). Bergvaldi kausta andmetel elas üleantaval maa-alal 1042 inimest. Sama seadluse alusel kustutati Albu külanõukogu Käravete küla alevike ja külade nimekirjast

1979 aasta. ENSV ÜP 23. novembri seadlusega sai mõnikümmend aastat varem aleviks muudetud Amblast jälle maa-asula, mis läbi samanimelise külanõukogu maa-ala suurenes 279 ha ja rahvastik 456/522/522 inimese võrra. Kuivõrd rahvastikuarvestuses mindi 1979 aastast üle alalise rahvastiku arvestusele, statistikaaruannetes aga esitati jäärpäiselt kohaloleva rahvastiku arv, siis ei saa õigeks lugeda neist kumbagi. Arvude suur erinevus näitab aga peetud maarahvastiku arvestuse ebatäpsust loendusega võrreldes. Ümberarvutusteks on Tepp'i kaustale toetudes valitud arv 512, mille ekslikkust kirjeldamata meetoodika tõttu ei ole võimalik tõestada.

1987 aasta. ENSV ÜP 26. märtsi seadlus võttis alevi staatuse ka ka Järva-Jaanilt, vaatamata sellele, et viimane rahvaarvult Amblat ligi kolm korda ületas. Ümberkorralduse tulemusena täienes Järva-Jaani külanõukogu 1678/1491/1491 inimesega. Samadel põhjustel nagu eelpoolviidatud Ambla puhul, on siingi ümberarvutuste aluseks võetud Tepp'i kaustas olev arv. Tabelites oleva korrigeerimismuutuse ligi 100-kordne hüpe viitab taas olemasoleva statistika ebatäpsusele.

Sama seadluse alusel moodustati Roosna-Alliku külanõukogu ning arvati selle koosseisu 4964 ha suurune osa Paide külanõukogust Kirissaare, Koordi ja Viisu külaga (- / - / -), 1577 ha suurune osa Esna külanõukogust Kodasema küla ja osaga Esna külast (- / - / -), samuti 6800 ha suurune osa Järva-Jaani külanõukogust Allikjärve, Kaaruka, Kihme ja Valasti küla ning Roosna-Alliku alevikuga (- / - / -).

Eelnevalt koostatud rajooni piirimuutustaotlus kajastab muutusega seotud rahvastikuarve vaid osaliselt. Kätesaadavast ilmneb, et Paide külanõukogust üleantaval maa-alal elas kokku 477 inimest, Esna külanõukogus puudutas piirimuutus 67 inimest.

1989 aasta. ENSV ÜP 6. detsembri seadlusega nimetati Paide rajoon Paide maakonnaks.

1990 aasta. ENSV ÜP 19. veebruari seadlusega sai pärast ligi 50-aaastast vaheaega aastakese eksisteerinud Paide maakonnast taas Järvamaa.

Loetletud piirimuutused on leidnud kajastamist kogumiku arvtabelites. Sündmusstatistika tabelosas on piirimuutustega kaasnenud rahvastiku üleminek ühest haldusüksusest teise toodud eraldi veeruna. Loendustabelite juures ei ole viiteid piirimuutustele esitatud, eri loenduste võrdlemisel tuleb pöörduda ülaltoodud piirimuutuste loetelu poole. Tavapärase rahvastikustatistilise kogumikuna lähtub andmeesitus väikseimast omavalitsust omavast haldusüksusest, linnast või vallast. Nii jääb paratamatult kõrvale külaandmestik, mis rahvastiku väikesearvulisuse tõttu ei ole isikutunnuste lõikes ülevaatlik. Ometi on rahvaarv külade kaupa huvipakkuv ja selle näitaja tasandil ka esitatav, pealegi on loendusjärgsed rahvaarvud külade kaupa sama täpsusastmega kui suuremate üksuste puhul. Öeldule toetudes on alljärgnevasse tabelisse koondatud külade rahvaarv kõigi nelja sõjajärgse rahvaloenduse lõikes. Esituslaadi seisukohalt on eelistatud külade rühmitamist esmatasandi haldusüksuste kaupa, tuues niimoodi esile külanõukogude sisestruktuuri suure võrreldamatuse. Nõnda ei pruugi samad külad eri loendustel üksteise kõrval paikneda, ja esituse pahupoolena tuleb tabeli kasutajal neid otsida vastava külanõukogu alt. Erandina on 1959 aasta loenduse puhul külade rahvaarvud esitatud otse võrreldavalt 1970 aasta loendusega nii küla nime kui esmatasandi haldusüksuse mõttes. Ühelt poolt on selline esituslaad paratamatu, sest 1959 aasta loendusandmeid ei töödeldudki toimumisaegsetes piirides, teisalt võimaldab see saavutada tabeli mõnevõrra suuremat kompaktsust. Kahe esimese sõjajärgse loenduse külaandmed pärinevad 1970 aasta loenduse järel avaldatud kogumikust [ESKV 1972], 1979 aasta arvud samalaadsest hilisemast kogumikust [ESKV 1981].

JÄRVAMAA MAAHALDUSÜKSUSTE RAHVASTIK

Loendusaastad 1959-1989

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Albu	2167	2077	Albu	1365	Albu	1575
Ageri küla	163	110	Ageri küla	75	Ageri küla	47
Ahula küla	154	205	Ahula küla	286	Ahula küla	420
Albu asundus	121	80	Albu küla	292	Albu küla	435
Aravete küla	169	237				
Aravete-Saunaküla küla	27	23				
Aru küla	36	38				
Järva-Madise asundus	48	36				
Järva-Madise küla	154	46	Järva-Madise küla	107	Järva-Madise küla	102
Kaalepi asundus	48	50				
Kaalepi asund	29	41				
Kaalepi küla	90	75	Kaalepi küla	216	Kaalepi küla	244
Kihme küla	54	15				
Kodru asundus	53	92				
Kurisoo asundus	186	172				
Kõrvenurga küla	12	5				
Lehtmetsa küla	72	69	Lehtmetsa küla	57	Lehtmetsa küla	50
Lohala küla	29	33				
Maarjamõisa asund	14	153				
Mõnuvere küla	28	22				
Mägede küla	62	18				
Mägise küla	43	32				
Neitla küla	23	21				

Orgmetsa küla	147	130	Orgmetsa küla	109	Orgmetsa küla	76
Peedu küla	80	75	Peedu küla	76	Peedu küla	75
Pullevere küla	7	15				
Seidla asundus	56	82				
Seidla küla	23	18	Seidla küla	36	Seidla küla	32
Soosalu küla	34	43				
Sugalepa küla	26	21	Sugalepa küla	52	Sugalepa küla	43
Sääsküla küla	71	56				
Vetepere küla	108	64	Vetepere küla	59	Vetepere küla	51
Ambla	1672	1521	Ambla	2070	Ambla	2872
Aniste asundus	45	16			Ambla alevik	392
Jõgisoo küla	43	53	Aravete alevik	751	Aravete alevik	1369
Kaarevere küla	57	38	Jõgisoo küla	144	Jõgisoo küla	144
Karkuse asundus	82	57				
Karkuse küla	96	65				
Koigi asundus	115	92				
Koigi küla	76	77				
Kukevere asundus	57	72				
Kukevere küla	78	66	Kukevere küla	136	Kukevere küla	60
Käravete asundus	19	15	Kurisoo küla	97	Kurisoo küla	74
Käravete asund	260	275	Käravete alevik	327	Käravete alevik	313
Käravete küla	96	143				
Käravete-Aruküla küla	38	38				
Liivaku asundus	19	13				
Lüsiingu asundus	26	38				
			Mägise küla	30	Mägise küla	19

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
			Märjandi küla	74	Märjandi küla	71
Niidu asundus	63	45				
Näo küla	36	52				
Prümli asundus	16	10				
Prümli küla	42	23				
Raka asundus	36	36				
Raka küla	51	36	Raka küla	72	Raka küla	55
Rava asundus	77	71				
Rava küla	33	16	Rava küla	62	Rava küla	24
Roosna küla	53	48	Reinevere küla	160	Reinevere küla	126
Roosna asundus	31	14	Roosna küla	133	Roosna küla	151
Saunaküla küla	10	5				
Seeneküla küla	16	13				
Tammiku küla	72	75	Sääsküla küla	84	Sääsküla küla	74
Vistla küla	29	19				
Esna	1628	1411	Esna	1198	Esna	1102
Ammuta asundus	99	79				
Ammuta küla	36	28	Ammuta küla	99	Ammuta küla	64
Ataste asundus	46	30				
Embra küla	169	111				
Esna alevik	149	135				
Esna asundus	90	98				
Esna küla	175	149	Esna küla	151	Esna küla	78
Kodasema asundus	73	69	Kareda küla	108	Kareda küla	100
Kõisi asundus	136	117	Kodasema küla	51		
Küti asundus	67	72	Kõisi küla	96	Kõisi küla	68
Müüsleri asundus	137	156				
Müüsleri küla	24	24	Müüsleri küla	157	Müüsleri küla	142
Tännapere küla	13	10				
Vodja asundus	30	11				
Vodja küla	112	69	Vodja küla	58	Vodja küla	42
õle asundus	51	39				

Öötlä asundus	143	172	Ämbra küla	288	Ämbra küla	480
Öötlä küla	78	42	Öötlä küla	190	Öötlä küla	128
Imavere	1266	1161	Imavere	1060	Imavere	1010
Eistvere asundus	104	85	Eistvere küla	56	Eistvere küla	49
Hermanni asundus	59	38				
Imavere asundus	134	100	Imavere küla	345	Imavere küla	506
Jalametsa küla	127	63	Jalametsa küla	60	Jalametsa küla	35
Järavere küla	155	217	Järavere küla	36	Järavere küla	22
Küigevere küla	87	49	Küigevere küla	24	Küigevere küla	22
Kureküla küla	16	14				
Käsukonna küla	45	86	Käsukonna küla	191	Käsukonna küla	147
Laimetsa asundus	106	106	Laimetsa küla	98	Laimetsa küla	71
Lõimetsa küla	32	30				
Metsapere küla	16	12				
Oja küla	18	39				
Puiatu küla	80	56				
Pällastvere küla	35	34				
Suureküla küla	42	38				
Taadikvere küla	125	134	Taadikvere küla	184	Taadikvere küla	112
Tamme küla	61	42	Tammeküla küla	47	Tammeküla küla	33
Võrevere küla	24	18	Võrevere küla	19	Võrevere küla	13
Järva-Jaani	2453	2464	Järva-Jaani	2217	Järva-Jaani	2352
			Allikjärve küla	69		
Ellavere küla	65	48				
Illevere küla	36	31				
Jalalõpe küla	40	39	Jalalõpe küla	44	Jalalõpe küla	37

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Jalgsema küla	92	65	Jalgsema küla	159	Jalgsema küla	89
					Järva-Jaani alevik	1451
Kaarli küla	15	9				
Kaaruka küla	148	138	Kaaruka küla	87		
Kagavere küla	69	58	Kagavere küla	75	Kagavere küla	41
Karinu küla	306	338	Karinu küla	346	Karinu küla	305
Keika küla	44	42				
Kihme küla	48	41	Kihme küla	120		
Kuksema asundus	117	149	Kuksema küla	252	Kuksema küla	176
Liutsalu küla	63	40				
Metsla küla	157	123	Metsla küla	128	Metsla küla	95
Metstaguse küla	202	146	Metstaguse küla	117	Metstaguse küla	101
Oeti küla	104	159				
Orina asundus	16	23				
Paistevälja küla	72	110				
Pähu küla	87	56				
Ramma asundus	32	38				
Ramma küla	85	71	Ramma küla	81	Ramma küla	38
Roosna-Alliku asundus	241	418	Roosna-Alliku alevik	558		
Seliküla küla	103	65	Seliküla küla	51	Seliküla küla	19
Tammeküla küla	51	31				
Valasti küla	193	172	Valasti küla	130		
Varivere küla	27	17				
Älli küla	40	37				
Koeru	3421	3170	Koeru	2929	Koeru	2795
Abaja küla	161	120	Abaja küla	164	Abaja küla	96
Aruküla asundus	103	285				
Ervita asundus	388	316	Ervita küla	372	Ervita küla	397
Jõeküla küla	41	21				
Kalitsa küla	132	130	Kalitsa küla	157	Kalitsa küla	121
Kapu asundus	64	37	Kapu küla	136	Kapu küla	92
Koeru alevik	720	647	Koeru alevik	988	Koeru alevik	1278
Koidu-Ellavere asundus	61	44				
Kuusna asundus	81	95	Kuusna küla	100	Kuusna küla	72
Laaneotsa küla	54	34				
Liustvere küla	52	29				

Merja küla	40	10				
Metsanurga küla	15	3				
Nahkanuia küla	35	10				
Norra asundus	35	19	Norra küla	50	Norra küla	23
Paemurru küla	14	3				
Preedi asundus	138	79	Preedi küla	63	Preedi küla	28
Puhmu küla	77	74	Puhmu küla	44	Puhmu küla	29
Puivere küla	31	24				
Ramma asundus	13	7				
Roodeviku küla	6	6				
Rõhu asundus	49	58	Rõhu küla	47	Rõhu küla	33
Salutaguse küla	38	37				
Sandhofi asundus	10	24				
Tammiku asundus	49	22				
Tudre küla	85	80	Tudre küla	54	Tudre küla	34
Udeva asundus	106	133	Udeva küla	73	Udeva küla	48
Vahu küla	194	166	Vahuküla küla	131	Vahuküla küla	111
Valila küla	78	62	Valila küla	54	Valila küla	13
Vao asundus	198	282				
Vao küla	110	95	Vao küla	365	Vao küla	320
Visusti küla	83	77				
Vuti küla	19	9				
Väinjärve asundus	141	132	Väinjärve küla	131	Väinjärve küla	100
Koigi	1810	1609	Koigi	1549	Koigi	1412
Huuksi asundus	241	187	Huuksi küla	165	Huuksi küla	128
Kahala küla	52	53				
Keri küla	41	32	Keri küla	10	Keri küla	5

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Kiilu küla	12	6				
Koigi asundus	109	63				
Koigi küla	242	193	Koigi küla	414	Koigi küla	566
Laimetsa asundus	12	10				
Lille küla	19	20				
Lähevere küla	24	20	Lähevere küla	55	Lähevere küla	38
Palasi küla	44	30				
Prandi asundus	149	152	Prandi küla	69	Prandi küla	47
Päinurme asundus	118	164				
Päinurme küla	54	41	Päinurme küla	334	Päinurme küla	298
Pätsavere küla	33	12				
Rutikvere asundus	113	74	Rutikvere küla	50	Rutikvere küla	34
Silmsi küla	90	64	Silmsi küla	37	Silmsi küla	28
Sõrandu küla	107	198	Sõrandu küla	167	Sõrandu küla	134
Ugametsa küla	5	5				
Vaali küla	136	74	Vaali küla	57	Vaali küla	45
Väike -Kareda asundus	119	137				
Väike-Kareda küla	40	40	Väike-Kareda küla	191	Väike-Kareda küla	89
Ülejõe küla	50	34				
Lehtse	3093	2261	Lehtse	2179	Lehtse	2065
Aru asundus	20	26				
Jootme küla	63	109	Jootme küla	162	Jootme küla	190
Jäneda alevik	57	49				
Jäneda asund	407	347				
Jäneda asundus	40	37				
Jäneda küla	10	7	Jäneda küla	610	Jäneda küla	684
Kadaka küla	20	11				
Kitseküla küla	63	42				
Komu küla	46	30				
Kurge asundus	46	34				
Kuru asundus	80	52				
Kuru küla	78	47				
Kõrveküla küla	51	50	Kõrveküla küla	20	Kõrveküla küla	19
Leesi asundus	26	15				
Lehtse alevik	446	419	Lehtse alevik	645	Lehtse alevik	689
Lehtse asundus	80	58				
Lehtse asund	385	152				

Linnape küla	115	80	Linnape küla	150	Linnape küla	83
Läpi küla	87	59	Läpi küla	36	Läpi küla	31
Läste küla	96	62	Läste küla	69	Läste küla	51
Ojaküla küla	113	39				
Patika küla	45	30	Patika küla	87	Patika küla	54
Pruuna asundus	82	66				
Pruuna küla	87	103	Pruuna küla	63	Pruuna küla	37
Põriki asundus	34	24				
Raudla küla	147	58	Raudla küla	43	Raudla küla	30
Rava küla	23	19				
Rägavere küla	196	125	Rägavere küla	95	Rägavere küla	54
Räsna küla	67	61	Räsna küla	86	Räsna küla	56
Sooküla küla	31	8				
Suuga asundus	16	10				
Tapu küla	20	11				
Tõõrakõrve küla	16	21	Tõõrakõrve küla	113	Tõõrakõrve küla	87
Oisu	1380	1402	Oisu	1476	Oisu	1582
Kärevere küla	159	155	Kärevere küla	152	Kärevere küla	131
Mäeküla küla	149	99				
Oisu küla	80	52	Oisu alevik	386	Oisu alevik	482
Raukla küla	70	95	Raukla küla	116	Raukla küla	117
Retla küla	277	213	Retla küla	219	Retla küla	234
Rikassaare küla	52	35				
Saareotsa küla	89	62	Saareotsa küla	68	Saareotsa küla	56
Taikse küla	130	155	Taikse küla	344	Taikse küla	332
Tännassilma küla	123	102	Tännassilma küla	73	Tännassilma küla	68

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Väljaotsa küla	153	333	Väljaotsa küla	57	Väljaotsa küla	72
Äiamaa küla	98	101	Äiamaa küla	61	Äiamaa küla	90
Ollepa	2049	1659	Ollepa	1486	Ollepa	1376
Arkma küla	100	92	Arkma küla	109	Arkma küla	94
Kabala asundus	168	164	Kabala küla	363	Kabala küla	475
Kahala küla	270	268	Kahala küla	247	Kahala küla	276
Kurla küla	151	121	Kurla küla	114	Kurla küla	71
Laeva küla	75	20				
Meossaare küla	73	74	Meossaare küla	85	Meossaare küla	66
Muriku küla	180	66				
Mäo küla	63	38				
Ollepa asundus	183	178	Ollepa küla	199	Ollepa küla	129
Pibari küla	80	67	Pibari küla	43	Pibari küla	33
Raja küla	70	45				
Rassi küla	96	62	Rassi küla	42	Rassi küla	49
Saare I küla	21	8				
Saare II küla	96	82				
Saarepere küla	29	27				
Sagevere küla	105	80	Sagevere küla	74	Sagevere küla	37
Vahamulla küla	41	17				
Villevere küla	248	250	Villevere küla	210	Villevere küla	146
Paide	3247	3003	Paide	2636	Paide	2008
Aniküla küla	18	14	Anna küla	192	Anna küla	217
Ees-Võõbu küla	26	26				
Eivere asundus	121	130	Eivere küla	116	Eivere küla	95
Eivere küla	19	9				
Kirila küla	48	43	Kirisaare küla	60		
Koordi asundus	90	64				
Koordi küla	93	42	Koordi küla	116		
Korba küla	27	25	Korba küla	55	Korba küla	45
Kriilevälja küla	72	52	Kriilevälja küla	82	Kriilevälja küla	78
Lasputri küla	62	67				
Leedu küla	33	11				
Luu küla	39	34				
Mustla küla	95	96				

Mustla-Nõmme küla	26	30				
Mäeküla küla	45	36	Mäeküla küla	56	Mäeküla küla	39
Mäo asundus	107	104	Mäo küla	90	Mäo küla	70
Müüdi asundus	74	145	Müüdi küla	141	Müüdi küla	102
Nurme küla	49	70				
Nurmsi küla	198	172	Nurmsi küla	146	Nurmsi küla	124
Ojaküla küla	39	39				
Otiku küla	62	60	Otiku küla	40	Otiku küla	50
Palu küla	210	161				
Pikaküla küla	31	78	Pikaküla küla	77	Pikaküla küla	70
Prääma asundus	131	104	Prääma küla	110	Prääma küla	52
Puiatu küla	73	66	Puiatu küla	41	Puiatu küla	38
Purdi asundus	154	102	Purdi küla	51	Purdi küla	40
Põhjaka küla	20	16				
Sargvere asundus	206	134	Sargvere küla	174	Sargvere küla	260
Seinapalu küla	67	46	Seinapalu küla	30	Seinapalu küla	15
Sillaotsa küla	13	96	Sillaotsa küla	92	Sillaotsa küla	65
Suurevälja küla	42	47				
			Suurpalu küla	118	Suurpalu küla	84
Sõmeru küla	60	57				
Taga-Võõbu küla	19	7				
Tarbja küla	46	79	Tarbja küla	303	Tarbja küla	441
Tänjala küla	32	22				
Valgma küla	121	107	Valgma küla	96	Valgma küla	55
Veskiaru küla	26	16				
Viisu asundus	402	392				

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Viisu küla	89	132	Viisu küla	366		
Viraksaare küla	24	13				
Vodja asundus	138	59	Võõbu küla	84	Võõbu küla	68
					Roosna-Alliku	1558
					Allikjärve küla	58
					Kaaruka küla	73
					Kihme küla	86
					Kirisaare küla	30
					Kodasema küla	68
					Koordi küla	87
					Roosna-Alliku alevik	672
					Valasti küla	102
					Viisu küla	382
Türi	3008	2567	Türi	2715	Türi	2927
Alliku asundus	141	197				
Aruküla I küla	76	71				
Aruküla II küla	80	63				
Enniste küla	19	7				
Epleri küla	16	9				
Hundissaare küla	22	21				
Illassaare küla	16	18				
Jõeküla küla	5	5				
Jändja küla	101	89	Jändja küla	83	Jändja küla	70
Karjaküla küla	67	66				
Kihli küla	40	15				
Kirna asundus	110	167	Kirna küla	182	Kirna küla	152
Kolu asundus	133	118	Kolu küla	194	Kolu küla	135
Kolu-Rae küla	53	20				
Kõltsi küla	31	34				
Laupa küla	296	234	Laupa küla	255	Laupa küla	213
Lokuta küla	102	108	Lokuta küla	121	Lokuta küla	86
Mõla küla	36	24	Mõla küla	68	Mõla küla	65
Mõnnaku küla	21	15				
Näsuvere küla	40	12	Näsuvere küla	50	Näsuvere küla	25
Pala küla	156	84	Pala küla	99	Pala küla	66
Piiometsa asundus	67	77				
Piiometsa küla	79	37				

Pikkmetša küla	96	81				
Poaka küla	26	29	Poaka küla	42	Poaka küla	31
Punnisaare küla	66	48				
Põikva küla	99	112	Põikva küla	200	Põikva küla	134
Roovere küla	39	33				
Saare küla	37	40				
Saatre küla	20	14				
Särevere asundus	528	378	Särevere alevik	951	Särevere alevik	1273
Tedre küla	13	4				
Toravere küla	102	86				
Tori asundus	71	71				
Tori küla	31	17				
			Türi-Alliku küla	294	Türi-Alliku küla	535
Vilita küla	29	14	Vilita küla	60	Vilita küla	48
Virika küla	32	25				
Änari küla	112	124	Änari küla	116	Änari küla	94
Väätsa	965	1036	Väätsa	1253	Väätsa	1462
Aasuvälja küla	9	22	Aasuvälja küla	85	Aasuvälja küla	70
Arussaare küla	26	18				
Lõõla küla	138	137	Lõõla küla	159	Lõõla küla	216
Nehatu küla	52	32				
Nõmme küla	62	32				
Palivere küla	17	11				
			Piiumetsa küla	74	Piiumetsa küla	69

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Puramäe küla	11	16				
Reopalu küla	41	68	Reopalu küla	60	Reopalu küla	82
Risti küla	43	60				
			Roovere küla	25	Roovere küla	22
Rõa asundus	48	72				
Rõa küla	43	35	Rõa küla	169	Rõa küla	141
			Saueaugu küla	50	Saueaugu küla	35
Saunamäe küla	17	8				
Siugumetsa küla	41	43				
Venevere küla	31	21				
Vissuvere küla	74	67	Vissuvere küla	62	Vissuvere küla	38
Väljataguse küla	37	47	Väljataguse küla	51	Väljataguse küla	33
Väätsa asundus	118	105	Väätsa alevik	429	Väätsa alevik	693
Väätsa küla	64	98				
Väätsa metškond	21	22				
Ülejõe küla	72	122	Ülejõe küla	89	Ülejõe küla	63
Kokku	28159	25341	Kokku	24133	Kokku	26096

5. VIITED

Anderson, Barbara, Brian Silver (1985). 'Permanent' and 'Present' Populations in Soviet Statistics. *Soviet Studies*, Vol.37, No.3, pp.386-402.

Anderson, Barbara, Kalev Katus, Brian Silver (1994). Developments and Prospects for Population Statistics in Countries of the Former Soviet Union. *Population Index*, Vol.60, No.1, pp.4-20.

Council of Europe (1996). *Recent Demographic Developments in Europe*. Strasbourg.

ESKV (1972). *Eesti NSV külanõukogude ja maa-asulate rahvastik*. Statistiline kogumik. 1959 ja 1970 rahvaloenduse andmeil. Tallinn, ENSV Statistika Keskkvalitsus.

ESKV (1981). *Eesti NSV külanõukogude ja maa-asulate rahvastik*. Statistiline kogumik. 1959, 1970 ja 1979 rahvaloenduse andmeil. Tallinn, ENSV Statistika Keskkvalitsus.

ENSV Ülemnõukogu Presiidium (1945-1990). *ENSV Ülemnõukogu ja Valitsuse Teataja*. Tallinn, ENSV Riigikantselei.

EKDK (1994a). *Rahvastiku elutabelid: Maakonnad 1986-1991*. RU, Seeria C, No.4. Tallinn, EKDK.

EKDK (1994b). *Imikusuremus Eestis: Maakonnad 1986-1991*. RU, Seeria C, No.5. Tallinn, EKDK.

EKDK/EKMI (1994a). *Rahvastiku soovanuskoostis 1979-1989*. RU, Seeria C, No.2. Tallinn, EKDK.

EKDK/EKMI (1994b). *Rahvastiku soovanuskoostis 1970-1979*. RU, Seeria C, No.3. Tallinn, EKDK.

Katus, Kalev (1989a). *The Distinctions of Post-War Fertility Trend in Estonia*. RU, Seeria B, No.7. Tallinn, EKDK.

Katus, Kalev (1989b). *Eesti rahvastiku demograafilise areng läbi sajandite*. RU, Seeria B, No.9. Tallinn, EKDK.

Katus, Kalev (1995). *Eesti rahvastiku vananemise põhjooned*. RU, Seeria B, No.27. Tallinn, EKDK.

Katus, Kalev, Allan Puur (1991). Eesti rahvastiku suremusest elutabelite analüüsi põhjal. *Akadeemia*, No.6, lk.2516-2549.

Katus, Kalev, Allan Puur, Luule Sakkeus (1995a). *Eesti Pere- ja Sünnimusuring. Standardtabelid*. RU, Seeria C, No.6. Tallinn, EKDK.

Katus, Kalev, Allan Puur, Luule Sakkeus (1995b). *Eesti Vanuriuuring. Standardtabelid*. RU, Seeria C, No.7. Tallinn, EKDK.

Katus, Kalev, Allan Puur, Luule Sakkeus (1995c). *Comparability of Population Data in Previous USSR: Case of Estonia*. Paper presented to the European Population Conference. Milan.

Leinsalu, Mall (1993). Surma põhjused Eestis aastail 1965-1990. *Eesti Arst*, No.1, lk.18-31.

Noorkõiv, Rivo, Allan Puur (1996). *Estonian Labour Force Survey 1995: Experience from Retrospective Data Collection*. Paper presented to the Conference of European Statisticians. Paris.

Palli, Heldur (1995). *Eesti rahvastikustatistika ajaloo allikad 1712-1940*. Eesti rahvastikustatistika. Tallinn, AIT.

Puur, Allan (1994). *1989 Estonian Population and Housing Census. Microdata Description: Variable Definitions and Coding Schemes II*. RU, Seeria A, No.36. Tallinn, EKDK.

Rammul, Aleksander (Toim.) (1934). *Järvamaa tervishoiuline kirjeldus*. Tartu.

RSKB (1923). *1922 aasta üldrahvalugemise andmed*. Järvamaa. Tallinn, Riigi Statistika Keskbüroo.

Sakkeus, Luule (1995). *Vanurite abielulisus ja leibkonnakoostis Eestis*. RU, Seeria B, No.24. Tallinn, EKDK.

Tarmisto, Vello (Toim.) (1959). *Eesti NSV. Andmete kogumik*. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus.

Teder, T. (1939). *Perekonnaseisuametniku käsiraamat*. Tallinn, Siseministeerium.

Thomson, Heldi, Mati Rahu, Tiiu Aarelaid, Kaja Gornoi (1996). *Cancer in Estonia 1968-1992. Incidence, Mortality, Prevalence, Survival*. Tallinn, EKMI.

United Nations (1995). *1993 Demographic Yearbook*. Forty-fifth issue. New York.

Vikat, Andres (1994). *Family Formation in Estonia*. Publications of Finnish Demographic Society No.15. Helsinki.

6. JOONISFAILIDE NIMEKIRI

Number	Tabel	Rahvastikuprotsess/seisund	Näitajatüüp	Ajavahemik	Piirkond
Piirimuutused					
X05-01		Haldusjaotus	Piirid	L1959	Vallad
X05-02		Haldusjaotus	Piirid	L1970	Vallad
X05-03		Haldusjaotus	Piirid	L1979	Vallad
X05-04		Haldusjaotus	Piirid	L1989	Vallad
Rahvastikutaaste					
R05-05	S1	Rahvaarv	Absoluutarv	1965-95	Maakond
R05-06	S1	Soovanuskoostis	Absoluutarv	1989	Maakond
R05-07	S1	Muutuskomponendid	Absoluutarv	1965-93	Maakond
R05-08	S1	Koguiive	Üldkordaja	1965-93	Maakond
R05-09	S1	Loomulik iive	Üldkordaja	1965-94	Maakond
R05-10	S1	Rändeiive	Üldkordaja	1965-93	Maakond
R05-11	S1	Loomulik ja rändeiive	Üldkordaja	1965-94	Maakond
R05-12	S1	Soovanuskoostis	Osakaal	L1989	Vallad
R05-13	S1	Vanurid	Osakaal	L1989	Vallad
Sündimus					
B05-14	S3	Sündimus	Üldkordaja	1965-94	Maakond
B05-15	S2	Soosuhe	Suhtarv	1965-94	Maakond
B05-16	L7	Lapsesus	Osakaal	L1989	Maakond
B05-17	L7	Lapsesus	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
B05-18	L7	Lapsesus	Keskmine	L1989	Vallad
B05-19	L7	Lastetus	Osakaal	L1989	Vallad
B05-20	L7A	Lapsesus hariduseti	Osakaal	L1989	Vallad
B05-21	L7	Lapsesus, põlvkond 1940-1949	Keskmine	L1989	Vallad
Suremus					
D05-22	S3	Suremus	Üldkordaja	1965-94	Maakond
D05-23	S2	Soosuhe	Suhtarv	1965-94	Maakond
D05-24		Eluiga	Eluaastad	1986-91	Maakond
D05-25	S3	Imikusuremus	Kordaja	1965-93	Maakond
D05-26	S3	Imikusuremus	Kordaja	1965-93	Maakond
Abielulisus					
F05-27	S3	Abiellumus	Üldkordaja	1965-94	Maakond
F05-28	S3	Lahutumus	Üldkordaja	1965-94	Maakond
F05-29	S2	Abiellumised, lahutused	Suhtarv	1965-94	Maakond
F05-30	L2	Perekonnaseis	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
F05-31	L2	Abielurahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
F05-32	L2	Vallasrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
F05-33	L2	Leskrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
F05-34	L2	Lahusrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
F05-35	L2	Perekonnaseis	Osakaalu muutus	L1979-89	Maakond
F05-36	L2	Abielurahvastik	Osakaalu muutus	L1959-89	Linnad
Ränne					
M05-37	S2	Sisse- ja väljaränne	Absoluutarv	1965-90	Maakond
M05-38	S3	Sisse- ja väljaränne	Üldkordaja	1965-90	Maakond
M05-39	S3	Väljaränne	Üldkordaja	1965-90	Maakond
M05-40	S2	Rändekäive	Üldkordaja	1965-90	Maakond
M05-41	L4A	Paiksus	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
M05-42	L4	Riigisündinud rahvastik	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
M05-43	L4	Välissündinud rahvastik	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
M05-44	L4A	Paiksus	Osakaal	L1989	Vallad
M05-45	L4	Riigisündinud rahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
M05-46	L4	Riigisündinud rahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
M05-47	L4	Välissündinud rahvastik	Osakaal	L1989	Vallad

Number	Tabel	Rahvastikuprotsess/seisund	Näitajatüüp	Ajavahemik	Piirkond
Rahvus					
N05-48	L5A	Rahvuskoostis	Osakaal	L1989	Maakond
N05-49	L5	Soorahvuskoostis	Osakaal	L1989	Maakond
N05-50	L5,6	Mitte-eestlased	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
N05-51	L5A	Rahvuskoostis	Osakaalu muutus	L1970-89	Maakond
N05-52	L5	Mitte-eestlased	Osakaal	L1989	Vallad
N05-53	L5	Eestlased	Osakaalu muutus	L1959-89	Linnad
N05-54	L6	Emakeel	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
N05-55	L6	Mitte-eesti emakeel	Osakaal	L1989	Vallad
N05-56	L6A	Eesti keele oskus	Osakaal	L1989	Vallad
N05-57	L6A	Eesti keele mitteoskus	Osakaal	L1989	Vallad
Haridus					
E05-58	L3	Haridustase	Osakaal	L1989	Maakond
E05-59	L3	Haridustase	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
E05-60	L3	Kõrgharidusrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
E05-61	L3	Keskharidusrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
E05-62	L3	Algharidusrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
E05-63	L3	Haridustase	Osakaalu muutus	L1970-89	Maakond
E05-64	L3	Kõrgharidusrahvastik	Osakaalu muutus	L1959-89	Linnad
E05-65	L3	Algharidusrahvastik	Osakaalu muutus	L1959-89	Linnad
Majandustegevus					
A05-66	L8	Põhitegevus	Osakaal	L1989	Maakond
A05-67	L8	Põhitegevus	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
A05-68	L8	Pensionärrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
A05-69	L8	Hõivekoormus	Suhtarv	L1989	Vallad
A05-70	L9	Tööala	Osakaal	L1989	Maakond
A05-71	L9	Tööala	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
A05-72	L9	Tööala	Osakaal	L1989	Vallad
A05-73	L9	Esmassektor	Osakaal	L1989	Vallad
A05-74	L9	Neljandassektor	Osakaal	L1989	Vallad
A05-75	L10	Amet (RASK)	Osakaal	L1989	Maakond
A05-76	L10A	Amet (NRAK)	Osakaal	L1989	Maakond
A05-77	L10A	Amet (RASK)	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
A05-78	L10	Põllumajandustöölised	Osakaal	L1989	Vallad
A05-79	L10A	Haridus- ja teadustöötajad	Osakaal	L1989	Vallad
A05-80	L10A	Tervishoiutöötajad	Osakaal	L1989	Vallad
A05-81	L10A	Põllumajandustöölised	Osakaal	L1989	Vallad
Eluase					
H05-82	L11	Eluasemetüüp	Osakaal	L1989	Maakond
H05-83	L11	Eluasemetüüp	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H05-84	L11	Eluasemetüüp	Osakaal	L1989	Vallad
H05-85	L11	Pereelamu	Osakaal	L1989	Vallad
H05-86	L12	Tubade arv	Keskmine	L1989	Maakond
H05-87	L12	Tubade arv	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H05-88	L12	Tubade arv	Osakaal	L1989	Vallad
H05-89	L12A	Üldpind	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H05-90	L12A	Üldpind	Osakaal	L1989	Vallad
H05-91	L12B	Elamispind	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H05-92	L12B	Elamispind	Osakaal	L1989	Vallad
H05-93	L07	Tihelioleku	Osakaal	L1989	Vallad
H05-94	L13	Eluasememugavused	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H05-95	L13	Eluasememugavused	Osakaal	L1989	Vallad

Märkus: Joonisfailid asuvad kogumikuga kaasasoleval disketil,
"S" viitab sündmusstatistika, "L" loendusstatistika tabelitele.

kiri ARIAL 27, bold

JÄRVAMAA 1965-1990

kiri ARIAL 30, bold

5